PRVA • ŠTEVILKA • VSEBINA

ZNANOST

GORŠE — Mahnič - Prešeren

ODAR — Slovenski katoličani in znanost

OSANA — Musica perennis

UMETNOST

JAKLIČ — Sv. Klemen Hofbauer in njegov vpliv na jurista Barago

BUDNIK — Večer na deželi

KOCIPER — Bogec na Plavščaku

SREBRNIČ — Še nikdar tako — Moja pomlad

DEBELJAK — V sonce — Nad zvezdami — Vrč v pampi

ŠULINOV — Prežalostne šriftice

VALIANT — Težke ure

KRITIKA

BORUT — Nihanje — Tuja obal

BELIČIČ — Še eno leto

RAKOVEC — Ego sum vita

IDM — Angel in sova — Pesem brez umetniške vrednosti.

REMEC — Krajina - Motiv iz Trsta

MAROLT — Bara Remec in njena razstava v Buenos Airesu

GERŽINIČ - Dve oceni

1951 • PRVI • LETNIK •

VREDNOTE

VREDNOTE izdaja Delovno občestvo za Slovenski katoliški institut. Revija bo prvo leto izšla štirikrat. Urejajo jo Vinko Brumen, Tine Debeljak, France Dolinar, Božidar Fink, Alojzij Geržinič, Ruda Jurčec, Albin Mozetič, Jože Osana in Karel Rakovec.

Celoletna naročnina je v Argentini 80 pesov, v Združenih državah Severne Amerike 10 dolarjev, v Trstu in v Italiji 5000 lir. — Posamezna številka stane v Argentini 20 pesov.

Naslov uredništva in uprave:
Ruda Jurčec, Olazabal 2338 dto 5, Buenos Aires

V Severni Ameriki pobira naročnino Rev. p. Robert Mazovec, Slovenian Desk, NCWC, 238 E 19th St. New York 3 — USA, v Italiji pa č. g. France Dolinar, Via San Girolamo della Carita 63, Roma.

"LOS VALORES" Revista de Ciencias, Artes y Crítica — cuatro números por año. Redacción y Administración: Olazabal 2338 dto 5, Buenos Aires.

VREDNOTE

ZNANOST UMETNOST KRITIKA

1951

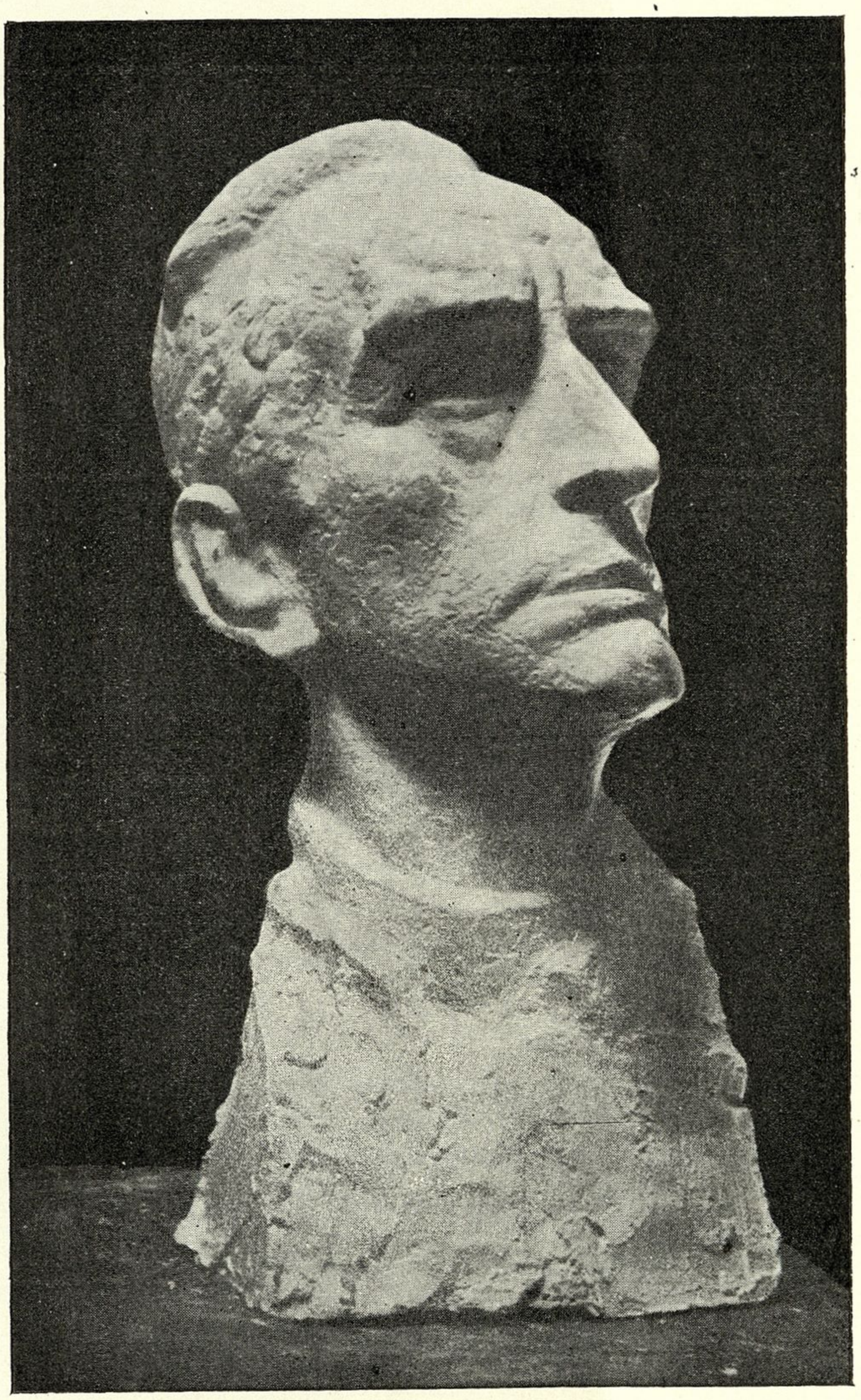
Buenos Aires

D II 196985

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

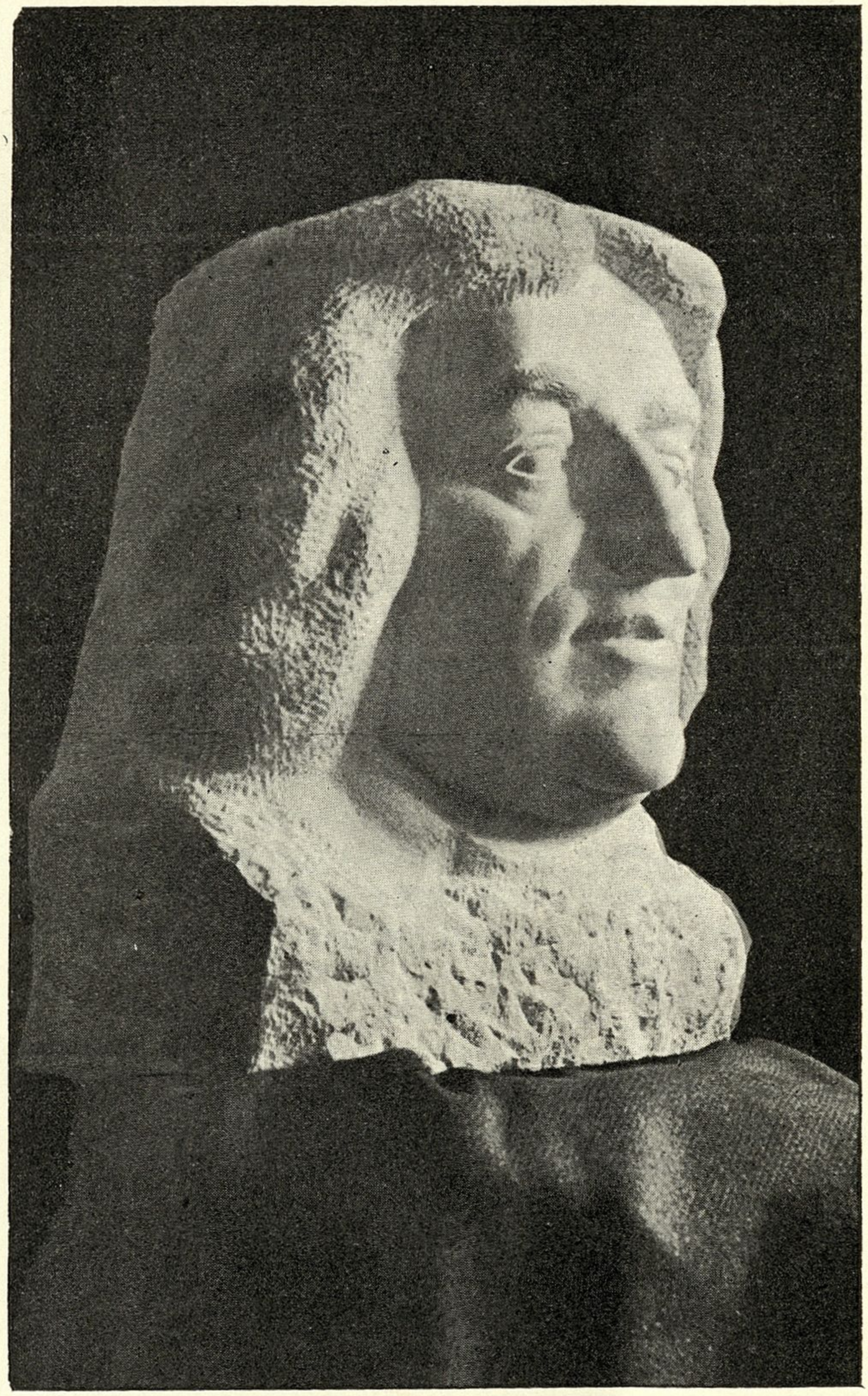
PZ 401/1967

99676040 1

FRANCE GORŠE

ANTON MAHNIČ

FRANCE GORŠE

FRANCE PREŠEREN

ALOJZIJ ODAR

SLOVENSKI KATOLIČANI IN ZNANOST

Znanost je tako močan činitelj v javnem življenju, da se morajo baviti z njo katoličani tudi kot taki, kadar na svojih zborovanjih začrtavajo smernice za razvoj svoje inteligence, pa tudi celega naroda. Slovenski katoličani so se v preteklosti tega dobro zavedali. V svobodni domovini smo imeli večkrat posebne študijske tedne za akademsko mladino, za posamezne inteligenčne poklice, kakor tudi za vso našo katoliško inteligenco. A tudi na velikih katoliških shodih našega naroda se je govorilo o razmerju do znanosti.

Danes sta takšen shod in zborovanje v domovini nemogoča. Kakor bi bilo potrebno, da bi v Ljubljani, v mestu petih slovenskih katoliških shodov na novo začrtali stališče slovenskih katoličanov do znanosti, ki jo je pri nas doma precej že prepletla, kakor se zdi, materialistična marksistično-leninska miselnost, se vendar to zdaj ne more zgoditi.

Že v svobodni domovini bi se moralo na proslavi petdesetletnice Slovenskega katoliškega starešinstva govoriti tudi o vprašanju, kako slovenski katoličani izpolnjujemo svoje dolžnosti do znanosti, saj je v tem društvu bil zbran cvet slovenske laične katoliške inteligence zadnjega polstoletja. Še bolj pa je potrebno, da razpravljamo o tem na tej proslavi, čeprav jo obhajamo na tujih tleh, a svobodni.

* * *

Ni kulturnega naroda brez inteligence in ni inteligence brez znanosti. V naši domovini za železno zaveso se znanost razvija, tega ne tajimo. Bolj natančno povedano: nekatere znanstvene stroke se tam razvijajo, celo v odlični meri. Toda ta znanost je prepojena z marksistično ideologijo. Zato ne bo mogla biti v večjo korist našemu narodu, marveč mu bo prej v škodo.

Kakor je vsak človek, ki misli, svetovno nazorno opredeljen, tako mora biti opredeljena tudi inteligenca v celoti. Imamo na primer svobodomisleno, marksistično in katoliško inteligenco. Ne pride mi na um, da bi vso slovensko katoliško inteligenco označil s katoliško. Le to bi rad poudaril, da ima slovenski narod tudi katoliško inteligenco in da je ta igrala v njem pomembno vlogo, kot zadostno izpričujeta Slovensko katoliško starešinstvo in njegova polstoletna zgodovina.

Tudi ob znanosti se ljudje razhajamo po svetovnem nazoru. Mnoga znanstvena vprašanja materialistično usmerjen znanstvenik drugače obravnava, kakor pa znanstvenik s teističnim svetovnim nazorom, kaj šele kristjan. Božje razodetje in znanosti si nikdar ne nasprotujeta, si tudi nasproto-

---

Govoril na petdesetletnici Slovenskega katoliškega akademskega starešinstva.

vati ne moreta, marveč se vedno le podpirata, kot je izrečno naglasil vatikanski cerkveni zbor l. 1870 v svoji tretji seji. Če pa kdaj kljub temu do nasprotja pride, je zmota na strani znanstvenika ali pa je v tem, in to je največkrat, da je znanstvenik prestopil meje znanosti.

Ni inteligence brez znanosti. Zato mora imeti katoliška inteligenca zvezo z znanostjo. A katoliška inteligenca mora imeti to zvezo ne samo kot inteligenca, marveč tudi kot katoliška.

Slovenska katoliška inteligenca v domovini danes ne more javno govoriti kot katoliška v svojih odnosih do znanosti. Zato moramo to nalogo opraviti mi.

* * *

Ko govorimo o razmerju med slovenskimi katoličani in znanostjo, se razume samo po sebi, da pod katoličani ne mislimo le na to, kdo je katoliško krščen, marveč da nam gre za katoličane, ki se za take priznavajo. Pod znanostjo pa umevamo v tej zvezi navadno vse znanstvene stroke in tudi filozofijo. Izvzemamo le bogoslovno znanost in morda še sholastično filozofijo. Če zadnji dve imenujemo cerkveni znanosti, so prve svetne. Cerkvene znanosti zato izvzemamo, ker se svetni katoliški inteligenti navadno z njimi ne bavijo, pri nas pa se še celó niso. Jasno je tudi, da izključujemo iz našega pregleda, koliko se je zanimala za znanost hierarhična Cerkev v Sloveniji, to je škofje in cerkvene ustanove kot take. Govoriti hočemo pač o odnosih slovenskih katoličanov do znanosti, ne pa o odnosih slovenske Cerkve do znanosti.

Bog ve kolikšnega pomena bi ne imelo, če bi našteval, kaj so posamezni katoličani storili za znanost. Saj nimamo namena dokazovati, da more tudi katoličan znanstveno delovati in da so dejansko slovenski katoličani znanstveno delovali. Tega dvojega med nami nihče ne osporava. A če bi tudi hotel o tem razpravljati, bi v razmerah, v katerih živimo, ne mogel najti zadosti domačih virov, da bi se moglo vprašanje izčrpno obdelati.

Sicer pa bi bilo tako razpravljanje zunaj naše stvari, ker bi še vedno ne bilo ugotovljeno, ali je posamezni slovenski katoličan deloval v znanosti kot katoličan, ali pa je deloval, čeprav je bil katoličan, po neki čudni nedoslednosti, kakor bi rekel Josip Vidmar. Vrh tega pa poedini slovenski katoličani še niso merilo, kaj delajo slovenski katoličani v celoti. Mi pa hočemo govoriti o slovenskih katoličanih kot takih in njihovih odnosih do znanosti. Vprašanje je torej treba zajeti bolj globoko. Gre za to: ali je slovenska katoliška inteligenca kot taka v zgodovini izpolnila svojo nalogo do znanosti, in kaj bi bilo treba storiti v bodoče. Prvi del razprave se torej ozira nazaj, drugi del pa bo kratko začrtal smernice za bodočnost.

* * *

Mejnik v razvoju slovenske znanosti je brez dvoma ustanovitev ljubljanske univerze po prvi svetovni vojni. Sicer smo Slovenci že prej imeli posamezne znanstvenike, toda organizacije v slovenski znanosti je bilo bolj malo. Saj smo se morali boriti še za slovenske paralelke na nemških srednješolskih zavodih na naših nacionalnih tleh.

A tudi v tej mračni dobi so slovenski katoličani že poznali pomen znanosti in opredelili svoje stališče do nje. Za pričo naj navedem le štiri slovenske katoliške shode, od katerih se je prvi vršil l. 1892 in zadnji l. 1913. Na petem katoliškem shodu l. 1923 je odlični član Slovenskega katoliškega starešinstva in eden naših najboljših zgodovinarjev dr. Karel Capuder

pregledno referiral o prizadevanju slovenskih katoliških shodov tudi za znanost (Peti katoliški shod v Ljubljani 1923. Izdal Glavni pripravljalni odbor. V Ljubljani 1924, 94-101).

Na prvem katoliškem shodu l. 1892 so se v odseku za krščansko vedo in umetnost sprejele naslednje resolucije: 1. Slovensko razumništvo naj se temeljito seznanja s krščanskim modroslovjem in drugimi vedami, posebno naj se bavi s filozofijo v smislu tistih pisem sv. očeta Leona XIII, v katerih se priporoča modroslovje sv. Tomaža Akvinskega; 2. Naši literarni zavodi naj preskrbujejo Slovencem potrebnih znanstvenih knjig, pisanih v krščanskem duhu; zlasti naj Slovenci skrbno goje apologetiko, ki brani božje razodetje in katoliško vero, in to ne samo znanstveno, temveč tudi poljudno, iz vzrokov, da se vera utrdi med našimi omikanci; 3. Ustanovi naj se slovensko vednostno društvo po zgledu dunajske "Leonine", katero prevzame nalogo, skrbeti za višjo gojitev in razvoj krščanske vede. — Ni treba posebej razlagati, da iz teh resolucij govori dr. Anton Mahnič, ki se je tudi veliko prizadeval, da so se realizirale. Od vseh petih slovenskih katoliških shodov je vplival na življenje najbolj prvi, ker je Mahnič, ki je našel vso podporo v škofu Missiu, neprestano priganjal k realiziranju resolucij.

Na drugem katoliškem shodu l. 1900 je tiskovni odsek s priznanjem omenil delo katoliških znanstvenikov od I. katoliškega shoda dalje in naglasil potrebo organiziranega slovstvenega delovanja. Poživi naj se Leonova družba, ki je bila sicer po I. katoliškem shodu ustanovljena, a ni delovala. Leonova družba naj prireja začenši z l. 1901 vsako leto vsaj en znanstven shod in naj podpira Katoliški Obzornik.

Tretji katoliški shod l. 1906 je med drugim priporočil skrb za umetniške spomenike, ki naj jih imata v pregledu Leonova družba v Ljubljani in Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Na četrtem katoliškem shodu l. 1913 se je zopet referiralo o znanosti; potrdili so se zadevni sklepi prejšnjih shodov in se je poudarjala važnost apologetike in strokovne izobrazbe.

Na petem katoliškem shodu l. 1923 je v referatu o znanosti referent univ. prof. dr. Franc Lukman glede razmerja do znanosti v preteklosti naglašal najprej zasluge škofa Jegliča, ki je moralno in gmotno podpiral vsa znanstvena prizadevanja pri Slovencih, nato pa nadaljeval: "Pred svetovno vojno smo imeli celo vrsto društev, ki so ali izključno ali vsaj poleg drugega gojila znanost in izdajala znanstvene publikacije oziraje se predvsem na praktične domače potrebe, kot n. pr. Muzejsko društvo na Kranjskem, Zgodovinsko društvo v Mariboru, društvo Pravnik, Slovensko Matico, Šolsko Matico, Socialno Matico. Zlasti je Leonova družba od l. 1899 sem plodonosno delovala in obogatila naše slovstvo z deli trajne vrednosti, kot sta Ušeničnikova Sociologija in Kosovo Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Družba sv. Mohorja je objavila celo vrsto poljudno - znanstvenih spisov, med katerimi gre brez dvoma prvo mesto Grudnovi Zgodovini slovenskega naroda. V Mariboru je na pobudo lavantinskega škofa dr. Mihaela Napotnika od l. 1898 izhajal Voditelj v bogoslovnih vedah in je dr. Avguštin Stegenšek začel izdajati Ljubitelja krščanske umetnosti. Znanstvenih spisov, ki so jih posamezniki objavljali na svojo roko, posebej niti ne omenjam. Ako vpoštevamo težavne razmere, v katerih se je za znanstvo mnogokaj ustvarilo, moramo izreči požrtvovalnosti in idealnemu navdušenju odkritosrčno priznanje." (Peti katoliški shod, 133).

Proti koncu referata je referent poudaril: "Zato je narodova dolžnost, da za znanstvo vnetim svojim sinovom omogoči delo v inozemstvu. Ob priliki Mahničeve smrti je Leonova družba v smislu namenov svojega ustanovitelja začela nabirati prispevke v Mahničevo ustanovo, iz katere naj bi se podpirali mladi znanstveniki, ki se izpopolnjujejo ali ki vrše znanstvena raziskavanja po raznih znanstvenih zavodih." (o. c. str. 136-37.).

Iz navedenih podatkov, ki so bili podani javno na javnih katoliških shodih in pozneje objavljeni v tiskanih poročilih ter jih ni nihče ovrgel, sledi, da so se slovenski katoličani tudi pred ustanovitvijo ljubljanske univerze zanimali za znanost. Ne rečemo, da se na svobodomiselni strani niso, prav tako so se nekateri socialisti; le to trdimo, da so se tudi katoličani kot taki.

Prvi štirje slovenski katoliški shodi so se dobro zavedali, da je naši inteligenci potrebna globlja verska izobrazba, zato so vsi poudarjali potrebo apologetike. Toda tudi za znanost v ožjem pomenu so se vnemali. Že prvi je priporočal, naj se goje krščanske vede, to je znanost, motrena s krščankega stališča. Naglašala se je potreba strokovne izobrazbe.

Spoznali so potrebo, da se slovstveno znanstveno delovanje na katoliški strani organizira. Od tod ustanovitev Leonove družbe in pobuda za njeno organizirano delovanje. Tudi ustanovitev Mahničevega sklada za podpiranje mladih znanstvenikov je odlična priča za znanstveno zanimanje slovenskih katoličanov.

Resnica je, da so bile gornje pobude za znanost izdane na štirih slovenskih katoliških shodih, ki nam na avtentičen način izpričujejo tedanje slovenske katoliško mnenje, usmerjeno bolj v praktično stran, navdihnjeno bolj iz dušnopastirske skrbi za vero slovenskih inteligentov, kakor je to pač prva naloga katoliških shodov, vendar nam razodevajo tudi zanimanje za "čisto" znanost.

Na avstrijskih univerzah v Gradcu, na Dunaju in v Pragi, na katerih so izvečine študirali tedanji slovenski inteligenti, je takrat močno prevladovala protikrščanska miselnost. Bila je to doba nemških agnosticističnih filozofij, pa tudi materialističnega pozitivizma v pozitivnih vedah. Velik del slovenske inteligence je zapadel tej miselnosti in jo importiral v ožjo slovensko domovino. Zato so s katoliške strani tako naglašali potrebo apologetike.

Za dobo, ki je bila znanstvenemu delovanju na sploh v Sloveniji nenaklonjena, je zgoraj omenjenega znanstvenega delovanja kar precej. Ko danes v čisto drugačnih razmerah presojamo to dobo, moramo reči, da so slovenski katoličani lepo izpolnili svojo dolžnost do znanosti.

Pač pa bi mogli očitati tedanjim slovenskim katoličanom glede znanosti dve stvari. Prva je ta, da so premalo organizirali zanimanje za znanost. Navzlic Leonovi družbi tega niso dovolj storili. Če odstranimo osrednji postavi Mahniča in Aleša Ušeničnika, je ostalih bolj malo, a še ti so osamljeni na svojih popriščih.

Druga, ki je s prvo v zvezi, a bolj usodna pa je ta, da so se slovenski katoličani premalo pripravili za ustanovitev ljubljanske univerze. Ljubljanska mestna občina na primer, ki je bila v rokah župana Hribarja, je pomen bodočih univerzitetnih profesorjev bolje razumela. S svojimi štipendijami je podpirala tiste, ki so se odločili za znanstveno specializacijo. Kakšna druga ustanova, v kateri so bili gospodarji katoličani, bi nemara mogla storiti isto. Nočemo obtoževati, naj bo s krivdo kakorkoli; dejstvo je, da so bili slovenski katoličani premalo znanstveno organizirani, pa tudi v idejnem pogledu ne-

zadostno pripravljeni ob ustanovitvi slovenske univerze. Ta pomanjkljivost je bila usodna, kakor bomo še omenili, za nadaljnji razvoj odnosov med slovenskimi katoličani in znanostjo. Njene posledice se čutijo še danes zelo močno. V prvem kadru ljubljanskih univerzitetnih profesorjev bi moralo biti več odličnih članov Slovenskega katoliškega starešinstva, pa bi se bilo marsikaj pri nas drugače razvijalo, kot se je.

A s tem prehajamo k drugemu delu kratkega zgodovinskega pregleda, ki obsega dobo zadnjih trideset let.

* * *

Peti katoliški shod, ki se je vršil par let po ustanovitvi ljubljanske univerze, je v odseku za leposlovje, znanost in umetnost sprejel glede znanosti tri resolucije (o. c. 331-32).

V prvi pozdravlja ustanovitev ljubljanske univerze in zahteva, naj se ji zagotovita obstoj in možnost vsestranske izpopolnitve, da bo mogla služiti svojemu cilju: Resnici.

Druga resolucija se je glasila: "Katoliški shod pozdravlja resno znanstveno delo, ki so ga slovenski znanstveniki doslej vršili. Priporoča, naj se podpirajo znanstvena društva in znanstvene publikacije; s katoliškega stališča zlasti Leonova družba in Bogoslovna akademija ter njiju reviji Čas in Bogoslovni vestnik. Započeta poljudna znanstvena knjižnica naj se kar najhitreje nadaljuje. Katoliška založništva se pozivljajo, naj omogočijo publikacije znanstvenih del."

Tretja resolucija pa je določala: "Katoliški shod opozarja na potrebo dati znanstvenemu naraščaju možnost, da se poglobi in izpopolni na inozemskih visokih šolah in znanstvenih zavodih. Zato najtopleje priporoča, da se gmotno podpira Mahničeva ustanova Leonove družbe, ki ima namen omogočati mladim znanstvenikom nadaljevanje studij v inozemstvu ali jim nuditi podpore za znanstveno delo v inozemskih knjižnicah, arhivih in drugih znanstvenih zavodih."

Resolucije je utemljeval referat prof. dr. Lukmana, ki v idejnem pogledu ni presegel ravni resolucij; obračal se je zlasti proti beograjskemu poskusu ukiniti ali okrniti ljubljansko univerzo.

Ko danes gledamo s katoliškega stališča na te resolucije petega in doslej zadnjega slovenskega katoliškega shoda, nam takoj pade v oči, da niso začrtale razmerja, ki bi ga morala katoliška inteligenca zavzeti do znanosti. Take resolucije bi mogel z nebistvenimi opustitvami sprejati vsak shod katere koli svetovno nazorne smeri, tudi vsake politične stranke. Resolucije prejšnjih katoliških shodov so bolje rešile svojo nalogo. Govorile so o katoliškem gledanju na znanost. Resolucije petega katoliškega shoda pač mimogrede omenjajo katoliške ustanove in jih bolj ("zlasti") priporoča kot druge; toda za katoliško gledanje na znanost ne najde nobene besede, čeprav se je takrat na ljubljanski univerzi že začenjal boj proti veri in za razkristjanjenje našega naroda.

Te idejno indeferentne resolucije petega katoliškega shoda pa niso samo znak čudnega razumevanja tistih prvih povojnih let o tem, kakšno razmerje morajo katoličani zavzeti do znanosti, ki se je z ljubljansko univerzo začelo bujno razvijati v našem narodu, marveč so bile simptomatične za zadržanje velikega dela slovenske katoliške inteligence in njenih vrhov do znanosti vseh naslednjih dvajset let prav do komunistične revolucije.

Svobodomiselstvo, ki je delno prehajalo pod vpliv marksizma in ko-

munizma, je obvladovalo ljubljansko univerzo. Govorilo je sicer o neodvisni znanosti; toda pod plaščem čiste znanosti je trosilo svoj svetovni nazor, dokler niso l. 1945 plašča odvrgli in odkrito začeli razlagati marksistično - leninistično - stalinistično znanost z dialektično metodo historičnega materializma.

Slovenski katoličani, ki so v prejšnjih desetletjih kazali precej poguma na znanstvenem področju, so se dali zastrašiti. O katoliški znanosti se ni smelo govoriti in se tudi ni govorilo. Katoličani med profesorji so zaradi ljubega miru molčali in se hote ali nehote uklanjali diktatu drznih profesorjev protikatoliške usmeritve. Mlad človek, ki bi hotel biti katoličan, bi se zlepa ne pripustil predavati v univerzitetnih predavalnicah, češ da je zagrizen in neznanstven. Razumljivo je, da so protikatoliško usmerjeni profesorji vsaj ceteris paribus raje izbirali za svoje znanstvene pomočnike in naslednike take ljudi, ki niso bili izraziti katoličani.

Ugotoviti moramo skratka, da je bila ljubljanska univerza v verskem pogledu indeferentna, v nekaterih seminarjih in kolegijih pa je vladala izrazita protikatoliška smer.

Katoliška akademska mladina, prečiščena v spopadih s komunisti in filokomunisti, je protikatoliško usmeritev naše univerze čutila; izražala je svoje ogorčenje nad tem; a stanja spremeniti ni mogla.

Naš narod je bil po veliki večini katoliški. Njegov najvišji učni zavod in obenem z Akademijo znanosti najmodernejši predstavnik znanosti med Slovenci pa je bil po večini nekatoliški. Bila je čudna anomalija, ki pa ni slovenska posebnost. Tudi pri drugih katoliških narodih se to večkrat dogaja. Da pa je pri nas do tega prišlo, smo bili krivi tudi slovenski katoličani sami, zlasti inteligenca.

* * *

Naša krivda se je kazala zlasti v naslednjem:

1. Na ustanovitev ljubljanske univerze katoličani nismo bili zadosti pripravljeni. To je naš izvirni greh. Nismo imeli kadra katoliških znanstvenikov, ki naj bi bili zasedli stolice nove univerze. Zato so jih večkrat brez vsake konkurence zasedali drugi. Večini naših katoličanov se je nemara to zdelo normalno. Niso slutili nevarnosti. Saj je še sam peti katoliški shod bil začuda brezskrben, kakor smo videli.

A tudi to se je dogajalo, da so iz razlogov osebnega poznanstva, sošolstva, domačega sosedstva in zaradi Bog ve kakšnih intervencij prihajali na univerzitetne stolice nekatoliški kandidati s pomočjo katoliških glasov, čeprav je bil enako kvalificiran kompetent katoličan na razpolago. Nomina sunt odiosa, zato jih ne navajam.

Na univerzah v državah, kjer vlada svoboda, profesorji po starodavni navadi sami volijo nove člane svojega profesorskega zbora. Zato je umevno, da v nekatoliško usmerjeni profesorski zbor zlepa ne bo prišel tak član, ki bi bil izrazit katoličan. Pravkar omenjeno ravnanje katoliških profesorjev in drugih katoličanov, ki so s svojimi glasovi in vplivom pomagali nekatoliškemu kandidatu proti katoliškemu, je bilo zato dvakrat nespametno in podobno temu, čemur vulgarno pravimo pljuvanje v lastno skledo. Če so bili "odlični" katoličani med nami tako kratkovidni in omahljivi, nam seveda ni bilo pomoči. Protikatoliški činitelji so bili dosti bolj zavedni in dosledni.

2. Slovenski katoliški inteligenti so bili zvečine premalo vzgojeni za katoliške znanstvenike. Čeprav so bili nekateri sami zase v zasebnem

življenju zelo dobri katoličani, naravnost z nekaterimi potezami krščanskega heroizma, niso bili takšni v znanosti. Zapadli so modernemu pozitivizmu in laicističnemu pojmovanju znanosti. Katoliška vera naj bi s svojimi zahtevami ostala zunaj znanstvenih laboratorijev, seminarjev in predavalnic. Bili so skratka, kakor so take ljudi imenovali v dobi svetovno nazornega liberalizma, katoliški liberalci.

Molitev in zasebna askeza sta zelo lepi stvari in za vsakega dobrega katoličana nujno potrebni, toda zadostni nista. Katoličan mora biti v vsem delovanju katoličan. Za katoliškega znanstvenika mora biti značilno, da je tudi kot znanstvenik katoličan, ne pa, da je znanstvenik, čeprav je v osebnem življenju katoličan.

Katoliški znanstvenik bi se moral usmerjati po idealu, ki ga je v svojem življenju ustvaril veliki italijanski znanstvenik s področja rimskega prava Contardo Ferrini (roj. 4. aprila 1859, umrl 17. oktobra 1902), ki je bil pred nekaj leti razglašen za blaženega in tako postavljen za vzor katoliški inteligenci naših dni. Njegovi sodobniki priznavajo, da je bil velikan v znanosti, a še večji kot človek vere. Stalno se je zavedal, da sta njegova znanstvena kariera in funkcija univerzitetnega učitelja bistveni sestavini poslanstva, ki mu ga je izročila božja Predvidnost. Svoj glad in žejo za znanjem je tešil z vestno opravljenim znanstvenim delom, ki ga je dvignil na moralno in versko višino. Kot znanstvenik je gorel za dvojno ljubeznijo: prva je bila ljubezen do resnice, druga pa ljubezen do znanstvenega dela. Ni ločeval v sebi znanstvenika in katoličana. Bil je skratka svet znanstvenik. Vsak, kdor je prišel v njegovo bližino, je začudil, da ima opravka s človekom, ki je tudi v znanosti svetnik. Kljub svetosti pa Ferrariju ni manjkalo drznosti v znanstvenih spekulacijah. Kritika priznava njegovo modernost. Ker je oral ledino, se je večkrat zmotil, a je zmote brez pridržka popravil, ko jih je opazil. Za takim vzorom katoliškega znanstvenika bi morali stremeti tudi katoliški slovenski inteligenti, ki se bavijo z znastvenim delom. Profesor pa, ki je bil katoličan le doma in v cerkvi, a ne tudi na univerzi, je pač nevoljno gledal poskuse katoliških akademikov, naj bi se na univerzi ne govorilo proti veri, ali pa celo, da bi se predavalo po katoliško. Nekatoliški dijaki so dobivali oporo v profesorjih svoje smeri, katoliški pa pri takih katoličanih ne.

Skušnja kaže, da se katoličanov, zlasti katoliških inteligentov, rad prime občutek manjvrednosti. Nekatoličan jim že s svojim nastopom imponira. Da bi se nasproti protikatoliško usmerjenim profesorjem, kazali zadosti "objektivne" in konciliantne ter se otresli očitka "verske omejenosti in zagrizenosti", so takšni profesorji katoličani veliko popuščali.

3. Nismo sistematično pripravljali katoliških kandidatov za univerzitetne stolice. Nihče ne more postati dober univerzitetni profesor čez noč ali celó s samim imenovanjem, marveč mora tak kandidat najprej imeti znansveno kvalifikacijo, ki se dokaže z deli. Prav nobena krivica se nam katoličanom ni zgodila v takih primerih, ko ali sploh ni bilo na razpolago katoliškega kandidata, ali pa ni imel zadostne znanstvene kvalifikacije ali pa slabšo kot njegov nekatoliški konkurent.

Skušati osvojiti univerzo na kak drug način kot s kvalificiranim znanstvenim delom, ne gre. Zato bi morali katoličani, če hočemo na univerzi kaj pomeniti, ob pravem času in na sistematičen način vzgajati znanstveni naraščaj. To pa se pri nas na žalost ni zgodilo. Če hočemo imeti prave kato-

liške znanstvenike in univerzitetne profesorje, ki bodo tudi v znanosti katoličani, ni zadosti, da izberemo kogarkoli, ki ima veselje in sposobnost za znanstveno delo, in mu omogočimo pripravo za službo znanosti ter ga pošljemo kamorkoli v inozemstvo, da se tam izpopolni, marveč moramo prvič pri izbiranju paziti, ali ima kandidat ob veselju in sposobnosti za znanstveno delo tudi globoko vero in moralno trdnost, in poslati ga moramo drugič na katoliško univerzo, če je mogoče, da se bo tam navadil motriti znanost kot katoličan in se navzel katoliškega čuta. Le tako bo mogel presaditi katoliško obdelovanje znanosti na stolico naše univerze, ki jo bo morda pozneje dobil. Če pa ga na katoliško univerzo ni mogoče poslati, naj si prisvoji katoliško gledanje na znanost kako drugače. Glavno je, da brez njega ne ostane.

Zamisel Mahničeve ustanove je bila v jedru pravilna, a premalo izčiščena. Vzgajati moramo katoliške znanstvenike, ne samo znanstvenike na sploh. Naš čas nam jasno kaže, da more znanost stopiti v službo protikatoliške in protibožne ideje in postati strašen bič za katoličane in človeštvo sploh.

Misel pa, da bo kdo že katoliški znanstvenik, če bo kot znanstvenik ohranil katoliško vero v zasebnem življenju, je zelo zmotna. Katoliški liberalizem nam je prizadejal ogromno škodo.

4. Nekaterih slovenskih katoliških krogov se je lotila apatija do slovenske univerze; in to apatijo so prenesli tudi na znanstveno delo. Uvideli so, da prihaja z univerze mnogo zla, pa so prehitro sklepali, da je vsa univerza slaba, da se popraviti ne da in da bi bilo bolje, če bi univerze sploh ne bilo.

Vse trojno sklepanje je zgrešeno. Z naše univerze je prihajalo mnogo pozitivnega. Katoličani se veselimo znanstvenih rezultatov, pa naj pride do njih kdorkoli. V papeško akademijo znanosti se na primer sprejemajo prvaki v prirodoslovnih vedah, pa naj bodo kakršnekoli vere. Ljubljanska univerza je bila navzlic slabostim pozitivna postavka tudi za katoliško kulturno življenje našega naroda. Vsak resničen znanstven rezultat je nov odsvit Resnice in vsak vodi k Resnici. "Resnica je povsod naša", je naglašal že prvi kristjan filozof, mučenec Justin iz II. stoletja po Kristusu. Zlo, ki je prihajalo z naše univerze, bi se bilo dalo močno omejiti in njegov kvarni vpliv paralizirati. Zlo je bilo težko zaradi tega, ker večkrat nismo mogli postaviti proti odličnemu nekatoliškemu znanstvenemu delavcu enako kvaliciranega katoliškega znanstvenika. Nekatoliški znanstvenik je tako postal "suveren". Pri majhnem narodu, ki nima po več velikih znanstvenikov za isto stroko, morejo postati taki suvereni usodni. Njih oblast postane absolutna na njih mnenje dogma, tudi kadar je zunaj znanosti. Kdor bi se drznil upreti tej oblasti, je upornik v znanstvenem svetu, ki takih uporov ne mara trpeti, in kdor se ne pokorava tej dogmi, je neznanstven. Suveren v slovenski literarni zgodovini Kidrič je zavračal nasprotna Grafenauerjeva mnenja s stereotipno besedo: drugače Grafenauer, a záme nesprejemljivo. Niti navajal ni, v čem je Grafenauerjevo mnenje različno in kje ga trdi.

To zlo bi mogli omejiti le na ta način, da bi se organiziralo na katoliški strani znanstveno delo v isti stroki.

Pesimistično mnenje, da bi bilo bolje, če bi sploh ne imeli univerze, kakor da imamo tako, ni upravičeno. Kaj bi bilo, če bi bili brez univerze? Še slabše. Naši dijaki bi hodili na tuje univerze in bi se vračali domov še

slabši. Nimb lažne znanosti pa bi še močneje sijal in bi jih sklepil še bolj.

Z veseljem so slovenski katoličani pozdravili ljubljansko univerzo, čeprav že takrat to veselje ni bilo brez pelina. Res je tudi, da takrat niso zadosti premislili, da bo s te univerze prišlo na slovenski narod toliko zla, toda navzlic temu moramo biti veseli svoje univerze in rezultatov njenega znanstvenega delovanja, obenem pa moramo skušati preprečiti zlo, ker se je znanost na njej vsaj v velikem delu, če že ne v celoti, postavila v službo nekatoliške misli.

5. Da slovenski katoličani v zadnjih pet in dvajsetih letih pred zmago komunistične revolucije niso toliko pomenili v znanosti, kot bi mogli in morali, sta veliko kriva tudi needinost in razcepljenost slovenske katoliške inteligence. Vsem sta znana zlasti takozvano križarstvo in komunistična infiltracija po krščanskem socializmu. Nadarjeni mladi ljudje, ki bi se bili mogli uspešno posvetiti znanstvenemu delu, so zašli v nerealni svet ali pa so bili omoteni od komunističnih idej. V obeh primerih so bili izgubljeni za katoliško znanstveno delo.

Vdor obojne ideologije v katoliške vrste pa je tudi zahteval mnogo energije, ko se je začel boj za izčiščenje katoliških idej med našo inteligenco. Ta energija bi se bila mogla, če bi ta boj ne bil potreben, koristno uporabiti na znanstvenem področju. Vrh tega pa boj ni bil končan do komunistične revolucije. Razklani smo šli vanjo, zato so bile naše žrtve še težje.

* * *

Na katoliško znanost v naši domovini je z zmago komunistične revolucije legel temen oblak... Na vseh ljubljanskih visokih šolah (na univerzi, na tehnični in medicinski visoki šoli) se obvezno predava "zgodovinski materializem" ali osnove "marksizma-leninizma". Tudi v srednjih šolah se mladina vzgaja v komunistični ideologiji. Krščanska izobrazba izginja iz slovenskega inteligenčnega naraščaja. Tako se podirajo osnove, na katerih bi mogli zavedni katoličani graditi znanost. Komunizmu so se uklonili znanstveni delavci, ki smo jih pred leti šteli za katoliške.

* * *

Iz povedanega pa moremo tudi sklepati, kakšne bodo naloge slovenskih katoličanov glede na znanost v bodoče. Računati bomo morali z dejanskim položajem in se učiti iz napak, ki smo jih napravili v preteklosti.

Kolo časa se ne da ustaviti, še manj zasukati nazaj. Absurdna je zato misel, da bi se dal vzpostaviti status quo antes. Od l. 1945 dalje do danes se je med našim narodom doma spremenilo veliko; Bog sam ve, koliko se še bo, preden bo domovina odprta za svobodno misel.

Dejanski položaj bo slovenskim katoličanom v domovini naročal, da naj takoj začno s sistematičnim prevzgajanjem slovenske mladine na temeljih katoliške ideologije. Menda ne bomo katoličani več tako nespametni, da bi molče trpeli ali celo zagovarjali v ideološkem pogledu brezbarvne šole, da šol z materialistično usmeritvijo sploh ne omenim. Saj vemo, da so indiferentne šole le plašč, pod katerim se vtihotaplja protikatoliška miselnost. Komunisti so energično šli iz larpurlartistične smeri in zavrgli vse ozire. Sklicevanje na svobodo, ki so ga bila prej njihova usta polna, od prvega dne, odkar so na oblasti, ne poznajo več. Na univerzi in visokih šolah katoličani ne bodo smeli več dopuščati, da bi se trosila komunistična ideologija. Prav tako ne bodo smeli več trpeti nobene materialistične filozofije. Odkrito bodo morali zahtevati, da se na vseh fakultetah uče elemen-

ti pametne logike in zdrave filozofije. Znanost naj ostane v mejah svojih zakonov in naj ne širi materializma in neznanstvenega pozitivizma. Izpadov proti krščanstvu in katoliški Cerkvi, kateri pripada slovenski narod že nad tisoč let, katoličani ne bodo smeli trpeti. To bi bil minimalen program, ki ga bodo morali katoličani izvršiti na visokih slovenskih šolah.

Toda s tem bi še ne izpolnili svoje naloge do znanosti. Katoliški kolektiv bo moral skrbeti, da si bodo mladi ljudje, ki bodo versko prežeti katoličani, in bodo imeli veselje ter sposobnost za znanstveno delovanje, a tudi vztrajnost za znanstveno delo, prisvojili čim boljšo znanstveno kvalifikacijo, da bodo mogli zasesti univerzitetne stolice kot katoliški znanstveniki. Spodbujati bo treba stalno k idealizmu, ki je potreben za znanstveno delo. Ni prvo znanstvena kariera, marveč nesebična ljubezen do znanstvenega dela, ki naj bo kronana z odlično znanstveno kariero. Komur je le za univerzitetno stolico, ne pa za nesebično službo resnici, tega naj katoličani ne podpirajo, če hočejo sebi dobro.

Potrebna bo posebna katoliška univerza ali katoliški univerzitetni institut — razširjena in močno na sodoben način izpopolnjena nekdanja Leonova družba — ki bo sistematično gojil znanost tako, kot jo goje prepričani katoličani. Ta institut bo omogočal znanstvenikom znanstveno delo; inteligenci, zlasti akademični mladini pa nudil znanje na osnovi katoliškega svetovnega nazora.

Organizarati bo treba izdajanje znanstvenih publikacij katoliške univerze ali katoliškega univerzitetnega instituta.

Zavest, da morajo skrbeti tudi za znanost, se bo morala med slovenskimi katoličani ohranjati živa. Skrbeti za znanost morajo katoličani vsakega kulturnega naroda. Če pa je narod številčno majhen, kot je naš, zadene ta dolžnost poedinca veliko bolj kot pri velikem narodu.

To je kratek načrt za bodoče delo v domovini. Ali je le sen? Mislim, da ne.

* * *

Tudi slovenski katoličani v tujini imamo dolžnost, da ohranimo našemu narodu katoliško znanost. To dolžnost imamo tudi danes, čeprav v domovini še ni zasijala zarja svobode in čeprav še ne vemo, kdaj bo. Vsak naj stori po svojih močeh, kar more v okoliščinah, v katerih živi. Že samo zanimanje za znanost in motrenje znanstvenih vprašanj s katoliškega stališča je zelo pomembna stvar. Omogočajmo naši nadarjeni mladini, da si bo prisvojila znanost v skladu z načeli katoliške vere. Za znanstveno delo sposobni naši katoliški inteligenti naj ne opuščajo priložnosti za delovanje in izpopolnjevanje v svoji stroki. Znanstveno delo zahteva pač od tistega, ki se mu posveti, nesebičnega idealizma, ki ga vzdrži pri delu tudi takrat, ko se zdi, da je zaman.

JOŽE OSANA

MUSICA PERENNIS

Morda se bo komu še vedno zdela nesmiselna trditev, da je čas bistvo glasbe.

A vendar je to edino rešilna pot iz miselne zmede, ki nam jo je prinesla moderna glasbena doba s svojimi praktično teoretičnimi nazori, pomešanimi z navidez novimi, presenetljivimi in v bodočnost vodečimi estetskimi idejami.

V iskanju resnice v glasbeni filozofiji mi je nakazala smer Steletova Architectura perennis (1941); pot je vodila neizprosno v problematiko časa kot osrednjega glasbenega vprašanja. (Glej moji razpravi: Znakovna umetnost in čas, DS II 1943, in Čas — razvojna stalnica glasbe, DS II 1944.)

Pravilnost te teorije mi je v l. 1950. potrdilo delo G. Brelet, Le temps musical, Paris 1949.

Kljub različnim izhodiščem so zaključki presenetljivo skladni, kar se mi zdi posledica brezpogojnega upoštevanja glasbenih dejstev.

★

Beseda **muzika** prihaja iz grškega μουσική ter je pomenila v antiki umetnostno udejstvovanje na sploh, ker je bila vsa umetnost pod zaščito Muz. V tej zvezi je bila **muzika** isto, kar danes razumemo pod besedo umetnost.

Ker pa so bile Muze posebne zaščitnice petja, je muzika v ožjem pomenu besede pomenila tudi umetnost, ki se bavi na sebi lasten način z nekimi merami v glasovih (certae dimensiones), ki so — kolikor moremo reči vnaprej — nedvomno nekaj časovnega.[1] V tem pomenu se je ohranila beseda muzika do danes poleg različnih istoznačnih besed, kot n. pr. glasba, Tonkunst itd., kakor so že v rabi v posameznih jezikih.

Pojmovanje bistva glasbe je v glasbeni filozofiji in teoriji različno; nekateri vidijo v glasbi samo čas, drugi zopet samo zvok, tretji pa oba približno enako vrednotijo. Vendar pa ni nobenega pravega filozofskega sestava, ki bi zavestno in sistematično reševal to vprašanje, posebno ne kar se tiče časa. H. Mersmann sicer trdi, da je glasba čas;[2] skušal je tudi najti tej tezi trdnejših znanstvenih opor, vendar je — kakor mnogi drugi — ostal zgolj v začetku in brez večjega uspeha.

Navadno se o problemu časa kot posebni glasbeni prvini sploh ne razpravlja, čeprav že antika o njem mnogokrat — dasi posredno — govori s svojo problematiko števila v glasbi; šele v najnovejšem času se je pričelo to vprašanje podrobneje obravnavati.

Eden najznamenitejših filozofov števila v glasbi je brez dvoma **Pitagora** (582 pr. Kr. —?). Pitagorejci so silno gojili nauk o številu v glasbi, tako da so jih imenovali **kanonike,** ker so zakonitosti števila in mer v zvokih opazovali na pripravi, ki so jo imenovali kánon. Vendar pa je bilo število v tem

---

[1] S. Augustinus, De Mus. I, 1, 1.

[2] H. Mersmann, Zeit und Musik, ZS f. Aesth. u. allg. Kunstw., 1925, str. 64: Musik ist schlechthin Zeit.

nauku nekaj tako temnega in težko umljivega, da je naletelo na splošno nerazumevanje in spotikanje, češ da se bavijo z "matematiko" v umetnosti in da je to v bistvu zgrešen in aprioristično pogled na glasbo.

Mnogo jasnejše in celo privlačno pa postane to gledanje, če pojmujemo (kakor je najbrže Pitagora mislil) število kot mero gibanja; po starodavni opredelbi je namreč čas število ali mera gibanja.[3] S tega vidika bi tedaj ne šlo pitagorejski glasbeni filozofiji za "matematiko", marveč za umetnost, ki se po svojem bistvu izraža v harmonijah časovnih mer, t. j. števil, česar nikakor ni mogoče zanikati, ter je tako brez dvoma v zvezi z matematičnim svetom števila in mere.

Aristoksenos (35? pr. Kr. —?),[4] mojster kanonikom nasprotne šole **harmonikov** je oprl svoje nauke o glasbi na čutno dognana dejstva in subjektivnost glasbenega snovanja. Danes moremo reči, da se obe antični šoli nikakor ne izključujeta, marveč se skladno dopolnjujeta, česar pa zaradi strastnega medsebojnega napadanja tedanji glasbeni filozofi morda niti niso opazili.

Tretji veliki antični glasbeni filozof je **sv. Avguštin** (354—430). Znano je, da je silno ljubil glasbo in jo v svojih spisih ob vsaki priliki omenja, jemlje iz nje primere ali pa izraža svoj odnos do nje. V antiko ga moramo šteti, ker je ves nauk v prvih petih knjigah njegovega spisa "De Musica" oprt na klasično antično teorijo in filozofijo glasbe, v novo, krščansko dobo pa ga postavlja šesta knjiga. Zasluga tega dela je nedvomno v tem, da nam sv. Avguštin na sebi lasten, prefinjen način podaja antični nauk o ritmu ter mu skuša postaviti globlje filozofske temelje. Delo obsega šest knjig o ritmu ter je ostalo nedovršeno, ker — kakor sam pravi — zaradi prevelike zaposlenosti ni mogel izvršiti še ostalih šest knjig o melosu, ki jih je imel v načrtu. Svoj namen raziskati važnost števila v glasbi je uresničil v šesti knjigi, ki je že tedaj vzbudila toliko zanimanja, da to sv. Avguštin sam omenja.[5] O tej knjigi menijo raziskovalci, da je nastala mnogo pozneje kot prvih pet, in sicer po spreobrnenju,[6] kar razodeva že uvod, ki je pisan v povsem drugačnem duhu kot prvih pet knjig.

Zato je tem dragocenejše njegovo sporočilo, ker je sam doživel ne samo izpreobrnenje iz poganstva v krščanstvo, marveč tudi novi pogled na problematiko glasbe, ki ga je s svojim svetovnim nazorom krščanstvo prineslo. Ta

---

[3] Aristoteles, Phys. IV, 11, 5 in 12: Ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον.

Čas je torej ni nič drugega kot število gibanja glede na prej in potlej; zato čas ni gibanje, razen v kolikor ima gibanje število (mero).

[4] Aristoxenos, Harm. I, 1: ἡ περὶ μέλους ἐπιστήμη (ohranjena opredelba glasbe).

[5] S. Augustinus, Retractiones, I, 11, 1: Deinde, ut supra commemoravi (Retract. I, 6), sex libros de Musica scripsi, quorum ipse sextus maxime innotuit, quoniam res in eo digna cognitione versatur, quomodo a corporalibus et spiritualibus (sed mutabilibus) numeris perveniatur ad immutabiles numeros, qui iam sunt in ipsa immutabili veritate et sic invisibilia Dei per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciantur.

[6] H. Edelstein, Die Musikanschaung Augustin's nach seiner Schrift "De Musica", str. 69.

šesta knjiga je še vedno težko umljiva, ker je — kakor premnogokrat v svoji filozofiji — malo jasen avtor sam in ker morda raziskovanja premalo upoštevajo poleg filozofskih in krščansko svetovnonazorskih podlag tudi problem glasbenega časa.

Posebnost so v tej knjigi klasifikacije ritmov, ki so za sv. Avguština značilne in originalne. Pri tem pa zaide slednjič tako daleč, da se zdi, kakor da je na glasbo samo pozabil, in nehote občutimo, da je delo nedovršeno; smatrati ga moramo za velik in važen fragment, ki mu manjka nauk o melosu. Ta bi gotovo ne samo razjasnil mnogo nakazanih problemov v razpravljanju o ritmu, marveč bi moral rešiti tudi problem mere v višini tona, na kateri melos temelji. To vprašanje je namreč že rahlo nakazano v razgovoru o merah v trajanjih tonov, kjer se omenjajo intervali med visokomi in nizkimi toni kot nekaj istovrstnega z ritmom.[7]

Srednji vek ni prinesel v glasbeni filozofiji nič novega. Vsi teoretični spisi iz tega časa navajajo v bolj ali manj svobodni obliki Avguštinovo opredelbo glasbe in še to brez podrobnejše razlage. Nato pa se bavijo zgolj s teoretičnimi vprašanji.

Filozofska osamosvojitev estetike je tudi na glasbenem področju skušala neomejeno zavladati. Kolikor je podčrtala vprašanje o glasbeno lepem (na škodo razmišljanja o bistvu glasbe), je nekako potisnila v kot metafiziko glasbe, ki rešuje vprašanje, kaj je glasba. Vendar pa je ob razvoju glasbene prakse živelo to vprašanje vseskozi naprej ter je skušalo najti odgovor v raznih, predvsem novejših filozofijah.

Bistvo glasbe je sicer nespremenljivo, vedar ga je treba filozofsko izraziti in opredeliti v skladu z glasbeno prakso tako, da nam izražanje ni tuje in neumljivo. Posebno je to važno, ker je glasba zapadnoevropskega kulturnega kroga v zadnjih dveh tisočletjih doživela tak razvoj kakor nobena druga glasbena kultura na svetu. Glasbena filozofija pa ji je skušala šele v novejšem času slediti. Tako si je hotel izgraditi R. Wagner svojo glasbeno filozofijo ter je iskal bistvo glasbe v harmoniji[8]; H. Riemann se je oprl na Shopenhauerjevo filozofijo[9]; vendar pa ne ti, ne njim podobni poskusi niso prinesli pravega uspeha. Zato moramo rešiti to še vedno odprto vprašanje, opredeliti glasbeno umetnost in ji osvetliti večnostno bistvo z današnjim pogledom na problem, da nam bo mogoče na tej podlagi umeti vse glasbeno snovanje in zlasti sodobno. S tem pa bomo prestopili prag v pravo umevanje glasbene umetnosti, kar naj bi bil končni namen tega razpravljanja .

---

[7] S. Augustinus, De Mus. I. 4, 5.

[8] R. Wagner, Oper und Drama, passim.

[9] H. Riemann, Musikästhetik: Musik als Wille und Vorstellung.

I.

BISTVO GLASBE JE ČAS

1. Na prvi pogled se zdi presentljiva trditev, da je čas bistvo glasbe, ker navadno velja zvok kot nekaj za glasbo bistvenega ter se osredotoča vsa pozornost nanj: kajti zvok je edina, čutom dostopna prvina glasbe.

Glasbena filozofija stoji tedaj pred dilemo: čas ali zvok, ne da bi bila to vprašanje dokončno in sistematično rešila.

Sodobna umetnostna in z njo tudi glasbena veda sta namreč zašli v slepo ulico, ker sta se preveč opirali na razne filozofske sestave bolj ali manj opravičljih "osebnih not".

Zato skuša sedaj umetnostna veda najti pot zdrave filozofije ter išče osnov v sholastičnem nauku, ki kljub temu, da se z umetnostnimi problemi neposredno ne ukvarja, vendar nudi mnogo misli, ki jih nekateri avtorji skušajo celo izgraditi v umetnostno filozofski sestav (Maritain).

Na podlagi tega gledanja skuša tudi glasbena filozofija najti resnico na svojem področju, ker ji sodobna glasbena tvornost postavlja dokaj težke, včasih celo skoraj nerešljive probleme, katerih rešitev nujno zahteva jasna glasbeno filozofska načela, oprta na poznanje glasbenega bistva.

Nimamo opredelbe, ki bi v strnjeni obliki logično zajela ter podala bistvo glasbe v določitvi vrste (genus proximum) in bistvene značilnosti (differentia specifica). To dejstvo (poleg mnogih drugih) ponižuje glasbeno filozofijo na stopnjo filozofskega amaterstva, ker vzbuja vtis, da o glasbi ni mogoče nič pravega povedati. Dokaz, da si glasbena veda ni na jasnem, kaj je glasba, je nepregledna vrsta opredelb. Povsem izven te množice pa stoji antična opredelba glasbe, ki nam jo sporoča sv. Avguštin v svoji razpravi "De Musica".

V pozabo je zapadla verjetno iz dveh razlogov; površno poznanje Avguštinove filozofije s strani glasbenih filozofov ni nikdar pobudilo velikega zanimanja zanjo, ker so imeli sv. Avguština za avtorja, ki se je zgolj ljubiteljsko ukvarjal z glasbo. Prezrli so, da je sv. Avguštin glasbo ne samo silno ljubil, marveč je bil tudi glasbeno izobražen; kajti bistven del splošne izobrazbe je bil tedaj tudi nauk o glasbi. Pravi filozofi pa so iskali pri njem drugih problemov ter se niso bavili niti z glasbo, niti z Avguštinovim naziranjem o njej.

Drugi razlog pa tiči v dejstvu, da je glasba krenila s krščanstvom napovsem svojsko razvojno pot. Antična opredelba se je zdela vedno bolj nesodobna in neumljiva, ker ni bila na prvi pogled v nikaki zvezi z novimi pojavi večglasja in harmonije, pred katerimi so strmeli celo tedanji glasbeni teoretiki in praktiki, ki so iskali novih teoretičnih podlag spontanemu pojavu v glasbenem snovanju. Nihče pa se ni poglobil v pravi smisel Avguštinove opredelbe, marveč so se bavili zgolj s teorijo in praktičnimi navodili. Zato je dobivala ta opredelba hoté ali nehoté vedno bolj potvorjene oblike, ker so jo navadno navajali v začetku srednjeveških razprav o kontrapunktu in harmoniji, ne da bi jo zadostno filozofsko razložili.

Obstoje sicer še nekatere antične opredelbe, ki pa so vse manj pomembne, ker nobena ni tako filozofsko jasno razložena kakor Avguštinova in se vse omejujejo na antično glasbeno prakso, podobno kakor množica današnjih. Sv. Avguštin pa išče glasbeno metafiziko, glasbeno večnostno bistvo ter veže antiko s krščanstvom. Zato moremo samo nanj kot na največjega glasbenega filozofa krščanstva nakleniti naše iskanje glasbenega bistva.

Dandanes uporabljane glasbene definicije bi lahko razdelili v tri skupine. Prva skupina trdi, da je glasba umetnost, ki izraža čustva s pomočjo kombiniranja tonov. Druga pravi, da je glasba umetnost ki ustvarja s toni harmonije in melodije[10]. Tretja skupina pa niso opredelbe v pravem pomenu besede, marveč aforizmi kot. "Glasba je čista forma" (O. Wilde), "Glasba je čas" (H. Mersmann), "Glasba je tekoča arhitektura" (G. Adler), itd.

Opredelbe, ki vidijo bistvo glasbe v izražanju čustev, se zde sicer na prvi pogled pravilne. Čim pa jih skušamo natančneje preizkusiti, se izkaže, da je "izraz čustev" povsem nejasen člen v teh opredelbah, moral pa bi biti najjasnejši, ker se kot "differentia specifica" nanaša na bistvo glasbe. Vloga čustva v glasbi je namreč zelo nedoločna, še bolj pa je sporno, kaj vse si naj mislimo pod pojmom "čustvo".[11]

Druga skupina opredelb ima sicer stvarnejšo podlago, ker se zdita pojma "melodija" in "harmonija" vsaj glasbeno teoretično mnogo bolj določna in enoumna, kakor "čustvo"; a vendar nista dovolj jasna, da bi mogli z gotovostjo vedeti, kaj naj pomenita. Ali gregorijanski koral ni glasba, ker ne ustvarja harmonij? Ali morda "harmonija" kaj drugego pomeni? In kaj so "melodije"? Saj je o tem toliko različnih mnenj v glasbeni teoriji! Zdi se, da bi po tej poti zašli v "idem per idem", kajti pojma harmonija in melodija že predpostavljata odgovor na vprašanje po bistvu glasbe.

Aforizmi pa so sicer duhovit izraz bistrega pogleda na glasbo, a brez pravih filozofskih podlag.

Nasproti vsem tem stoji lapidarna Avguštinova: "Musica est scientia bene modulandi",[12] na prvi pogled še mnogo bolj nejasna kot doslej naštete. Čim pa se poglobimo v njeno vsebino, za kar nam daje ključ sv. Avguštin sam v svoji izvirni in duhoviti razlagi, moramo priznati, da nikakor ni neumljiva, marveč je od vseh znanih vsebinsko najbogatejša in najjasnejša, čeprav oblikovno tuja, ker je pač izražena v duhu latinskega jezika in antične miselnosti.

Njena prednost je v tem, da je filozofsko utemeljiva in enoumno razložljiva v vseh svojih členih, ne da bi se morala pri tem izgubljati v neskončno vrsto novih in težkih vprašanj, ter da se nanaša zgolj na čisto bistvo glasbe

---

10 D'Indy (Cours de composition musicale, str. 19) n. pr. definira glasbo takole: Sans proposer ici une nouvelle définition, dont le seul effet serait d'accroître le nombre déjà considérable de ses devancières sans les mettre d'accord, nous dirons seulement que la Musique a pour base les vibrations sonores, pour éléments, le rythme, la mélodie, l'harmonie, pour but, l'expresion esthétique des sentiments.

11 Odločno se je uprl takemu interpretiranju glasbe E. Hanslick v svojem delu "Vom musikalisch-Schönen", 1854, kjer že v prvih poglavjih poudarja, da se skuša vsakdo, ki hoče prodreti v poznavanje bistva glasbene umetnosti, vprav oprostiti temne nadvlade čustva ter ne more soglašati s tem, da se večina razprav neprestano sklicuje na čustvo.

12 S. Augustinus, De Mus. I, 2, 2.

ne gledé na njeno vsakokratno zgodovinsko obliko. Vendar nam razlaga te opredelbe, kakor jo nahajamo v "De Musica", ne zadostuje, ker je iz nje same razvidno, da sv. Avguštin predpostavlja poznavanje nekaterih pojmov, ki nam danes niso dovolj znani, kajti že pri pojmu "modulari" vzbudi pozornost trditev, da je mera nekaj bistvenega za gibanje ter da je "modulatio" neka spretnost gibanja; očividno se predpostavlja poznavanje splošno filozofskega problema gibanja in mere in morda celo tedanji nauk o njem. Zato bomo v nadaljnem morali nujno razjasniti to vprašanje. (De Mus. I, 2, 2.)

Jasnejši je pojem "bene", ki pomeni, da mora biti omenjena spretnost gibanja prikladna okolju (De Mus. I, 3, 4) in v skladu z razpoloženjskim smotrom.

Zelo nejasen, čeprav najobširneje obravnavan pa je pojem "scientia" (De Mus. I, 4, 5—1, 11, 12). Vendar je mogoče z veliko gotovostjo sklepati, da je "scientia" sinonim za naš pojem "umetnost", ker imenuje glasbo tudi "disciplina liberalis" (De Mus. I, 3, 4).[18]

V šesti knjigi sv. Avguštin znova povzame svoje izvirno pojmovanje opredelbe, (De Mus. VI, 10, 25) o kateri trdijo, raziskovalci, da jo je povzel po Varronu, ter jo dopolni s prav tako svojsko razporeditvijo ritmov.[13]

---

[13] S. Augustinus, De Musica, I, 2, 2:

Musica est scientia bene modulandi...

Quid sit ipsa modulatio, quo uno paene verbo tantae disciplinae difinitio continetur...

Modulationem posse ad solam musicam pertinere, quamvis "modus" (unde flexum verbum est) possit etiam in aliis rebus esse.

Itaque discutiamus primum quid sit modulari, deinde, quid sit bene modulari — non enim frustra est definitioni additum. Postremo etiam, quod ibi scientia posita est, non est contemnendum; nam his tribus, nisi fallor, definitio illa perfecta est.

Igitur (quoniam fatemur modulationem a modo esse nominatam), numquidnam tibi videtur metuendum, ne aut excedatur modus aut non impleatur, nisi in rebus, quae motu aliquo fiunt? Aut — si nihil moveatur — possumus formidare, ne praeter modum aliquid fiat?

Nullo pacto.

Ergo modulatio non incongrue dicitur movendi quaedam peritia, vel certe qua fit, ut bene aliquid moveatur. Non enim possumus dicere bene moveri aliquid, si modum non servat.

Repete nunc illud superius, quod de modulatione diximus. Nam ita eam posueramus quasi quamdam movendi esse peritiam; et vide, ubi magis habere sedem debeat hoc nomen: in eo motu, qui velut liber est, id est, propter se ipse appetitur et per se ipse delectat, aut in eo, qui servit quodam modo. Nam quasi serviunt omnia, quae non sibi sunt, sed ad aliquid aliud referuntur.

In eo scilicet, qui propter se appetitur.

Ergo scientiam modulandi iam probabile est esse scientiam bene movendi: ita, ut motus per se ipse appetatur atque ob hoc per se ipse delectet.

Ibidem, I, 3, 4:

Cur ergo additum est "bene" cum iam ipsa modulatio nisi bene moveatur, esse non possit?

Poterat omnino nulla de hoc verbo controversia fieri, ut iam musicam — sublato eo, quod positum est, bene — tantum scientiam modulandi definiremus.

Musica est scientia bene movendi. Sed quia bene moveri iam dici potest, quid-

Če hočemo priti do nove glasbene opredelbe ter obenem nakleniti na antično Avguštinovo, bo treba tedaj predvsem dopolniti in razjasniti temna mesta v tej razlagi, da ne bomo latinske verzije zgolj prevajali, marveč zajeli njeno vsebino v celoti ter jo podali v obliki opredelbe, prikladne našemu načinu izražanja tako, da bo skladna s sodobnimi glasbenimi dejstvi in z večnostno naravo glasbenega bistva.

Uspeh našega razmišljanja naj bi bila torej opredelba glasbe, neobhodno potrebni temelj prave glasbene filozofije (De Mus. VI, 10, 25), ki naj bi zadovoljevala zgoraj navedene zahteve ter naj bi se izoblikovala po načelih: filozofska jasnost v pojmih, poudarek na večnostni naravi glasbenega bistva ter možnost, z njeno pomočjo brez velike težave presojati na logično prepričljiv in neprisiljen način zgodovinsko in estetsko problematiko glasbene prakse.

---

quid numerose — servatis temporum atque intervallorum dimensionibus — movetur (iam enim delectat, et ob hoc modulatio non incongrue iam vocatur), fieri autem potest, ut ista numerositas atque dimensio delectet, quando non opus est (ut si quis suavissime canens et pulchre saltans velit est ipso lascivire, cum res severitatem desiderat), non bene utique numerosa modulatione utitur, id est ea motione, quae iam bona ex eo, quia numerosa est, dici potest, male ille, id est incongruenter, utitur; unde aliud est modulari, aliud bene modulari. Nam modulatio ad quemvis cantorem, tantum qui non erret in illis dimensionibus vocum ac sonorum, bona vero modulatio ad hanc liberalem disciplinam, id est ad Musicam pertinere arbitranda est.

Ibidem, I, 13, 28:

Cum igitur ad ipsam rationem disciplinae huius — siquidem est scientia bene modulandi — non possit negari omnes pertinere motus, qui bene modulati sunt, et eos potissimum, qui non referuntur ad aliud aliquid, sed in seipsis finem decoris delectationisve conservant; hi tamen motus, si longo spatio temporis fiant inque ipsa dimensione, quae decora est, horam vel etiam maius tempus obtineant, non possunt congruere nostris sensibus. Quam ob rem, cum procedens quodammodo de secretissimis penetralibus musica, in nostris etiam sensibus, vel his rebus, quae a nobis sentiuntur, vestigia quaedam posuerit... Omittamus ergo illas ultra capacitatem sensus nostri porrectas temporum metas et de his brevibus intervallorum spatiis, quae in cantando saltandoque nos mulcent, quantum ratio nos duxerit, disseramus.

Ibidem, VI, 10, 25:

Age nunc, aspice in vim potentiamque rationis, quantum ex operibus eius aspicere possumus. Ipsa enim — ut id potissimum dicam — quod ad huius operis susceptionem attinet — primo, quid sit ipsa bona modulatio consideravit et eam in quodam motu libero et ad suae pulchritudinis finem converso esse perspexit.

Deinde vidit in motibus corporum aliud esse, quod brevitate et productione temporis variaretur et magis esset minusve diuturnum, aliud localium spatiorum percussionem in quibusdam gradibus celeritatis. Quae divisione facta illud, quod in temporis mora esset, modestis intervallis et humano sensui accomodatis, articulatim varios efficeret numeros eorumque genera et ordinem usque ad modulos versuum persecuta est. Postremo attendit, quid in his moderandis, operandis, sentiendis, retinendis, ageret anima, cuius caput ipsa esset. Hosque omnes animales numeros a corporalibus separavit seque ipsam haec omnia neque animadvertere neque distinguere potuisse cognovit eosque caeteris inferioris ordinis iudiciaria quadam aestimatione praeposuit.

2. V najtesnejši zvezi z vprašanjem, kaj je glasba, stoji v glasbeni filozofiji vprašanje, kaj je **umetnost.**

Umetnost sodi v praktični (dejavni) red človekovih umskih sposobnosti, ker se ne ustavi pri spoznavanju samem, temveč teži vedno tudi še po nekem delovanju in ustvarjanju. Umetnost je tedaj neka dejavnost, oblikovanje umetnostnega predmeta, bodisi umetnega izdelka ali izvajanje umetnega čistega gibanja (časovne umetnosti).

Vse stremljenje umetnosti je osredotočeno na umetnino kot predmet, ki ga je treba v tvari izvršiti, ali gibanje, ki ga je treba opraviti. Zato ima umetnost en sam osnovni zakon: popolnost umetnine.

Umetnino more zasnovati le umno bitje; zato je umetniško ustvarjanje in oblikovanje vedno uspeh umskih prizadevanj in ne zgolj posnemanje, ki ga zmorejo tudi živali, ter nosi umetnina tudi kot snovno ali uresničeno dejstvo vedno pečat in značaj duha, ki jo je spočel in izoblikoval.

Lik umetnine je njena bistvena prvina, ki izhaja iz pravega prijema oblikovanja umetnostnega predmeta — recta ratio factibilium[14] — po pravilih, svojsko lastnih vsaki posamezni umetnostni stroki.

Vsak "factibile" (umetnostni predmet) že sam po sebi vnaprej določi pravi prijem: zakaj prijem je odvisna premenljivka (funkcija) vsakokratnega umetnostnega predmeta; če zamenjamo predmet, se spremeni tudi prijem. Umetnostne stroke pa se ločijo med seboj prav po umetnostnem predmetu (factibile): dramska umetnost naj predstavi izsek iz življenja, kiparstvo naj v mrtvi snovi oblikuje živo telo, arhitektura ima za predmet izoblikovati življenski prostor, glasba — kot bomo še videli — naj poslušalcu ustvari rozpoloženjski čas itd. Iz tega tedaj sledi, da ima vsaka umetnostna stroka glede na svoj posebni predmet oblikovanja svoj posebni prijem[15]. Ta posebni prijem je za vsako umetnostno stroko prvo pravilo oblikovanja ter je za vsako stroko tako bistveno, da se po njem (determinata media) nujno ločijo druga od druge, čeprav imajo vse isti smoter — lepoto — ter umetnostna filozofija s tega vidika upravičeno govori o eni sami umetnosti[16].

Čim skladnejše je umetniško snovanje s temi prvimi pravili, odvisnimi od nameravanega umetnostnega predmeta, tem pravilnejši je način oblikovanja in tem popolnejši je učinek, izražen v stopnji dovršenosti umetnine. Omenjeno prvo pravilo, svojska last in bistveni razpoznavni znak posamezne umetnostne stroke, se pač ne sme istovetiti s teoretičnimi pravili in tehničnimi navodili. To pravilo je notranji zakon vsake umetnostne panoge, ki ga ni nikdar mogoče izpremeniti ali zamenjati, ne da bi s tem prestopili meje, v katerih se more posamezna umetnost estetsko polnovredno izraziti, ali pa bi s tem celo zanikali obstoj določene umetnosti same.

---

[14] S. Thom. Sum. theol., I—II, q. 57, a. 4: ...ars est recta ratio factibilium...

[15] Pri Maritainu nahajamo ponovno poudarjeno misel, da obstoji umetnost po svojem bistvu v ostvaranju in oblikovanju nekega predmeta, upoštevajoč pri tem zahteve in popolnost, lastne predmetu, ki naj se izoblikuje in uporabljajoč v dosego tega namena posebne prijeme in načine realizacije, že v naprej določene po naravi izbranega umetnostnega predmeta (prim. J. Maritain, Discurso sobre el Arte — Arte y Escolástica, str. 113).

[16] S. Thom., In Poster. Analyt. Lib. 1. lect. 1, 1: Imo nihil aliud ars esse videtur, quam certa ordinatio rationis, quomodo per determinata media ad determinatum finem actus humani perveniant.

V razvoju umetnosti opažamo tudi nek napredek svoje vrste in sicer tako, da se redno spreminjajo in obnavljajo obstoječa teoretična in praktična pravila kot individualni prijemi v okviru prvega pravila, uzakonjeni v delih velikih genijev, ki so vtisnili vsaki dobi umetnostno zgodovinskega razvoja tudi značilen slogovni pečat. Novi način utelešenja lepote postavi tedaj pred nas novo prilagoditev prakse in teorije glede na prvo, večnostno in neizpremenljivo pravilo ter določi tudi nova, morebiti še neuporabljena, celo presenetljiva sredstva.

Zato moremo pojmovati to večnostno pravilo kot nekako razvojno konstanto, ki po svoji neizpremenljivosti veže najoddaljenejšo umetnostno stvaritev z najnovejšo, ter je mogoče v luči te kontinuitete zasledovati razvoj — napredek ali propad — umetnostne panoge, obenem z njeno borbo za čim popolnejše uresničenje večno mamečega in nikdar dosegljivega ideala, položenega v bistvo, t. j. v prvo pravilo vsake umetnostne stroke.

3. Zdi se, da je najmanj nesoglasja bodisi v obstoječih opredelbah, bodisi v splošnem mnenju o tem, v katero vrsto človekovega dejstvovanja sodi glasba. Glasbo so na sploh vedno šteli v krog umetnosti: glede na vidik, s katerega so v raznih dobah delili umetnostne stroke, pa v krog "lepih" umetnosti, katerih namen je utelešenje lepote, ter v krog "ritmičnih" umetnosti (pesništva in plesa), pri katerih gre za izvajanje nekega avditivno ali vizualno zaznavnega gibanja.

S tem pa načenjamo vprašanje o umetnostni naravi glasbe, o kateri so mnenja že mnogo bolj deljena. Iz razlogov, ki smo jih navedli v uvodnih besedah, se bomo opirali pri reševanju tega problema na antične in scholastične podlage, ne da bi se spuščali v posamezne različice o tem vprašanju. Priznati namreč moramo, da moderna veda v tem pogledu ni prinesla nič novega, marveč je pogosto celo napačno ali nepopolno navajala mnenja preteklosti z namenom, da se osmeši njih resnost in zavrne njih veljavnost. Vendar se je zgodilo prav nasprotno: celo iskanja najnovejše dobe morajo nujno v antiko in srednji vek. Tu pa srečamo davno filozofsko ločitev umetnosti v svobodne in nesvobodne, kolikor je njih predmet tvarni izdelek (kip, slika) kot posledica umetnostnega deja, ali umetnostni dej sam (gibanje v časovnih — ritmičnih — umetnostih). Ta delitev tedaj posega globoko v naravo umetnostnih strok.

Glasbo so šteli v krog svobodnih umetnosti, kjer je delila visoki naziv "disciplina liberalis" (De Mus. 1, 4, 5) z aritmetiko in logiko: aritmetik namreč razumsko razporeja števila, logik pojme, glasbenik pa zvočne mere, t. j. tone. V tem smislu moremo tudi mi pritegniti, da je glasba svobodna umetnost, ker v njej dojemamo, spoznavamo in vrednotimo dej zvočnega merjenja sam brez vsakršnega tvarnega učinka in njega pravilnost.

Spoznavanje resnice je zato nekaj glasbi svojskega in ne samo nenavadna metafora Avguštinove govorice[5]; glasbena resnica je namreč lepota glasbenih mer, tem večja, čim večja je njih pravilnost in čim nezmotljiveje se odraža v njih razumsko jasna določnost razmerij med časovnimi deli, t. j. na poseben način izražena resnica matematičnih odnosov[17].

---

[17] D'Indy, Cours de composition musicale, str. 19, op. 2: Hoené Wronski et après lui Camille Durutte appellent la musique un "art-science" et la définissent: la corporification de l'Intelligence dans les sons (Voy. Durutte: Technique harmonique, p. VII).

Zato napravljajo slabo uslugo glasbi vsi, ki hočejo zanikati njeno časovno aritmetično naravno v dobri veri, da je narava vseh umetnostnih strok ista. S tem v zvezi so zanimive tudi Avguštinove opazke o vzvišenosti glasbene umetnosti, ki je prednost samo tistih plemenitih duhov, ki se dvignejo v čisti in resničnostni svet števil in mer v zvokih ter v njih uresničujejo lepoto.

Zvočni izraz glasbenih zamisli, izgrajenih v duši, je torej zgolj posledica in sredstvo, ki omogoča, da se te glasbene konstrukcije človeku v čutni obliki zvočno ritmičnih zaporedij posredujejo[18]. Zato je prvenstveno poudarjanje zvoka zmotno, če se pri tem pozablja njegova sredstvena vloga.

Bistvena stran umetnostne narave glasbe, položena v človekovo dušo kot "scientia in sonis nervorum et tibiarum" (De Mus, 1, 4, 7) nas tako že sama po sebi vodi v problematiko časa.

4. Za nadaljnje razmišljanje je potrebno spregovoriti o tonu in njegovih merah, ki jih gramatika ne pozna (genera sonorum, in quibus certae dimensiones observari possunt, quae genera fatemur grammaticae disciplinae non esse tribuenda; De Mus. I, 1, I).

a) Ton in šum. — Skupno tonu in šumu je, da sta oba enako slušna pojava, to je, dojamemo ju s sluhom, če se izvrši adekvatni dražljaj — nihanje zraka — povzročen na različne načine, a vedno tako, da neko prožno telo niha ter se to nihanje s pomočjo zračnega valovanja posreduje našemu slušnemu organu. Nihanje zraka je tedaj zgolj sredstvo, brez katerega ne bi bilo mogoče dojemati slušnih pojavov; prevajanje zvoka po kosteh ali po kaki drugi poti je vedno nekaj izjemnega. V območju tona in šuma so vsi slušni pojavi, ki jih sploh moremo dojeti. Moderna fizika dandanes posebej loči tudi zmesi tonov in šumov, vendar je med prvimi in drugimi tako bistvena razlika, da predstavljajo povsem svoj svet toni in svojega šumi.

Bistvena razlika je namreč določena višina, ki jo imajo toni in je za človeški sluh dojemljiva med mejama od 16—20.000 pravilnih nihajev prožnega telesa v sekundi, ter je šumi nimajo. Sicer pravimo, da so tudi šumi visoki in nizki, a višine jim ne moremo določiti. Ton je namreč zvok določene višine. V vseh ostalih lastnostih pa so si toni in šumi skoraj enaki: trajajo lahko poljubno dolgo, imajo svojo značilno "barvo" in morejo biti bolj ali manj jaki. Vendar tudi trajanje tonov in šumov ni povsem istovetno,

---

[18] a) D'Indy, Cours de composition musicale, str. 19: Considérée, suivant les époques et les pays, tantôt comme art, tantôt comme science, la Musique tient en réalité de l'art et de science: aussi les nombreuses tentatives faites pour la définir n'ont-elles abouti pour la plupart qu'à jetter la confusion sur cette question.

b) S. Thom., Sum. theol., I-II, q. 57 a. 3 ad 3: Ad tertium dicendum quod etiam in ipsis speculabilibus est aliquid per modum cuiusdam operis: puta constructio syllogismi aut orationis congruae, aut opus **numerandi vel mensurandi.** Et ideo quicumque ad huiusmodi opera rationis habitus speculativi ordinantur, dicuntur per quamdam similitudinem artis, sed liberales; ad differentiam illarum artium quae ordinatur ad opera per corpus exercita, quae sunt quodammodo serviles, in quantum corpus serviliter subditur animae, et homo secundum animam est liber. Illae vero scientiae quae ad nullum huiusmodi opus ordinantur, simpliciter scientiae dicuntur, non autem artes. Nec oportet, si liberales artes sunt nobiliores, quod magis eis conveniat ratio artis.

ker je trajanje tona ponavljanje pravilnih, trajanje šuma pa nepravilnih nihajev ter je zato ton mera svojega trajanja.[19]

b) Mere v tonu. — Antična opredelba popolnoma zamolči, da gre v glasbi za zvočno merjenje tonov in tega sv. Avguštin nikjer neposredno ne opraviči. Iz tega moremo sklepati, da je za ton mera nekaj bistveno svojskega ali celo istovetnega. Akustična, fiziološka in psihološka analiza ugotavlja štiri možne prvine tona, in sicer: barvo, jakost, višino in trajanje. Od teh barva in jakost nedvomno nista nikaki meri. Barva tona je namreč rezultanta sočasnih kombinacij čistih tonov, odvisnih od glasbila, načina izvajanja ali artikulacije, ter se more njih krivulja razstaviti v sestavne delne krivulje: jakost pa je odvisna od večje ali manjše amplitude nihaja odnosno od večje ali manjše sile, ki spravlja prožno telo v nihanje. Problem mere v tonu se nam tedaj omeji na višino in trajanje.

Ton je zvok določene višine. Razvidno je, da je "določena višina" bistvo tona in da nam je mogoče to določnost višine s sluhom neposredno dojemati in meriti. Eksperimentalna psihologija povsem pravilno trdi, da števila, ki ga fizika postavlja kot vzrok višine, ne dojemamo, pač pa dojemamo začetke in konce nihajev, saj se na podlagi izkustvenih dognanj zahtevata za občut tona najmanj dva nihaja. To pomeni z drugimi besedami zahtevati določen začetek in konec gibanja ter obenem dopuščati možnost, da med tem začetkom in koncem dojamemo neko trajanje, ki se v enakih presledkih neprestano prekinja in ponavlja. Ne zahteva se torej celotno število nihajev v sekundi marveč le njih mera, zato je jasno, da je umeti "število" kot matematični izraz mere, t. j. enote trajanja oziroma ponavljanja o kateri smo pravkar govorili. Neprestano pravilno ponavljajoči se nihaj, določen s svojim trajanjem od začetka do konca kot enota gibanja, je tedaj tisto število ali mera, ki jo imenujemo v tonu "višina". Kljub temu, da so zvočni nihaji silno majhni in kratkotrajni, jih moremo natančno meriti. Kajti nihanje prožnih teles od 16—20.000 nihajev v sekundi, posredovano sluhu z nihanjem zraka, je slušni adekvatni dražljaj, ter so mere trajanja teh nihajev sluhu prikladne tako, da niso ne prevelike, ne premajhne, ter da more uho brez težave razbirati v njih more in razmerja. Čim so prevelike ali premajhne, jih ne dojamemo več, t. j. ne slišimo tona. Za nastanek tona je torej potrebno pravilno nihanje prožnega telesa, t. j. gibanje, ki vsebuje čas kot določeno mero.

Če se izvrši v eni sekundi x nihajev nekega tona, traja en nihaj $^1/x$: čim večji je imenovalec, tem višji je ton in tem krajše je trajanje (čas) posameznega nihanja. Jasno je, da naš sluh nima pojma o sekundah in o številu nihajev v sekundi; je pa občutljiv za vsako spremembo trajanja nihaja, ki ga zazna kot višji ali nižji ton. Čim se namreč po čutni zaznavi spremeni nihanje zvočila v občut, se enakost ali različnost trajanja nihaja določa po

---

[19] D. Nys, La notion de temps, str. 84:

L'uniformité, telle est la qualité fondamentale que doit revêtir le mouvement — mesure.

[20] D. Nys, La notion de temps, str. 89:

L'équivalence de ces mouvements internes, au point de vue de leur durée, ne se determine plus ici par les espaces parcourus, mais par l'identité des sensations qu'ils produisent.

identičnosti občuta, ki ga povzročajo pravilno ponavljajoči se nihaji, kakršna je že njih mera, v kateri se obnavljajo.[20]

S tem smo rešili vprašanje o višini kot časovni meri zvoka. Antična opredelba glasbe upravičeno ne loči posebej tona in mere v njem, ker je ton višina, višina pa je mera. Zadostuje tedaj govoriti o meri sami, če govorimo o glasbi kot umetnosti tonov.

Trajanje je druga v poštev prihajajoča prvina tona, če govorimo o glasbenih merah. Problematika teh mer je zelo sistematično obdelana v Avguštinovi razpravi, ker se nanaša na ritem, ki je predmet razglabljanja v vseh šestih knjigah "De Musica". Trajanje, o čigar časovnosti ni nikakega dvoma, ni lastno samo tonu, ker govorimo o trajanju najrazličnejših gibanj ali dogodkov. Zato je ta prvina skupni imenovalec vseh ritmičnih umetnosti kot umetnosti gibanja, ter obenem opravičuje, da so antično pesniško teorijo družili z glasbeno. Kajti glede na trajanje ni bistvene razlike, če nam zazvene zlogi ali toni, ker merimo v duši le vtis trajanja, ki so ga pustile stvari v spominu med prehajanjem. Človek ima namreč čut za časovne intervale ter jih neposredno meri, če so dovolj kratki ter jih primerja med seboj.[21]

Kar govori sv. Avguštin o trajanjih zlogov, velja tudi za tone glede na njih trajanje: "cum ergo inter se syllabae conferuntur, motus quidam inter se conferuntur, in quibus possint numeri quidam temporis mensura diuturnitatis inquiri" (De Mus. II, 3, 3,). V teh kratkih besedah je zajeta vsa problematika ritma,[22] nad katerim vlada število časa v meri trajanja (diu et non diu in motu).[23]

---

[21] D. Nys, La notion de temps, str. 90, 91:

En résumé l'homme possède, à notre avis, une sorte de sentiment du temps, en ce sens qu'il peut percevoir dans un caractère spécial de ses sensations la mesure et l'équivalence de petites durées temporelles. (Deux sensations de même intensité nous paraissent cependant différentes. L'effort déployé fût-il même identique au total, la différence de durée se ferait encore remarquer avec la même netteté.)

[22] S. Augustinus, De Mus. I, 1, 2:

Ergo... scias... illud... genus copulationis "rhythmum" a Graecis... vocari, latine autem dici... "numerus". Sed quoniam haec nomina late patent et cavendum est, ne ambigue loquamur, commodius utimur graecis. Vides tamen... quam recte... nomen sit... impositum. Nam quoniam... pedibus certis provolvitur, peccaturque in eo, si pedes dissoni misceantur, recte appelatus est rhythmus, id est numerus... (propter nullam mensuram continuationis non debuit metrum vocari)... Rhythmi anim nomen in musica usque adeo late patet, ut haec tota pars eius quas ad diu et non diu pertinet, rhythmus nominata sit.

[23] D'Indy, Cours de composition musicale, I, str. 23:

Nous avons défini le rythme en général: "L'Ordre et la Proportion, dans l'Espace et dans le Temps". Pour la musique, art de succession, basée sur la division esthétique du temps, le rythme est plus spécialement: l'ordre et la proportion dans le Temps.

Le rythme musical, en effet résulte des rapports des temps, établis par "lesprit humain, entre les nons perçus successivement par l'oreille.

Il est bien entendu que l'expression, rapports de temps doit être interprété ici dans son sens le plus large. Car le rythme s'applique son seulement à la dirécrelative des sons, mais encore à leurs relations d'intensité, et même d'acuité, qualités, qui dérivent aussi de l'idée de "temps", quisqu'elles dépendent de l'amplitude ou de la rapidité des vibrations sonores dans un temps donné.

Število vlada med sočasnimi in zaporednimi intervali v harmoniji in melodiji tonov, pa tudi v vrsti alikvotnih tonov[24] naravne harmonije v tonu samem, ki so temelj vsej glasbeni harmonski problematiki, ker v vrsti celih števil tvorijo najosnovnejše harmonije: v njih biva trizvok čiste kvinte in velike terce, ki ga nauk o harmoniji smatra za edino, v naravi obstoječe sozvočje: pravtako temelje v tej vrsti števil tudi najugodnejše zvočnobarvne konbinacije, ki jih je na znanstven način iskal moderni impresionizem v glasbi. Prav tako je pod zakoni števila ali mere tonalnost in modulacija ter celo sodobni problem atonalnosti.

Enako važni, kot melodični in harmonski sestavi, izvirajoči iz višine tona, so za glasbo ritmični in metrični sestavi, katerim je posvetl sv. Avguštin dve tretjini svoje razprave o glasbi. V bistvu moderni nauk ne prinaša nič novega, razen kolikor skuša problem poenostavljati ali pa zanikati. Tudi fiziološka problematika ritma je v Avguštinovem delu (VI. knjiga) že nakazana, in sicer v njegovi izvirni hierarhični razporeditvi ritmov.[13]

Problem ritma posega tudi na področje glasbene oblike (forme), ki ni drugega kot velika ritmika,[25] t. j. red in razmerje med večjimi in največjimi kompleksi glasbeno časovnega dogajanja.

Iz dosedanjega razmišljanja je mogoče povzeti naslednje:

a) V tonu razlikujemo notranjo in zunanjo mero; notranja mera je višina, zunanja pa njegovo trajanje; obe izhajata iz časa kot mere gibanja.

b) Gibanje, ki povzroča ton, je pravilno periodično nihanje; zato je notranja mera svojega celotnega trajanja.[19] Iz pravilnosti tega nihanja izvira značilno ugodje, ki nam ga ton povzroča, ker v svojem trajanju vsebuje mero višine. Dva tona, različna po svoj višini, sta podobna dvema gibanjema neenake hitrosti, ki pičneta na primer v istem trenutku in tudi končata v istem trenutku: trajanje od začetka do konca je sicer za obe gibanji isto ter ga more razum deliti v poljubno število delov. Vendar pa so vsi ti deli med seboj ontološko povsem različni ali drugače določeni, ker ima vsak drugačno notranjo mero.[26]

---

[24] Naravna harmonija obstoji v razmerju vrste celih števil: 1:2:3:4:5:6:7:8:9:10:11:12:13:14:15:16..., ki se izraža v intervalih: čista prima, čista oktava, čista kvinta, čista kvarta, velika terca, dve mali terci, štiri velike sekunde, dve mali sekundi, velika sekunda, zvečana prima, mala sekunda, računajoč od danega osnovnega tona. Navedene intervale dobimo z delitvijo strune v dva, tri, štiri, pet, itd. enakih delov, ali na naravnih pihalih in trobilih; osnovni ton je ton proste cele strune ali cevi.

[25] A. Lorenz, Das Geheimnis der Form bei R. Wagner — Der musikalische Aufbau von R. Wagner's "Tristan und Isolde", Einleitung, str. 3: Form ist ja nichts anderes als grosse Rhytmik...

[26] D. Nys, La notion de temps, str. 66: Si les deux mouvements d'inégale vitesse commencent et finissent ensemble, la durée exprimée par la rélation qui unit le point initial au point terminal, sera la même: l'intelligence pourra fractionner cette durée en un même nombre de parties, mais avec cette différence toutefois que si les parties l'un mouvemnt codïncident avec les parties de l'autre, les parties correspondantes des deux mouvements auront une valeur ontologique différente ou seront d'inégale richesse.

c) Ton nastane iz enakomerno in pravilno razmerjenega periodičnega nihanja prožnega telesa. Rezultat te njegove pravilne razmerjenosti (ki je šum nima), je višina, ki je za ton torej bistvena. Višino samo lahko istovetimo z mero, ki se za vsak ton določene višine da matematično jasno izraziti s številom.

Kakor je torej za ton bistvena njegova višina, lahko rečemo, da je za ton bistvena mera. Ton torej ni nič drugega kot mera. Ker se glasbeni predmet (čas) oblikuje s toni (merami), je jasno, da je pravi prijem oblikovanja glasbenega predmeta v pravilnem merjenju. Ker jemlje glasba tone kot svoje umetnostno izrazno sredstvo, bistveno vključuje problematiko mere ter obenem časa kot mere gibanja: zato ne bo napak na kratko pregledati problem časa sam.

5. Čeprav je osrednje vprašanje našega razglabanja o bistvu glasbe čas, ni umestno v tem okviru načenjati čisto filozofsko vprašanje, kaj je čas. V skladu z našim načelnim gledanjem, se bomo omejili na pojmovanje časa v smislu sholastične filozofije. Zmerni realizem te filozofije namreč na dovolj utemeljen način prikazuje njegovo zagonetno naravo.[27]

Dojemati čas se pravi vnašati v gibanje umsko razdelitev ter obenem dojemati množ delov, za katere je značilno "prej in potlej", ne da bi se pri tem prekinjala stvarna nepretrganost gibanja. Na ta način biva čas v vsakršnem gibanju ter je čas nekaj gibanju lastnega, ker ju vedno dojemamo skupaj.

Gibanje je snovna bit časa, ker se čas kot nepretrgano zaporedno trajanje nahaja samo v gibanju, ki nudi umu v razdeljevanje vse prvine časovne stvarnosti: število, prej in potlej ter stvarno nepretrganost, ki tvorijo v gibanju kot prvine nedeljeno zaporedno celoto. Bistveno za pojem časa pa je nepretrgana zaporednost, potekanje delov, za katere je značilno prej in potlej. Realni čas istoveti tomistična filozofija z gibanjem ter je zato toliko posameznih časov, kolikor je različnih gibanj. Ti časi so "diu et non diu in motu", kakor označuje sv. Avguštin različna trajanja, ki jih moremo meriti v gibanju (Recipit ergo id, quod diu vel non diu dicimus, dimensiones huiusmodi et numeros., ut non sint spatia indefinita et indeterminata, sed

---

[27] Razni filozofski sestavi, ki razlagajo problem časa, se razlikujejo od zmernega realizma sholastične filozofije glede na to, koliko pripisujejo času pretirano subjektivno ali objektivno bitnost.

Glede na to se delijo v dve skupini:

a) subjektivistične in idealistične, ter

b) pretirano realistične teorije.

a) Subjektivistične in idealistične teorije predstavljajo: Kant, Leibnitz, Balmes, Descartes, Baumann, Locke, Spencer in M. Bergson.

b) Pretirano realistične teorije pa:

1. Lukrecij, Epikur in Gassendi: "Čas je neka absolutna realnost".
2. Clark in Newton: Čas je istoveten z božjo večnostjo".
3. B. Čičerin: "Čas je absolutni duh".
4. Isenkrahe in Franz Zigon: "Trajanje je nepretrgano potekanje ustvarjenega bitja".
5. De San: "Čas je neka realnost "sui generis", ki je navzoča v vsem, kar traja".
6. Dr. Haller: "Trajanje je količina eksistence".

habeant ad se duo motus aliquem numerum: aut eumdem... aut non eumdem... et quidquid potest aliquid ad sese dimensionis obtinere — De Mus. I, 8, 14). Vsakemu gibanju ustreza njegov čas, zato z gibanjem preneha tudi njegov čas. Človek ima nek čut za čas, ker more na poseben način zaznavati mero in enakost ali različnost kratkih časovnih trajanj, kajti čutimo časovne intervale in jih merimo med seboj. Te kratke časovne intervale, prikladne našim čutom v razsegu gibanja, so imenovali "modus" ali "modulus", od tod beseda "modulari" v antični opredelbi glasbe.

Ker je čas mera, je v času samo tisto, kar se z njim meri: to pa je samo gibanje in sicer gibanje najrazličnejših vrst. Kajti gibanje — in predvsem lokalno gibanje — se meri s časom "per se". Tako pojmovani čas ni neka zunanja mera, marveč je gibanju svojska mera, ki jo določa in šteje v gibanju umno bitje, ker je v trajanju dana možnost merjenja. Zato pojmuje scholastična filozofija čas kot "ens rationis cum fundamento in re": realno je trajanje gibanja, idealno pa je štetje delov v njem.

Bitnost gibanja je silno majhna. Gibanje je namreč neka prehajajoča količina, ki ima — kakor čas — vedno le kratek hip svoje biti. Ta hip je nestalni, iz prihodnosti skozi sedanjost v preteklost prehajajoči in preminjajoči "sedaj", o katerem je vzkliknil Seneka: "Čas beži ter nas pušča v željnih spominih: kajti ni moje, ne kar bo, ne kar je bilo. Visim v trenutku bežečega časa".[28] Vendar pa čas ni ne hiter, ne počasen — kakor število s katerim štejemo,[29] ter tudi ni gibanje, marveč je z gibanjem združena mera.[30]

Če merimo čas, merimo čas enega gibanja s časom drugega gibanja ter primerjamo mero enega gibanja z mero drugega ali pa štejemo dele trajanja v gibanju, a vedno od nekega začetka do nekega konca, t. j. bodisi da je gibanje pričelo in končalo, ali pa da smo pričeli in končali mi in gibanje še vedno traja. Razvidno je tedaj, da ni druge mere gibanja kot čas, ki ga nujno šteje naš um kot mero v nepretrganem zaporednem trajanju. Tudi s te strani vidimo, da je antika glasbo pravilno nazivala "scientia", kajti "število gibanja" v različnih delih trajanja, t.j. ritem, vnaša v gibanje naš um, ker ga razdeljuje v nepretrganem potekanju. Zato je določanje ritma v glasbi ali z drugimi besedami pravilno razmerjanje tonov, prvenstveno delovanje uma.

Mera časa je na sploh nekaj konvencionalnega: zato imajo tudi vsi melodični, harmonski in ritmični sestavi v glasbi ta značaj, ker temelje v času kot meri gibanja. S tega vidika nikakor niso nemožni razni sekundni, kvartni, četrt-

---

[28] Seneca, Nat. I, 6:

Fugit tempus et avidissimos sui deserit, nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In momento fugientis temporis pendeo.

[29] Aristoteles, Phys. IV, 12, 2: Ταχὺς δὲ καὶ βραδὺς οὐκ ἔστιν· οὐδὲ γὰρ ὁ ἀριθμὸς ᾧ ἀριθμοῦμεν ταχὺς καὶ βραδὺς οὐδείς.

[30] a) Aristoteles, Phys. IV, 11, 2: Ὅτι μὲν οὖν οὔτε κίνησις οὔτ' ἄνευ κινήσεως ὁ χρόνος ἐστί φανερόν.

b) S. Thoma, Opusc. De Tempore, c. II:
Quia ergo simul congnoscimus motum et tempus, manifestum est, quod tempus est aliquid ipsius motus.

tonski, osminskotonski sestavi ali sestavi s trinajstim tonom itd. Vprašanje je le, koliko so praktično uporabljivi. Dilema, ki jo na videz postavlja moderna glasbena praksa — čas ali zvok — stvarno tedaj ne obstoji. Kajti zvok in njegova višina sta tako bistveno združena, kakor nihanje in njegova mera, gibanje in čas ali snov in lik.

6. Nemogoče je prodreti v čuda in tajne pestro enovitega snovanja glasbe in njenih uspehov, če nimamo jasno pred očmi njenega bistva. To bistvo nam sicer ni tako skrito, da glasbe kot take ne bi mogli spoznati, zdi pa se, da se odteguje znanstvenemu in filozofskemu razglabljanju. Kajti kljub temu, da je na tem področju res že mnogo dognanega, ne moremo reči, da je vprašanje rešeno, čeprav mnogi filozofi vidijo bistvo glasbe v času.

Tako najdemo glasbo v službi Platonovega matematizma, Leibnitzovega intelektualizma, Schopenhauerjevega iracionalnega voluntarizma itd. Kako bi mogla glasba enako učinkovito podpreti mnenja tako nasprotujočih si metafizik! Nepotrebno bi bilo dokazovati, da je taka glasbena resnica nekaj navideznega, ker ji gre le za potrditev določenega filozofskega sestava.

Schopenhauerju gotovo ni mogoče odrekati mnogo pravilnih in celo genialnih spoznanj prav kar se tiče časa kot bistva glasbe. Ko pa naj pridemo do pričakovanih uspehov in prepričljivih zaključkov, se misel preokrene, izkustvo in dejstva se več ne upoštevajo in metafizika volje prične izkrivljati sicer pravilne premise.

Glasbi zato ostane ta metafizika nujno tuja in doleč; čeprav je obetala, da nas povede v jedro vprašanja o bistvu glasbe, obnemore v tehničnih analizah in v povsem neodvisnih zaključkih.

Kljub temu, da je Schopenhauer na podlagi svoje metafizike pravilno spoznal, da izvirnost in neodvisnost glasbe izhajata iz njene čiste časovnosti, je nesprejemljivo njegovo pojmovanje glasbenega časa. Kajti zanj je glasbeni čas iracionalno uveljavljanje nezadovoljene volje, vedno razdvojene ter vznemirjene same v sebi, neprestano usmerjene v irealnost nečesa drugega, neke izpremembe. Po njegovem je glasba javljenje volje, v katerem prisostvujemo notranjemu razvoju čustvenosti, neprestano nihajoče med osnovnima poloma: veseljem in žalostjo, obupom in pokojem. Glasba naj bi bila tedaj zgolj disonanca in konflikt, sicer prikrita, a vedno se pojavljajoča.

Za Bergsona je glasba neka nedoločno se prelivajoča časovnost in glasbeni čas v luči te filozofije nazorna oblika pojma "čisto trajanje". Tudi Bergson je nepravilno pojmoval pojem glasbenega časa; glasbeni čas je prav zanikanje takega trajanja kot ga on pojmuje; v njem je namreč ne samo nedoločna kontinuiteta, marveč tudi določna mera. Zato filozofija čistega trajanja ni nič bolj v skladu z glasbenim izkustvom in enako kakor Schopenhauerjeva usužnjuje glasbeno filozofijo. To je spoznal in poudaril že Henri Delacroix (Psychologie de l'art, Paris 1927),[31] ki je prvi uporabljal pojem "glasbeni čas".

Gisèle Brelet pa skuša v svojem najnovejšem delu "Le temps musical" essai d'une esthétique nouvelle de la musique, Paris 1949, predvsem ostati v mejah čiste glasbene filozofije, kar je brez dvoma odlika, ki jo nujno zahtevamo za pravo glasbeno filozofijo. Apriorna načela, ki so redno temelj vsake filozofije, se v tem primeru dosledno omejujejo na čisto glasbeno problematiko. Opaža se celo, da so ta načela deloma sicer last različnih filo-

---

[31] Brelet, Le temps musical, str. 48.

zofskih sestavov, vendar pa se ohranja prvenstveni poudarek na osrednji problematiki glasbenega časa in s tem tudi enotnost filozofije, ki hoče biti čisto glasbena. Čeprav se zaradi zvestobe glasbenim dejstvom ta filozofija kljub mnogim idealističnim prvinam dokaj dosledno giblje v zmerno realističnih mejah, je vendar ne moremo imeti za dokončno rešitev glasbeno filozofske problematike, ker nesistematično druži in obravnava sproti metafizična in estetska vprašanja. Hoče biti sicer zgolj estetika glasbenega časa, ki vidi metafiziko v glasbi sami. Ker pa je brez rešitve metafizičnih vprašanj skoraj nemogoča rešitev glasbeno lepega, si ta estetika neprestano sproti rešuje potrebna metafizična vprašanja, ter uporablja pojem metafizike pogosto celo v metaforičnem pomenu. Več kot razvidna je zato potreba samostojne metafizike, ki naj neodvisno od estetike samostojno rešuje vprašanja bistva glasbe ter z glasbeno estetiko skupaj šele predstavlja celotno glasbeno filozofijo. G. Brelet je zbrala v obsežni in popolni bibliografiji vso možno in v poštev prihajajočo literaturo, ter dokazala, da je problematika časa v glasbi dandanes sodoben in aktualen problem, kajti v glasbenem času se izraža človekova praktična življenjska filozofija in nje odnos do problema časa samega. Čas je nosilec glasbene metafizike, ker je glasbi na poseben način lasten in svojski kakor nobeni drugi umetnostni stroki. Zadnje vzroke zato je iskati v naravi tona, ki je kot snovna plat glasbe nekaj bistveno časovnega.

Čas je za glasbo bistven, ker je glasba umetnost notranjih in zunanjih časovnih mer v tonu, ki dajo tonu moč, oblikovati čas v službi glasbene misli ter na njih temelji glasbena melodika, harmonika in ritmika, tri nesporno bistvene prvine zvočnega slapa. Ton predstavlja v glasbi zgolj sam sebe in svojo časovno vlogo, oblikovati glasbeni čas, ter je tudi sam kot časovna stvarnost predmet glasbeno estetskega vrednotenja. Glasbeni čas ni samo del človekovega življenskega časa, marveč je na poseben način razpoloženjsko smotrno oblikovana celota v človekovem življenskem času in žvočnem slapir. Čas je tedaj v glasbi nosilec umetnostnih in estetskih vrednot, ki človeku posreduje razpoloženjsko opredeljenost ter življenje, prosto ubijajoče enakomernosti in brezmejnosti neskončnega času. Zato opažamo v glasbi vedno težnji po čim bolj idealni rešitvi oblikovanega časa glede na človekove razpolo-;ženjske zahteve; posamezne individualne rešitve pa so neposreden izraz umetnikovega časovno filozofskega nazora, ki postavljajo nove probleme glasbeni psihologiji in tipologiji umetniškega ustvarjanja.

Glasba tedaj jemlje človekov življenski čas, da ga po svoje preoblikuje. Tako pojmovan glasbeni čas je nujno dopolnilo naravnega časa, ki nas ubija in ne pusti samih s seboj. Življenski čas se sicer bistveno ne izpremeni, ter se komaj zavemo, da smo v glasbi zamenjali tega z onim. Razpoloženjsko občutje pa je bistveno različno: v neoblikovanem času neprodirna neskončnost in skrivnostnost, v oblikovanem pa jasna in izmerljiva stvarnost, ki povzroči, da postane tudi v nas vse izmerljivo, dosegljivo in opredeljivo.

7. Sodobna likovnoumentostna veda skuša prodreti v bistvena vprašanja svojih področij na podlagi stalnic; stalnice ali konstante ji pomenijo tiste činitelje, v katere je mogoče razčleniti vsako umetnostno stroko tako, da se v njih obseže celotna umetnostna problematika ter so — praktično neločljivi med seboj — vedno pričujoči v vsaki umetnini ali v celokupnosti vseh umetnin ene stroke.

Tako navaja Fr. Stelè (Archetectura perennis, Ljubljana 1941) trojico

takih stalnic: sredstvo, snov in smoter; za arhitekturo naj bi bilo sredstvo anorganska lupina, snov prostor in smoter življenjska ustreznost architekturnega prostora.

Sodilo, kateri teh stalnic pripada prvenstvo, pa vidi v razvoju prostora kot tiste stalnice, v kateri je mogoče zasledovati napredek in razvojno kontinuiteto.

Tudi v glasbi je lahko odkriti troje stalnic, in sicer zvočni slap (sredstvo), čas (snov) in razpoloženjsko ustreznost glasbenega časa (smoter): v njih je obsežena vsa glasbena problematika, osredotočena v času kot razvojni stalnici. Izven teh treh stalnic si ne moremo misliti nobenega glasbenega problema, ki ne bi pripadal območju ene izmed njih.

V odnosu do čiste estetike je vprav z vidika stalnic dovolj jasno, da je povsem upravičeno in potrebno poznati bodisi bistvo bodisi meje estetskega izražanja posameznih umetnostnih strok, čeprav nekateri (Croce) v iskanju absolutne umetnosti in lepote to zavračajo.

Če čisti estetiki zadostuje, da glasba uteleša lepoto, se glasbena estetika s tem ne more zadovoljiti. Kajti glasbena lepota je ne samo drugačna, kot v drugih umetnosnih strokah, marveč veljajo zanjc posebni, brez dvoma izključno glasbeni zakoni. Kajti glasba ne more estetsko vsega izražati, čeprav so premnogi poizkusi v moderni glasbi skušali ovreči to dejstvo. Dosegli so prav nasprotno!

Glasba more izražati zgolj tisto, kar je izrazljivo brez pojmov, s čistimi časovnimi merami v tonu in je v nekem odnosu do namena, kateremu naj določena glasba služi. Zato namen glasbe že nekako vsebuje njen razpoloženjski značaj v najširšem pomenu besede, po kateremu se presoja razpoloženjska prikladnost, ter se to navadno pojmuje kot glasbena vsebina. Zato bi mogli reči, da predstavlja smoter z besedami neizraženo glasbeno vsebino.

Ker je prvo pravilo glasbe merjenje, je mogoče v glasbi izraziti vse, kar moreta izraziti mera in red: zato je nered in brezmernost v bistveni opreki z glasbo, razen kolikor je mogoče izraziti to na pozitiven način in kot videz. Kadar pa to ni mogoče, je treba poklicati moč besedo, da se izrazi nekaj v glasbenem jeziku neizrazljivega. Ker glasba nima na razpolago pojmov, more izraziti le to, kar more povzročiti. Izključujejo se tedaj vsi občuti bolesti, ki bi jih glasba morala povzročati kot nekaj stvarnega in zato neestetskega.

S tem pa glasba nikakor ni oškodovana in omejena v svojih izraznih možnosth kakor so zmotno mislite razne neuspele in pretirano moderme glasbeno umetnostne struje.

Nasprotno — glasba je znana že od nekdaj kot umetnost, ki najglobljе pretrese človekovo notranjost s svojo govorico, kajti **predmet njenega oblikovanja je čas, ki je v nas samih, naš življenjski čas, ki ga zajame glasbeni zvočni stap s svojimi merami v smotrno oblikovan, časovno opredeljen razpoloženjski tok.** Tako glasba s svojim ritmom napravlja čas prikladen našim zmožnostim ter razpoloženjsko življenje v tem času prijetno in vsebinsko opredeljeno.

Če bi hoteli pozitivno določiti, kaj more glasba izražati s svojo prodorno govorico, bi mogli reči, da vse, kar izhaja iz trajanja ali bolje iz dejstva, da odkrijemo v sebi oblikovan čas. Ker glasba živi v našem življenjskem trajanju, je spoznanje oblikovanega časa v njem vir vseh glasbenih čustev

in ugodja; kajti časova oblika slapa oživlja trpnost življenskega časa in mu daje višjo popolnost.

Simbolizem, ki ga čas vsebuje in posreduje vsem svojim oblikam, ima svoje zadnje vzroke v dramatični borbi med "biti" in "ne biti", med obstojem in uničenjem, kakor jo vidi filozofija v problematiki bivanja. V tej borbi glasba ne sme podleči, da bi nad njo zavladal nered ter bi se zanikalo in porušilo osnovno pravilo glasbe — merjenje trajanja. Zato se morajo tudi možno pojavi nereda, disonance in zapletena poliritmija ali ritmični sunki in prelomi pozitivno rešiti in razvezati: kaji ritmika, melodika in harmonika ter njih zakonitosti temeljé v merski naravi časa, ki red in razmerje nujno predpostavlja.

Prepričanje, da je razpoloženjsko ugodje v glasbeni čas neločljivo položen smoter, nahajamo že pri najstarejših avtorjih, čeprav ne izraženo na tako neposreden način. Tudi moderna, ki ga načelno zanika, ga skuša zastonj odpraviti; to celo po svoje dokazuje njegovo neizogibnost.

Vzbujanje posebnih časovnih čustev je svojsko samo glasbi: tu gre namreč za čustva, ki se nujno doživljajo ob glasbeni obliki slapa, kolikor je časovna. Dojemati glasbeno obliko namreč pomeni, občutiti ta časovna čustva, ker se glasbena oblika ne more tvoriti drugače, kot da ta čustva v nas vzbuja ter se vanje presnavlja. Ta čustva so tedaj uspeh časa, ki se nam nudi v vsej svoji neposrednosti, vzbujajoč pričakovanje in občut celotnosti, ki vsebuje preteklost, sedanjost in prihodnost; tem se pridružujejo še čustva vzročnosti in smotrnosti, ki so v okviru glasbenega mišljenja izrazljiva brez pojmov, s časovnostjo glasbene oblike same.

Glasbeni smoter je tako v najtesnejši zvezi z glasbeno obliko ter ima poudarjanje smotra v glasbi za posledico poudarek časa, kolikor se izraža v časovnosti glasbene oblike.

Smotri se javljajo v neskončni vrsti, od najvsakdajnejših posvetnih do najvišjih duhovnih in verskih, bodisi v skupinah, po katerih ločimo vrsto glasbe (plesna, zborovska, instrumentalna itd.), bodisi v tipih skladb (sonata, tokata, kantata, koncert itd.), ali pa kot individualne rešitve danih zamisli, ki so enkratne in neposnemljive v določeni skladbi.

Glasbena vsebina je tedaj skladna s posebnim načinom glasbenega mišljenja, v katerem sta zvok in čas stvarnost; glasbena misel kot čisto mišljenje časa in zvoka se namreč izoblikuje, še preden je postala pojmovna. Zato izraža v svetu tonov tiste kategorije, po katerih tudi zavest določa svoje notranje dogajanje ter oblikuje čas s harmonijami mer časa, ki bivajo v višini in trajanju tona. Merjenje, večnostno pravilo glasbe, je torej poseben način glasbenega mišljenja. V glasbi se tako uveljavlja moč misli nad časom, ki se pri tem poslužuje tona kot najprikladnejšega sredstva.

Zato je pravilna trditev, da je vloga zvočnega slapa med stalnicami zgolj sredstvena, ker se samo z njegovo časovno naravo more uveljavljati moč misli nad časom ter se izvrševati pravi prijem oblikovanja glasbenega predmeta — časa. Kajti čas je snov glasbenega mišljenja, prava vsebina glasbe, estetsko oblikovana stvarnost čistih časovnih mer. Če kdo trdi, da čista, neprogramska glasba nima vsebine, se moti: kajti v tej glasbi se nam nudi prava glasbena vsebina: smotrno razpoloženjsko oblikovani glasbeni čas.

Sluh nam s čudovito natančnostjo posreduje mere tega časa in omogoča

doživljati glasbeni čas, ker pomeni poslušati ton, soživeti z njim, t. j. čutno doživljati umski dej, ki ga sluh posreduje zavesti pod vplivom nihajočega prožnega telesa.

Ton nam s tem odpira dostop v notranji svet trajanja in zavesti: kajti poslušanje je dej zavesti, analiza in sinteza časa, soigra spominjanja in pričakovanja ter doživljanje trajanja, kakor si ga mislimo. Ko poslušamo ton, sodoživljamo njegovo nastajanje, združeni z njegovim časovnim razvojem, in občutimo pri tem neko posebno čustvo ugodja, ki ga posreduje to sožitje; to glasbi svojsko ugodje občutimo, ko se zavemo časa v samem sebi, ki je kot živo trajanje v naši notranjosti vedno v stanu privzeti si glasbeno obliko.

Temu živemu trajanju, času naše notranjosti, vtisne misel obliko z gibanjem zvočnega slapa in ga s tem spremeni v oblikovan glasbeni čas z vsemi lastnostmi razpoloženjsko smotrno oblikovanega trajanja. Glasba nam tedaj nudi čas v vsej njegovi neposrednosti in stvarnosti: živi v našem lastnem trajanju ter nam ga smotrno oblikuje. Zato nas glasbeni čas zajame z vso nujnostjo in neposrednostjo stvarnega časa kot neka popolnejša estetska stvarnost, ki jo tudi kot tako doživljamo. Glasba je tedaj v popolni oblasti časa, ki si more nadeti najraznovrstnejše oblike glasbenih zamisli.

Kot stalnica je čas snov glasbe, predmet njenega oblikovanja in snovanja ter njena prava vsebina; v njem gre za neprestano soigro spominjanja in pozabljanja, zrenja in pričakovanja. Glasba povzroča s tem ne samo, da si mislimo stvarni čas, marveč ga tudi doživljamo kot živi čas, ki spremlja naše življenje in ki mu glasba izolira čisto bistvo. Videli smo, da je bistvo časa mera: to bistvo glasba osvoji in po svoje smotrno oblikuje, da nam ga posreduje v nam prikladnih merah, kajti njeno večnostno pravilo je meriti. Brezličnemu trajanju naše notranjosti vtisne glasba lik, t. j. mero s svojim časom, ki je sam po sebi mera — kar sledi iz narave tona in njegovih notranjih in zunanjih mer.

Glasba tedaj s časom zvočnega slapa oblikuje čas naše notranjosti. Zato je glasbeni čas obvladanje in očiščenje psihološkega trajanja, brezličnega, nepopolnega in trpnega ter neločljivo združenje trajanja in njegove mere kot metafizična zveza snovi in lika. Glasba nima ne oblike ne smisla izven stvarnega trajanja, ki je njen smoter, bit in snov, ker gre v njej za neko čisto časovno dogajanje, namenjeno samo sebi in vklenjeno v sedanjost.

Pri tem se zavest počuti ugodno sproščeno in odrešeno svoje usodne časovnosti kljub času in v objemu časa samega; kajti glasba nam usmeri pozornost na sedanjost, kjer nastaja in poteka njen zvočni slap, ter nas s tem izloči iz vsakdanjosti. Kljub izmikom domišljije v preteklost in prihodnost živi glasba vedno v sedanjosti ter ji pripada s svojim zvočnim slapom kot najbolj živemu delu časa. Zvočni slap namreč vklepa svoje gibanje v enovito sedanjost, ki izhaja iz nedeljive navzočnosti tona: s tem se uveljavi večnostni značaj časa, ker se mora strniti v sedanjost, katere prvenstvo poudarja ton in katere ugodje je najvišje med glasbenimi ugodji.

Glasbena sedanjost pa ni samo zveza med preteklostjo in prihodnostjo, marveč tudi skladnost zvočnega gibanja in nečasovne oblike, kjer izgine nepopolnost nastajanja, ki obstoji v njegovi nemirni gibljivosti. Nastajanje se rodi iz intervala, ki loči hrepenenje od njegovega uresničenja. Čim zavest preneha hrepeneti, vstane v njej polnost dovršene sedanjesti; to polnost uresniči slap, čigar izpolnjeni čas povsem zajame našo dušo.

Glasba tedaj napravlja stvarno dojemljivi čas uresničljiv sen, dan v konkretnem in določenem tonu, ki prikliče čas iz globin našega življenja; ta spoznatni in popolni čas, po katerem hrepenita misel in duša, je s konkretno hitrostjo in edinstvenim trajanjem zvočnega slapa osvojeni glasbeni "tempo", ki izvira iz narave tona in daje skladbi stvarnost in razpoloženjski značaj. Skladba se zato ne razvija v enoličnem zunanjem času, marveč si ga sama ostvarja v svojih merah, neločljivo od svoje oblike in snovne zvočnosti.

Tempo, po katerem presojamo v glasbi njeno razpoloženjsko stran, se sicer pojmuje kot večja ali manjša hitrost — a le metaloričnо. Kakor smo namreč videli, v gibanju število ali mera (čas) ne more biti ne hitro ne počasno: zato tudi glasbeni "tempo" ni v pravem pomenu besede hitrost, marveč je večja ali manjša mera v gibanju zvočnega slapa, ki pa vzbuja vtis hitrosti in s tem neke razpoloženjske določnosti.

Glasbeni čas in čisti ritmični čas se med seboj bistveno ločita vprav po tem, da abstraktni ritmični čas "tempa" ne pozna, za glasbeni čas pa je "tempo" bistvena značilnost, izvirajoča iz narave stvarnega zvočnega trajanja, ki s svojim živim dinamizmom višine kvalitativno, fizikalno in psihološko izraža način, kako zavzema čas in poteka njem.

Čisti ritem določa v čistem trajanju presledke "prej" in "potlej", t. j. trenutke, ki se zde kakor točke, med katerimi je praznina tišine in premolkov. Ker tvori ritmični lik vrsta odnosov in ne vrsta vrednot, se v različnih tempih nič ne izpremeni: živi v relativnosti čisto racionalnega časa kot okvir, v katerega se naseli zvok s svojim stvarnim trajanjem.

Iz te zveze ritma in tona se oblikuje in nastaja glasbeni čas, ki ga izraža ritem shematično in abstraktno (število, mera), ton pa kvalitativno in konkretno (višina in trajanje). Ton se tedaj nudi kot snovni vzrok v podložnost in služnost likovni vzročnosti čistega ritma.

Glasbeni ritem je tedaj notranje združenje konkretnega zvočnega trajanja s časom, t. j. s čistim ritmom, podobno, kakor snov in lik. Iz tega združenje se rodi melodija, glasbeni lik v prave pomenu besede, ali bolje konkretna glasbena misel. Časovna krivulja melodije nam ni nikdar dana kot negibna celota, marveč jo je treba vedno znova ostvarjati. Glasbeni čas pa se oblikuje onstran zvočnih in življenski trenutkov v nemi sedanjosti, kjer vlada lik.

Neločljiv od problema melodije je v glasbi problem harmonije. Dokler se glasba omejuje na čisto enoglasno melodijo, se harmonija nanaša na skladnost mer v melodični zaporednosti. Zato so stari Grki upravičeno imenovali lestvico harmonija, ker je bila njih glasba izključno enoglasna. Čim pa je zvočni slap ne samo zaporednost, marveč tudi sočasnost zvočnih mas, se harmonija enako nanaša na sozvočja in zaporedja. Glasbena misel je nujno melodična in harmonska; kajti harmonija dokončno omogoča nastajanje melodij kot glasbenih likov bodisi potencialno v čisti enoglasni melodiji, ali realno v spremljani melodiji.

Tako vidimo, da vse bistvene prvine zvočnega slapa (ritem, melodija in harmonija) in njegove oblike izvirajo iz časa. Zvočni slap ima zato nalogo s svojim posebnim ritmom oblikovati čas ne samo kot stvarnost, marveč tudi kot estetsko stvarnost: kajti lepota glasbene zvočne oblike je

lepota časa, ki živi v njej ter se nam nudi kot predmet estetskega vrednotenja[32].

Lepota godi umu, ker jo zre v stvari kot neko odličnost in popolnost, kot lesk spoznanosti in reda — lesk lika. Lik je namreč počelo, ki posreduje svojsko popolnost vsemu, kolikor obstaja ter sestavlja stvari v njih bistvu. Lik je v nekem smislu ontološka skrivnost, ki jo nosijo bitja v sebi ter pravo počelo jasnosti in bistva.

Čas kot število ali mera (čisti ritem) je v glasbi lik trajanja: zato je glasbena lepota lesk časovnega lika, t. j. lesk razuma nad umno razporejenim gibanjem zvočnega slapa.

V glasbi razum lahko intenzivno uživa lepoto časa, ker se do kraja oprosti čutne snovnosti, a se vendar v njej zopet znajde, spozna sam sebe ter se združi s svojo lučjo. Pri tem brez napora abstrakcije neposredno zre lesk glasbeno umetnostne lepote, ki je v znanju prikladnega merjenja. Matematičnost glasbene lepote je tedaj položena v njeno naravno sámo.

V najožji zvezi z glasbenim časom je glasbeni zvočni slap.

Zvočni slap je pojem, ki ga uporabljamo za oznako vsega zvočnega v glasbi, v nasprotju z neslišnim časovim, ki ga predstavlja tišina.

Razlog za izbiro tega pojma je v tem, da najbolj nazorno prikazuje svobodnost zvočnega gibanja v tišini. Zdi se, da bi mogel pojem "zvočni tok", ki se navadno uporablja v glasbenem izrazoslovju, zavesti v napačno mišljenje, da je zvok prvenstveno važen, ter vzbujati predstavo neke že vnaprej določene oblike, ki jo toku vedno daje struga ali jarek.

Slap pa jasno kaže, kako praznina prostora vdira v vse njegove oblike ter jih določa — kakor tišina zvok: s tem se tudi dovolj podčrta bistvena, likovna vloga časa glede na zvok in njegovo gibanje, ki je svobodno in važnejše od zvoka samega.

Čim ton nastane, prekine tišino in zamre v tišini. Zato tudi glasba riše svoje oblike v tišino, ki jo vedno predpostavlja kot ozadje in podlago zvočnemu slapu. Glasba se rodi, razvija in dovrši — živi — v tišini. Njeni liki tišino določajo in bogate, vendar pa je ne odpravijo. Kakor ton, živi tudi skladba s svojim zvočnim slapom med tišino svojega začetka in konca: vse njeno življenje, prerajanje in umiranje zvesto spremlja tišina.

Glasba nujno predpostavlja tišino ter more nastati samo, če obrnemo pozornost v našo notranjost, v kateri hočemo glasbe pričakovati, zreti in spominjati se. Zato tišina, v kateri živi glasba, ni čista praznina, ker bivajo v njej pričakovanje, naglèd in spomin, tri zmožnosti duše, zajeti in združiti prihodnost, sedanjost in preteklost.

V glasbi se vsak ton in sozvočje — skladno s svojo čutno naravo — spovrača eden za drugim v praznino tišine, prihajajoč iz prihodnosti skozi sedanjost v preteklost. Zato je glasba v svoji zvočnosti vedno nedovršena; dovrši se šele onstran tonov, v tišini, v kateri biva dej, ki jo ostvarja.

Tišina tedaj vodi urejeno nastajanje glasbe, ker riše obrise glasbenim stavkom, jih veže med seboj ter tako ustvarja kontinuiteto zvočnega slapa. Ta kontinuiteta, ki ni absolutna — absolutna kontinuiteta bi bila zmeda in negibnost — je kljub temu prava kontinuiteta: ni zmedena in nedoločena — kakor je mislil Bergson — marveč določno in smiselno razčlenjena v nasta-

---

32 G. Brelet, Le temps musical, str. 61: La beauté de la forme sonore, c'est la beauté du temps vrai qui s'y exprime.

janju. Tišina tedaj loči in veže posamezne trenutke v melodiji in v nastajanju glasbenih likov.

Stvarnost in neprestana navzočnost tišine priča o neprestani časovni sedanjosti, ki opredeljuje in oblikuje časovno življenje tonov. Ker pa si more tišina privzeti vse možne ritmične like, ker je do neskončnosti deljiva ter izhajajo ritmični liki vprav iz njene razdeljenosti, je tišina simbol časa.

V zvočnem slapu se tedaj neprestano borita tišina in zvok, čas in gibanje kot lik in snov. Likovna vzročnost pripada tišini, ki opredeljuje ton in njegovo realno trajanje, snovna pa tonu kot stvarnemu trajanju, ki nosi lik ritma.

8. Na podlagi dosedanjih razmišljanj sklepamo, da je čas bistvo glasbe, in sicer fizično, metafizično in logično bistvo, kakor filozofi navadno opisujejo ta neopredeljivi pojem[33]. Fizično bistvo spoznamo iz fizično ločljivih delov bitja, metafizično iz njegovih bitnih vzrokov, logično pa v opredelbi.

Fizično bistvo glasbe se kaže v stalnicah, ki so deli njenega fizičnega bistva. Kljub temu, da je mogoče zvočni slap, čas in smoter med seboj razlikovati in ločiti kot stalnice, ki v živi glasbi vedno nujno in neločljivo sodelujejo med seboj ter se zde vse tri enako važne, je med njimi čas najvažnejša stalnica in nosilka glasbenega bistva, ker se v njej kaže razvojna stalnost in napredek glasbe. To je nedvomno eden najvažnejših problemov v filozofiji glasbene zgodovine ter se bomo zato z njim še podrobneje bavili. Dokaz, da je čas fizično bistvo glasbe, pa bi obstajal vprav v njegovi razvojni stalnosti, katere kontinuiteto in obdobia ter zakonitosti moremo v zgodovini vseskozi zasledovati. Kajti čas je stalnica, ki se edina v svojem bistvu nikdar ni spreminjala; niti slap niti smoter nista bila na ta način nespremenljiva. Slap se je spremenjal pod vplivom

---

[33] Bistva ni mogoče opredeliti: opisuje se kot "prav tisto, po čemer neko bitje je prav to, kar je" (Ušeničnik, Uvod v filozofijo I, str. 233, 262 sl., Ljubljana 1941, Izbrani spisi VII. zv).

Navadno se označuje bistvo pod tremi vidiki:

a) logično (glede na opredelbo) je bistvo tisto, po čemer se katerakoli stvar šteje v svojo vrsto;
b) subjektivno (glede na razum) je bistvo tisto, kar razum na stvari najprej pojmi;
c) efektivno (glede na učinke, ki jih povzroči na bitju), pa je bistvo prvo počelo in vir vseh lastnosti in dejanj bitja.

Bistvo je nekaj objektivnega in stvarnega: spoznatno pa je samo umu, ker zahteva neko abstraktivno zmožnost.

Deli se bistvo v realno in idealno.

a) realno bistvo obstaja izven našega uma ter je individualno in konkretno ali pa vrstno in abstraktno. To bistvo je fizično, če so prvine neka celota v naravi ter nekaj bivajočega in fizičnega; metafizično pa, če motrimo stvar metafizično in abstraktno, t. j. abstrahirano od deja bivanja. V fizičnem bistvu so deli fizično ločljivi, v metafizičnem pa le razumsko, logično.
b) idealno pa je bistvo, kadar metafizično bistvo pojmujemo univerzalno t. j. kot vrsto (genus, species). V tem primeru imamo v mislih logično bistvo, katerega deli so "genus proximum" in "differentia specifica", t. j. opredelba ki odgovarja na vprašanje, kaj je to? Logično bistvo obstoji torej le v umu.

raznovrstnosti glasbil, tehnike in okusa, smoter pa vedno zavisi od različnosti razpoloženjskih okoliščin in zahtev.

Metafizično bistvo glasbe pa spoznamo iz njenih bitnih vzrokov in sicer iz obeh notranjih, likovnega in snovnega, ki jo notranje sestavljata. Čeprav se zdi, da je glasba zgolj nek dej, je tudi tu mogoče ugotoviti neko izredno subtilno snovnost konkretnega in kvalitativnega trajanja, ki ga nudi zvok, da se v njem uresniči lik čistega ritma. Ta lik čistega ritma je tisti "numerus", število ali mera gibanja, ki ga vsebuje opredelba časa kot funkcijo razuma, ki v trajanju loči in šteje kontinuiteto zaporednih delov ter jih primerja med seboj. Čisti ritem in konkretno zvočno trajanje sta si tedaj kot lik in snov: in ker je lik vzrok kajstva ali bistva, je tedaj čas (čisti ritem) lik, t. j. vzrok bistva glasbe.

Tudi iz logičnega bistva je razvidno, da je bistvo glasbe čas. Logično bistvo vsebuje opredelba v svoji "differentia specifica", ki smo jo našli za glasbo v merjenju kot njenem večnostnem pravilu. Iz narave tona, ki je zato, ker je višina, mera časa, izhaja svojsko glasbeni dej merjenja v notranjih in zunanjih merah, kar pomeni oblikovanje glasbenega časa.

Po vsem tem nam preostane torej le še izoblikovati glasbeno opredelbo, ki bi na enoumen način podala to glasbeno bistvo ter odgovorila na temeljno vprašanje glasbene metafizike.

9. Temeljno vprašanje glasbene metafizike, kaj je glasba, se na podlagi navedenih dokazov, da je čas bistvo glasbe, razreši brez težav v opredelbi, ki je bila končen smoter vsega dosedanjega razpravljanja.

Predvsem ni treba iskati sprave med raznimi različicami glasbenih opredelb, ki časa kot glasbenega bistva posebej ne upoštevajo, ker so vse in vsaka zase dovolj jasne in umljive z vidika osrednje problematike glasbenega časa — odkoder pa je razvidna tudi njih pomanjkljivost.

Pri reševanju naše naloge, izoblikovati in podati bistvo glasbe v nam umljivejši in glede na današnji položaj glasbenega razvoja prikladnejši obliki glasbene opredelbe, hočemo obenem tudi neposredno navezati na antično opredelbo, ki nam jo podaja sv. Avguštin, ker ta opredelba brez pogojno upošteva merjenje kot prvo pravilo glasbe. Antična opredelba glasbe: Musica est scientia bene modulandi — glasba je znanje prikladnega merjenja — se more tedaj izraziti z uporabo pojma stalnic in sicer tako, da natančno zajame smisel in vsebino antične opredelbe. "Modulandi" — merjenje — pomeni zvok v gibanju, t. j. zvočni slap, ki je neločljivo združen s časom; "bene", ki pomeni razpoloženjsko ustreznost tega merjenja v zvočnem slapu, je smoter. Zato bi mogli to opredelbo po naše, takole izraziti:

Glasba je umetnost, ki oblikuje čas z zvočnim slapom glede na razpoloženjski smoter.

V luči te opredelbe so razumljivi vsi bistri aforizmi, pa tudi vse navedene nepopolne opredelbe. Ta opredelba namreč daje zvoku, času in čustvom ustrezno vlogo in pomen s tem, da postavi v ospredje čas kot predmet glasbenega snovanja, v katerem žive toliko osporavana in v romantiki pretiravana glasbena čustva, pa tudi "nečustvena" čista glasba.

JOSÉ OSANA

LA ESENCIA DE LA MUSICA ES EL TIEMPO

(RESUMEN)

Las definiciones de la música no aciertan a determinar la esencia de este arte. La única que satisface desde el punto de vista filosófico, aunque obscura, es la antigua: Musica est scientia bene modulandi.

La música pertenece al círculo de artes "rítmicas" (música, lírica, danza), las que consisten en la ejecución de un movimiento auditivo o visual. Esta ubicación coincide con la antigua división de artes en liberales y serviles, según sea su objeto un producto material (estatua, cuadro) como resultado del acto artístico, o el acto artístico en sí (movimiento en artes "temporales" o "rítmicas"); pues el objeto es el que hace distinguir las ramas del arte y requiere un tratamiento adecuado. Tratar adecuadamente el objeto propio del arte (recta ratio factibilium) es la regla básica de cada rama. Tal regla básica no es idéntica a las reglas teóricas y técnicas; es la ley intrínseca de cada una de las artes. Aquéllas cambian en el desarrollo histórico; ésta es constante.

La herramienta de la música es el sonido con sus dimensiones. La esencia del sonido es la altura definida, que no es otra cosa sino un cierto número de oscilaciones uniformes. Con relación al movimiento en el tiempo este número es su medida. Puede decirse que el sonido es altura, y la altura es medida. Aunque la medida no es perceptible directamente, el oído percibe cualquier cambio de la duración de una vibración como un sonido más o menos alto. Otro elemento que nos interesa es la duración del sonido que es el denominador común de todas las artes rítmicas. La esencia del ritmo musical es precisamente la medición de los sonidos con respecto a su altura y duración. Si la altura es la medida interior del sonido, la duración es su medida exterior; ambas relacionadas con el tiempo que es la medida del movimiento.

La música es el arte de los sonidos; y como el sonido es medida de movimiento y ésta es tiempo, puede decirse simplemente que la música es el arte de tiempo. El tiempo en que vivimos es transformado por la música; la música le infunde una realidad definible y medible por medio del sonido.

En los estudios contemporáneos concernientes a las artes plásticas, se van determinando, de cada una de ellas, las "constantes" características, las que incluyen en sí la totalidad de sus problemas. En la música se hallan las siguientes constantes; la cascada sonora (medio), el tiempo (materia) y la conformidad del tiempo musical con el sentimiento (fin).

El número o medida es la forma vertida sobre el tiempo informe. Por lo tanto la belleza (splendor formae) de la música es el esplendor de la ordenación (medición) del movimiento de la cascada sonora.

De lo expuesto se sigue que el tiempo es la esencia de la música. La esencia física es dada por las constantes; entre éstas, el tiempo es la más importante y el portador de la esencia, pues conserva su continuidad en el desarrollo histórico de la música. La esencia metafísica, dada por las causas internas (formal y material) es determinada por el ritmo puro (la

forma de la cascada sonora) y la duración concreta del sonido (la materia de la cascada sonora). El tiempo musical (la unión del ritmo puro y del sonido) es la verdadera esencia de la música. La esencia lógica es la "differentia specifica" que en el caso de la música es la medición: la materia de la música (el tiempo vital) es modelado por medio de la cascada sonora; por consiguiente, el adecuado tratamiento, el que hace distinguir la música de las demás artes, es la medición ("modulandi" de la antigua definición).

Sobre esta base surge la definición: La música es el arte de darle forma al tiempo vital por medio de una cascada sonora con el fin de crear sugerencias emotivas.

FRANC JAKLIČ

SV. KLEMEN HOFBAUER IN NJEGOV VPLIV NA JURISTA BARAGO

(V celotnem okviru Baragovih vseučiliških let)

Za Baragovo življenje in delovanje je bilo posebno odločilnih tistih pet let (1816—1821), ko je na Dunaju študiral pravo. Na Dunaj je prišel, da si razširi obzorje ter pridobi juridično in drugo znanje, ki ga bo uporabljal kot trebanjski graščak in kot javni delavec. Z Dunaja je pa odhajal s sklepom, da takoj prepiše trebanjsko veleposest na moža svoje sestre Amalije, razdere zaroko s krepostno hčerjo svojega botra in vzgojitelja profesorja dr. Jurija Dolinarja in vstopi v bogoslovje. Ta duhovna premena se je izvršila v njem zlasti po vplivu duhovnika-redemptorista Klemena Marije Hofbauerja, ki je umrl 15. marca 1820, torej dobro leto prej, preden je Baraga končal pravne študije, in ki ga je Leon XIII. l. 1888, torej 20 let po Baragovi smrti, razglasil za blaženega, Pij X. pa 20. maja 1909 za svetnika. Ko se je ugodno dovršil informacijski proces za beatifikacijo in se je imel začeti apostolski proces, je tudi Baraga, takrat škof v Sault Sainte Marie v Gorenjem Michiganu, 10. oktobra 1865 naslovil na papeža Pija IX. tole prošnjo:

Vaša Svetost!

V veliko veselje je podpisani škof-prosilec izvedel, da je bil po njegovi eminenci kardinalu pl. Rauscherju, preč. dunajskem nadškofu, započet in završen informacijski proces o življenju, čednostih, sluhu svetosti in čudežih služabnika božjega Klemena Hofbauerja, bivšega generalnega vikarja kongregacije presv. Odrešenika izven Italije. Ta služabnik božji je kongregacijo presv. Odrešenika, ustanovljeno po sv. Alfonzu Liguorijskem, presadil v severne dežele in razširil. Odlične čednosti, s katerimi se je ta služabnik božji v življenju proslavil, so mu pri vseh dobrih prinesle toliko spoštovanja in tolik sloves, da so njegovo ime, spomin in delo še danes ne le na Dunaju, ampak tudi v drugih delih avstrijskega cesarstva v največji časti. Njegovo delo in prizadevanje za povzdigo pobožnosti in njegovo oznanjevanje božje besede je bilo tolikega pomena da je v prestolnem Dunaju čudežno vzcvela katoliška vera, ki je bila v času poprej zelo opešala. Prosilec je bil

vsemu temu živa priča, kajti v mladih letih je pet let študiral na dunajskem vseučilišču ob času č. o. Klemena Hofbauerja in je tri leta užival izredno dobroto, da je imel tega služabnika božjega za duhovnega vodnika. To dobroto šteje in bo do smrti štel med največje milosti, ki mu jih je božja previdnost podelila. (Podčrtano v aktih).

In zdaj prosilec najponižneje in najprisrčneje prosi Vašo Svetost, da bi čednosti tega moža izročili zreli presoji Kongregacije za svete obrede, da apostolsko sodišče končno prizna služabniku božjemu o. Klemenu M. Hofbauerju rajske časti, vernikom pa postavi v posnemanje nov zgled.

Končno v globoki vdanosti do Vaše Svetosti prosi apostolskega blagoslova: Vaš najpokornejši Friderik Baraga, škof marianopolski, prosilec.

(Besedilo navaja dr. p. Hugo Bren O. F. M. v članku "Klement Hofbauer in Friderik Baraga" v koledarju Ave Marija 1951, str.40—41. Kar je razprto tiskanega, navajajo tudi nekatere Hofbauerjeve nemške biografije).

O teh odločilnih Baragovih letih na Dunaju povedo precej njegov dnevnik in njegovi dve pismi, ki sta se ohranili v prepisu. Drugih osebnih poročil o njem pa iz tistih let skoraj ni. Treba je torej izvedeti iz Hofbauerjevih biografij, kako je svetnik ravnal z mladeniči, zlasti z akademiki, in v kakšnem duhovnem območju so živeli v njegovi družbi.

I. HOFBAUER, APOSTOL DUNAJA (l. 1808—1820)

Jeseni l. 1809 je Napoleon v Varšani podpisal odlok, da morajo vsi redemptoristi, ki niso Poljaki, oditi s Poljske. Zaplenili so jim vse imetje in jih v zaprtih vozovih peljali do meje. Sv. Klemen Hofbauer je bil 20 let provincialni vikar redemptoristov na Poljskem. Njegovo dvajsetletno dušnopastirsko in karitativno delo je bilo s tem Napoleonovim odlokom uničeno.

Izgnane sobrate je napotil v južno Nemčijo in Švico; sam se je pa z mladim klerikom napotil proti Dunaju. Slutil je, da ga na Dunaju čakajo velike težave in ovire, saj je še vedno prevladovala miselnost razsvetljen-

---

V domovini sem preučil nekaj nemških biografij o Hofbauerju. Eno izmed teh je spisal njegov duhovni učenec-redemptorist kmalu po njegovi smrti. Čeških biografij med vojsko nisem mogel dobiti. Sestavil sem svetnikov življenjepis, ki je pa ostal v Ljubljani. V uvodu so navedene uporabljene Hofbauerjeve biografije.

Snov za to razpravo jemljem iz teh virov: 1) Iz Baragovega dnevnika. Nekaj ga citira knjiga "Misijonski škof Irenej Friderik Baraga", ki je izšla l. 1931 pri Mohorjevi družbi v Celju. Iz te knjige zajemam tudi nekaj drugih podatkov. Prepis vsega Baragovega dnevnika iz let 1816—1822 je dr. Bren poslal društvu Minnesota Historical Society v St. Paulu v Minnesoti. Pisan je v nemščini s tajno pisavo, ki jo je razvozljal dr. Bren. Ing. Jožef Gregorich (Oak Park, Illinois) ga je v angleščini dal kot Dodatek 2—1 k 2. poglavju angleške knjige o Baragi, ki jo sestavlja, 2) Iz obeh Baragovih pisem sestri Amaliji, ki jih v odlomkih citira zgoraj omenjena Mohorjeva knjiga, celi ju pa ima ing. Gregorich v Dodatkih 2—4 in 2—5. Drugo teh dveh pisem je ing. Gregorich prevzel iz članka dr. Brena v koledarju Ave Marija 1938, str. 65—74. 3) Iz rokopisa prvih dveh poglavij knjige o Baragi, ki jo piše ing. Gregorich. 4) Iz že omenjenega članka dr. Brena "Klement Hofbauer in Friderik Baraga" v koledarju Ave Marija 1951, str. 32. — 41. 5) Iz zapiskov Baragove sestrične, ki mi jih je bil dal na uporabo njen vnuk, višji magistratni svétnik Bojan Drenik. Celotno sem jih uporabil v rokopisu za 2. izdajo knjige o Baragi, ki je pa tudi ostal v Ljubljani.

cev in janzenistov in še zmerom je bila v veljavi zakonodaja Jožefa II., ki je kratila pravice Cerkve in hromila versko življenje. Celo k zapovedani nedeljski maši jih je le malo hodilo. Bila je po navadi brez pridige in hladna, brez zunanjega bleska. Med tednom so prihajale le kakšne ženice k maši. Spovednice so samevale, razen v postnem času, zato jih je tudi ob večjih praznikih le malo prejemalo sv. obhajilo. (Gl. Bren 32-33).

Tedanju dunajski nadškof Žiga grof Hohenwart, rojen na gradu Kolovcu pri Kamniku, je Hofbauerja in njegovega sobrata nastanil pri malo obiskani "Italijanski cerkvi", v kateri je smel maševati in spovedati, pridigati pa že skoraj ne. Čez tri leta ga je imenoval za duhovnega očeta pri uršulinkah. V njihovi cerkvi ne daleč od univerze je imel zanje in za njihove gojenke in učenke mašo in pridigo in jih je spovedoval. Cerkev je bila odprta tudi za zunanje ljudi. Blizu nje je imel o. Hofbauer na uporabo 1. in 2. nadstropje majhne hiše; v pritličju je stanoval cerkovnik. V 1. nadstropju sta bili dve sobi, v katerih se je naselil Hofbauer s sobratom. Večja soba je bila obenem sprejemnica in je imela dolgo mizo s stoli, velik starinski naslonjač in posteljo. V 2. nadstropju je stala postelja njegovega sobrata. Tam je o. Hofbauer polagoma na skrivaj začel z noviciatom za bodočo avstrijsko redovno provinco. Obema so hrano dajale uršulinke.

Hofbauerjeve pridige so tudi na Dunaju kmalu vzbudile pozornost. Kakor v Varšavi, tako je tudi tukaj pridigal preprosto in iskreno, goreče in v pravem katoliškem duhu. Videlo se je, kako govori iz lastnega doživetja. Iz pridig je dihala njegova osebna svetost. Brez hrupa in borbenosti je zavračal krive nazore janzenistov in jožefincev. Iz poprej malo znane uršulinske cerkve se je zdaj po Dunaju širilo — seveda le prav počasi — resnično katoliško mišljenje in življenje. Preprosti in izobraženi so ga hodili poslušat v tolikem številu, da so mnogi morali stati zunaj.

Nekateri poslušalci, ki so jih pridige ganile, so prosili o. Hofbauerja, naj jim pomaga opraviti dobro spoved. Janzenistovski in jožefinski duhovniki so s pretirano strogostjo odvračali ljudi od spovednice. Hofbauer je pa v smislu Kristusa, dobrega pastirja, imel veliko usmiljenje in potrpljenje s spovedanci, pri katerih je videl resničen kes in sklep poboljšanja. Brž je pregledal spovedančevo dušno stanje. Mnogim je svetoval dolgo spoved čez vse življenje. Dajal je zelo točna navodila za nadaljnje življenje. Mnogi so stalno hodili k njemu k spovedi in po duhovno vodstvo.

Če so ga klicali, je tudi hodil v mesto previdevat bolnike. Poprej in spotoma je molil zanje rožni venec. Malokdo ga je odklonil. Nekoga, ki o spravi z Bogom ni maral nič slišati, so pretresle in pripravile do boljših misli Hofbauerjeve besede ob slovesu: "Hočem videti, kako umrje in gre pred božjo sodbo človek, ki na vsak način hoče biti pogubljen."

Obiskoval je reveže, zlasti bolne, in jim pod širokim redovnim plaščem nosil živil, perilo in obleko. Ko je pri premožnih prosil zanje, je bil večkrat grdo žaljen. Tudi na druge načine je za siromake storil neizmerno dobrega.

Dunaj je postajal duhovno središče nemške romantike in sicer prav zato, ker se je zopet vračal h katoliškemu življenju. Le škoda, da je Metternich skušal vpreči katoliški življ v svoj absolutistični režim in s tem budil kot reakcijo "freigeiste". — Romantika, ki je vstala kot odpor proti hladnemu, razumarskemu klasicizmu, je poudarjala čustvo. Romantiki so gledali in doživljali, koliko prisrčnosti in vzvišenosti je v katoliškem bogoslužju in verskem življenju v nasprotju z enolično protestantovsko službo božjo. Zato

so se oklepali katoliške vere. Več jih je iz protestantizma prestopilo vanjo. Hofbauer je kmalu postal znanec, duhovni svetovalec in hišni prijatelj vodilnih dunajskih romantikov, tako n. pr. bratov slovstvenikov in pesnikov Avgusta in Friderika Schlegla, vzgojitelja Šveda Klinkowströma, pruskega pesnika Friderika Zaharije Wernerja.

Werner je bil v času Hofbauerjevega delovanja v Varšavi tamkaj pruski uradnik, prostozidar in hud nasprotnik redemptoristov. L. 1810 se je v Rimu spreobrnil. Postal je duhovnik,se nastanil na Dunaju in deloval med izobraženci. V svojih vehementnih pridigah se je včasih obtoževal svojega prejšnjega življenja ter dopovedoval, da moreta resnega človeka samo vera in nravno življenje trajno osrečiti. Svoje znance iz pridig je rad usmerjal k Hofbauerju. Pisal je pesmi in prozo za dunajske katoliške liste. Kmalu ga je pa pobrala jetika. Hofbauer mu je bil spovednik in ga je tudi pripravil za večnost.

Hofbauer sam ni nič pisal za tisk. Vedno je pa imel pred očmi potrebnost katoliškega tiska: širil ga je in mu dovajal sodelavcev in dobrotnikov.

Zahajal je v Klinkowströmov vzgojni zavod, kjer so se plemiški sinovi, bodoči vplivni uradniki in javni delavci iz vse Avstrije odgajali in poučevali v smislu katoliškega svetovnega nazora. Nasprotniki Cerkve so se dobro zavedali pomembnosti tega zavoda, zato so se srdito zaganjali vanj. Hofbauer je pa Klinkovströmu vedno znova dajal poguma.

V letih 1814 in 1815 se je vršil dunajski kongres. Iz svoje ubožne sprejemnice je Hofbauer imel velik vpliv na tiste kongresne seje, ki so odločale o položaju Cerkve v državah, zastopanih na kongresu. Katoliški prvoborci so hodili k njemu po navodila in nasvete; pri njem so sestavljali predloge za kongres.

Tako je ta redovnik, ki je kot izgnanec iz Varšave protipostavno prišel na Dunaj, postal "apostol Dunaja". Dunajsko mesto je pa dobivalo po Napoleonovem padcu velik vpliv na ostalo Evropo. Tudi tja je torej neopazno valovila Hofbaurjeva dejavnost, zlasti po njegovi smrti.

Posebno dobroto je sv. Klemen Hofbauer izkazal Dunaju in Avstriji kot duhovni vodnik mladih mož, zlasti intelektualcev. Vzgajal jih je za apostole med njihovim okoljem, med njihovimi stanovskimi tovariši. Po njih je še dasetletja po smrti nadaljeval svoje delo. Bili so iz raznih stanov. Večina jih je bila iz vrst akademikov in akademskih poklicev. Vsak izmed njih je, ko se mu je predstavil in se razgovoril o zunanjem in notranjem življenju, dobil podrobna navodila, kako se naj pripravi za spoved čez vse življenje. Ko jo je opravil, je hodil k njemu k spovedi, na obiske in na skupne sestanke. Proti večeru so se shajali v njegovi večji sobi. Hofbauer je vsakega osebno pozdravil, povprašal po osebnih zadevah, včasih diskretno na kaj opozoril. Posedli so se okrog dolge mize, na naslonjaču in po stoleh okrog sten. Svetnik je prosil, naj mu bero iz sv. pisma, iz dogmatične, moralne ali cerkvenozgodovinske knjige, nakar je sledila njegova razlaga in aplikacija na življenje. Odgovarjal je na vprašanja; dajal navodila, v čem in kako naj apostolsko vplivajo. Razpravljali so o javnih dogodkih, o publikacijah, nanašajačih se na vero in Cerkev. Ti sestanki so bili resni, a tudi živahni in veseli, ker je bil svetnik šegav in je ljubil šalo in smeh. V poletnem času so se vršili zunaj na vrtu. K sestankom so hodili tudi nekateri drugi duhovniki, kakor Zaharija Werner in profesorja Stein in Weintridt.

Vsak mladi gost je moral ob prihodu kaj prigrizniti, tudi bogati, da se

revnejši niso sramovali. Uršulinke in drugi dobrotniki so skrbeli, da je bilo v manjši sobi vedno dovolj zaloge. Nekateri so ostajali tudi pri večerji. Pri zasliševanjih za Hofbauerjevo beatifikacijo je nekaj oseb pod prisego izjavilo, da so na lastne oči gledali čudež, kako je o. Hofbauer radodarno delil med goste in so potem prihajali še novi, vendar jedi ni zmanjkalo in so vsi dobili.

Sestanki so se včasih potegnili pozno v noč.

Kadar je bil svetnik ves dan zaposljen, je mlade goste pozval, naj nadaljujejo s sejo; sam se je pa opravičil, se usedel nekoliko vstran od mize in se vglobil v duhovno čtivo. Najrajši je bral iz Apostolskih del. Navzoči so pa govorili bolj potihem. Včasih so opazili, kako se je zamislil in zazrl. Ustnice so se mu tiho premikale. Zamaknil se je v nadnaravni svet, v Boga. Gosti so odšli, sam pa je ostal zamaknjen, dokler ga ni nočni čuvaj, s katerim je bil domenjen, zgodaj zjutraj z močnimi udarci na óknico opomnil, da mora iti v cerkev.

Hofbauerjevi učenci so večkrat šli skupno h kakšni cerkveni slovesnosti, ali za procesijo, pri kateri so peli in molili rožni venec(Gregorich, 2. pogl.).

Svetnik jih je vodil, zlasti ob nedeljah popoldne, na skupne sprehode. Če jih je večerni zvon zatel v mestu, na široki cesti ali na trgu, so se ustopili okrog njega in ne meneč se za ljudi glasno molili angelovo češčenje. Svetnik jih je vzgajal v jeklene katoliške značaje in pogumne katoliške javne delavce. Tudi zato je bil rad z njimi pred očmi javnosti, ker so ga jožefinske oblasti venomer sumničile in zalezovale.

Pekla jih je njegova zvestoba do Cerkve, njegova sinovska vdanost do sv. stolice. Radi bi bili strli silno moč njegove volje in zlomili njegov jekleni značaj. Hoteli so ga oplašiti od njegovega neutrudljivega, preudarjenega, vsestranskega delovanja. Tožili so ga nadškofu Hohenwartu, ki ni bil jožefinec in je odobraval Hofbauerjevo dejavnost. L. 1816 ga je poklical, da se stvar razčisti tudi v očeh nasprotnikov, pred cerkveno sodišče. Ko so pa poniževalno postopali z njim in mu stavili neprimerna vprašanja, se je poklonil in odšel. Nato so ga črnili pred cesarjem Ferdinandom, da vohuni za Vatikan zlasti pa da je član reda redemptoristov, ki v Avstriji ni bil priznan in ki ima vrhovnega predstojnika zunaj države. Dali so mu na izbiro, da izstopi iz reda, ali pa da odide iz države. Odločil se je za odhod v Ameriko. (Baraga je pozneje izpeljal to njegovo misel.) "O njegovi nameri sta seveda izvedela tudi nadškof in nuncij msgr. Lardi. Prvi je šel takoj do cesarja, mu pojasnil vso zadevo ter izjavil, da bo v tem primeru ob svojega najboljšega duhovnika. Drugi pa je v istem smislu poročal papežu Piju VII., h kateremu se je cesar prav takrat odpravljal na obisk. Ko pride k papežu, mu ta med drugim čestita, da ima v svoji prestolnici tako svetega apostola, kot je Hofbauer. Cesarja je bilo kar sram in delal si je očitke, da je premalo storil zanj. Zamudo je skušal popraviti s tem, da mu je dal še s pota sporočiti, naj predloži potrebne listine za priznanje njegove kongregacije v državi Poslej je imel mir." (Bren, Kol. Ave M., str. 35.).

Svoje duhovne sinove je o. Hofbauer pošiljal k bolnikom. Nosili so jim živil in drugih potrebščin, jim prestiljali postelje, pometali sobe in delali druge usluge. Tako jih je vzgajal v usmiljenju in socialnem čutenju, v hvaležnosti do Boga za to, kar so imeli, in v ponižnosti.

Med Hofbauerjevimi akademiki je bil tudi poznejši dunajski nadškof in kardinal Jožef Otmar vitez pl. Rauscher. Oče mu je bil cesarski tajni svétnik. Kljub vsemu razkošju v hiši se je Jožef Otmar ohranil v nedolžnosti.

Vsako jutro je šel k maši, vsako popoldne molit pred sv. Rešnje Telo. Bil je nenavadno nadarjen in priden za učenje. Študiral je pravo. V svetu ga je čakala blesteča prihodnost, pa se je odločil za duhovski stan. Hofbauer mu je svetoval, naj ne vstopa v bogoslovje, dokler ne bo končal pravnih študijev, ker so bili starši, zlasti mati, zelo protivni njegovemu duhovskemu poklicu. Svetnik se je mnogo razgovarjal z njim in je mnogo pripomogel do njegove visoke stopnje v Cerkvi in njegove goreče delavnosti za Cerkev v Avstriji. Rauscher je bil tisti, ki je pozneje sprožil in z avstrijskim dvorom vztrajno podpiral delo za Hofbauerjevo beatifikacijo.

Od l. 1832 do 1838 je bil obenem z Barago misijonar v Severni Ameriki tudi Franc Hätscher. Tudi on je bil iz Hofbauerjevega kroga. Rodil se je l. 1784 — bil je torej 13 let starejši od Barage — v Rossauu pri Dunaju. V mladosti ni bil ravno pokvarjen, pač po zelo lahkomiseln in razposajen. Ušel je materi, ki ga je že imela za mrtvega. Slučajno je slišal Hofbauerjevo pridigo o nemirni vesti, ki muči grešnika. Tako ga je pretresla, da je takoj šel prosit Hofbauerja, naj ga spove. Ta ga je prijel za roke, ljubeznivo pogledal in peljal na svoje stanovanje. Imel ga je nekaj dni pri sebi. Na klečalnik mu je dal podobo razbičanega Jezusa, naj pred njo premišljuje, Fant je ves strt opravil dolgo spoved. Jeseni l. 1814 ga je Hofbauer sprejel v red redemptoristov in poslal v Rumunijo, kjer je postal duhovnik. L. 1821 se je vrnil na Dunaj. Morda se je Baraga takrat seznanil z njim. Kot duhovnik je deloval na raznih postojankah, tudi v Angliji in 6 let v Ameriki, kjer je ustanovil provinco svojega reda. Bil je izredno ljubezniv, vedno vesel, zelo gibčen in vnet. Ko je gledal Baragovo delovanje med Indijanci, je zapisal 17. sept. 1832 v pismu do Leopoldinskega misijonskega društva na Dunaj: "Med Otavani vrši čudeže zveličanja. Jako je ubog in živi kakor trapist, a je ob vsem tem presrečen. Jaz to dobro razumem in bi bil rad deležen trpljenja in tolažbe tega izrednega moža."

Ko je bil red redemptoristov v Avstriji dovoljen, je več Hofbauerjevih učencev stopilo vanj. Privabil jih je njegov svetniški zgled.

Goreči, neupogljivi, a z vsakomer iskreno dobri in ljubeznivi, sebe pa popolnoma pozabljajoči in venomer se pokoreči duhovnik se je v delu, odpovedi in dušnem trpljenju postaral in izrabil. Zadnja leta je bolehal na drobovju. Od začetka leta 1820 je šlo z njim vidno navzdol, čeprav so njegovi prijatelji zdravniki vse storili zanj. Prve dni marca je obležal. Njegovi duhovni sinovi so se noč in dan vrstili v njegovi večji sobi in mu stregli. Ležal je tih in molčeč, obrnjen proti steni; le kadar so na glas molili angelovo češčenje, se je s trudom oprl na komolec in šepetaje molil z njimi. Duša mu je bila že pogreznjena v skrivnost večnosti. Opoldne 15. marca je umrl v 69. letu starosti. Cerkev slavi na ta dan njegov spomin. Ko je papež Pij VII. zvedel o njegovi smrti, je dejal, da je katoliška vera v Avstriji izgubila z njim najmočnejšo oporo, imenoval ga je blesk dunajske duhovščine in branilca Cerkve.

Ko je o. Hofbauer ležal v cerkvi sv. Štefana na mrliškem odru, se je Dunaj v množicah poslavljal od njega. Visoke osebnosti, ljudstvo, reveži so ga hodili kropit. Tretji dan po smrti je bila v stolnici pogrebna maša. Iz cerkve sv. Štefana so ga nesli njegovi duhovni sinovi. Oni so tudi svetili ob krsti. Potem so truplo peljali pokopat v dunajsko okoliško vas Maria Enzensdorf. Dne 4. nov. 1862, tik preden se je začel proces za njegovo

beatifikacijo, so ga prepeljali v mesto, v redemptoristovsko cerkev Maria Stiegen. Tam je še sedaj v stranskem oltarju.

II. HOFBAUER IN BARAGA

Kdor bo imel priložnost prebirati poročila o prvih dunajskih redemptoristih in morda tudi lastne zapiske katerega izmed njih, bo odkril še to in ono podrobnost, nanašajačo se tudi na Barago. Pa tudi tako se nam pred Hofbauerjem, njegovim delom ter ožjim in širšim krogom učencev in sodelavcev dovolj razločno riše duhovni lik akademika Barage.

1. Baraga po prihodu na Dunaj

Kot abiturient z odličnimi spričevali se je jeseni l. 1816 z moravškega gradiča Belnéka pripeljal na Dunaj.

Dognal sem, da so bili Baragovi predniki iz cerkniško-loške doline, kjer ta priimek še danes živi. Slovničar dr. Anton Breznik, ki je prav takrat preučeval izvor in zgodovino slovenskih priimkov, mi je rekel, da je ime Baraga starega slovenskega porekla, nastalo iz ženskega imena Bara (Barbara) in stare končnice -oga; prvotno se je torej glasilo Baróga.

Baragov ded je bil oskrbnik graščine Nadlišek pri Sv. Trojici na Notranjskem. Tudi njegova sinova Janez Nepomuk, Friderikov oče, in Ignacij sta šla za grajska oskrbnika: Ignacij na moravški Belnék (Wildenegg), Janez Nepomuk pa tudi na enega izmed moravških gradov, nato pa na mirenskega; z njega se je kot vdovec priženil na graščino Malo vas, kjer se je Friderik rodil. Iz oporoke Friderikovega očeta iz l. 1812 se vidi, da je imel iz prvega zakona sina Franca, ki pa je bil telesno nebogljen in za delo nesposoben. Za časa francoske Ilirije je bil Janez Nepomuk Baraga kot trebanjski graščak tudi "maire" in je sinu Francu preskrbel majhno javno službo, trafiko ali nekaj podobnega. V oporoki mu je oče izgovoril dosmrtno oskrbo. Najbrže je pa kmalu po očetovi smrti umrl, ker ga nobeden izmed treh Baragovih v pismih ne omenja. V trebanjskih mrliških knjigah ga nisem našel.

Pred smrtjo je Janez Nepomuk Baraga določil sinu Frideriku in hčerama Amaliji in Antoniji za varuha svojega brata Ignacija, ki je bil prvotno oskrbnik, tedaj pa lastnik belneškega gradu. Ko ga je kupil, se je zelo zadolžil in dolg ga je trl vse življenje. K temu zelo dobrosrčnemu stricu Ignaciju je Friderik kot študent z obema sestrama hodil na počitnice iz Ljubljane od svojega botra dr. Jurija Dolinarja, bogoslovnega profesorja-laika, pri katerem so vsi trije stanovali. Stric Ignacij je imel enega sina in dve hčeri: s tem bratrancem in s tema sestričnama je bil Baraga v mladosti domač kakor z lastnim bratom in z lastnima sestrama.

Ko se je 9. okt. 1816 s poštnim vozom pripeljal na Dunaj, je imel 19 let. Bil je srednje velike, vitke postave. Goste, svetlorjave, nekoliko kodraste lase je imel takrat bolj na kratko ostrižene; vsaj Langusova slika ga kot kaplana takega kaže. Resne in razumne oči so bile temno modre barve. Nos je imel rahlo upognjen, usta bolj ozka. Govoril je počasi, preudarno in s poudarkom. Glas je imel prijetno barvan in gibljiv. Tudi kretnje so bile preudarne. Vedenja je bil rezerviranega, uglajenega in ljubeznivega, kakor se ga je navadil od staršev in od Dolinarjevih. Z njim si je pozneje zlahka utiral pot do src, zlasti do src Indijancev in belih priseljencev okrog Michiganskega, Gorenjega in Huronskega jezera. Uglajeno in ljubeznivo vedenje ga je pozneje tudi pomagalo pomakniti do škofovske časti.

V deški dobi je bil bolj rahlega zdravja; z zelo urejenim življenjem in ob dobri oskrbi pri Dolinarjevih in pri stricu se je pa okrepil. Bil je nadarjen, vesten in plemenite, nesebične miselnosti.

Kot lastnika trebanjskega gradu in veleposestva — ki je pa bilo precej hudo zadolženo — so mu pravne vede še najbolj kazale. Najbrž mu jih je nasvetoval dr. Dolinar, ki je bil tudi sam jurist.

Že ob prihodu na Dunaj je bil resen do sebe in je težil po notranji izpopolnitvi. Že v Ljubljani je pisal dnevnik in ga na Dunaju nadaljeval. Ni ga pa pisal redno; včasih po cele mesce ni nič vpisal. Zapisoval je tiste zunanje in zlasti notranje doživljaje, ki so se mu zdeli vredni, da se pozneje spomni nanje in ki bi jih brez vpisa v dnevnik morda pozabil (Gregorich, 2. pogl.).

V dnevniku si je odkritosrčno priznaval nekatere napake in nepremišljenosti in jih sproti obsojal. Tako beremo n. pr. v prvi polovici l. 1817 (brez datuma): "Svarilo. Previdno počakaj s svojo sodbo o ljudeh in rečeh. Ne izreci je takoj po prvih vtisih, ampak šele potem, ko si se po ponovnih skušnjah dodobra prepričal o njihovih dobrih in slabih lastnostih. Na ta način ti ne bo treba več tako pogosto spreminjati svojega mnenja. (Na primer profesor Stein.)" Dne 5. julija je vpisal samo: "Opominjan od profesorja Steina." Tega profesorja najbrž ni prav mogel in se je kdaj neugodno izrazil o njem. Zato je dobil ukor, ki ga je zelo resno vzel. Pozneje se je lahko sam prepričal o visokih lastnostih tega moža, ki je tudi hodil na sestanke akademikov k Hofbauerju in z njimi tudi na sprehode (Gregorich, 2. pogl.).

Po materini smrti mu je bila starejša sestra Amalija kakor druga mati. Z njo se je zaupno o vsem pomenil. Po prihodu na Dunaj je težko prenašal toliko oddaljenost od nje. Večkrat sta si pisala. Baragova pisma pa niso bila pogrevanje kakšnih omlednih vzorcev, ampak lep izraz globoke bratovske ljubezni do sestre. Ta ljubezen ga je v velemestu pomagala ohranjati v nedolžnosti. Vse njuno življenje je ostala prisrčna, zaupna in delavna. Z mlajšo sestro Antonijo si pa po srcu nista bila kaj blizu. Bila je posvetna, neuravnovešena in zmedenih verskih nazorov. Vse življenje se ji je poznalo, da je mati, ki ji je tako zgodaj umrla, ni mogla skoraj nič vzgajati. Baraga je imel z njo mnogo skrbi in težav.

Po daljšem iskanju sem bil v Ljubljani našel hišico, kjer je versko in od ljudi zapuščena umrla 21. maja 1871. Je to prav nizka hišica, ob kateri se zavije iz Metelkove ulice proti glavnemu kolodvoru. Hišica je še sedaj taka, kakor je bila ob njeni smrti. Vrata v 1. nadstropje so tako ozka, da je res, kar so si bili ljudje zapomnili: da so morali krsto po vrveh spuščati skozi okno. Tam je torej umrla zadnja izmed treh Baragovih.

Za prijatelje si je Baraga na Dunaju izbral samo slovenske akademike, ki jih je poznal še iz ljubljanske gimnazije.

Posebna prijatelja sta si bila z Jovanom Veselom-Koseskim. Ta je bil po starosti in po šolah eno leto za njim. Dobra znanca sta si bila zlasti s počitnic, ki sta jih preživljala v isti moravški župniji, Baraga na Belnéku, Vesel v Kosezah. Baraga dvakrat omenja Vesela v dnevniku in ga obakrat imenuje "moj ljubi Vesel". V dnevniku pravi, da je od 24. avg. do 3. okt. 1819 nadomestoval Vesela kot domači učitelj pri nekem L. Dne 15. marca 1820, prav na dan Hofbauerjeve smrti, je prevzel pri istem L. to službo za Veselom in ostal v njej do 2. novembra.

Zelo prijatelj si je bil tudi s sošolcem iz gimnazije Jožetom Kavškom (Gregorich 2. po Brenu). V dnevniku ga 28. sept. 1820 imenuje "moj plemeniti in dobri Kavšek". Od 2. nov. 1820 je stanoval skupaj z njim.

Spomladi l. 1817, dne 26. maja, je napravil izlet v dve uri od Dunaja oddaljeni Maria-Brunn, kjer je bila takrat gozdarska visoka šola (Gregorich 2.). Šel je obiskat tri "Kranjce", znane mu že iz gimnazije, ki so tam študirali. Bili so to Jožef Koller, Jenko in Duller. V dnevniku je zapisal, da sta 17. sept. istega leta prišla za njim na Dunaj — tudi znanca iz ljubljanskih šol — Mav in Mahin, 3. okt. pa Teuschel.

Kakor torej pove dnevnik, je Baraga na Dunaju rad prevzel službo domačega učitelja. Zdi se, da mu stric ni mogel pošiljati kakšne bolj visoke vzdrževalnice, saj sta bili trebanjska in belneška graščina močno zadolženi. Selil se je večkrat; stanovanja in hrane, kakor ju je bil vajen pri Dolinarjevih in pri stricu, pri tujih ljudeh pač ni mogel dobiti.

V tistem času je na Dunaju častno zastopal Slovence Jernej Kopitar, slavist svetovnega slovesa. Bil je pa jožefinec in nečustven, samotarski znanstvenik. Slovenski visokošolci pač niso zahajali k njemu.

Poleg prava se je Baraga učil angleščine, italijanščine in španščine. Vadil se je naprej v francoščini, ki se je je bil učil v srednji šoli pod Francozi (1810—1812). Vežbal se je v slikarstvu, za katero ga je bil navdušil zlasti Matej Langus, hišni prijatelj Dolinarjevih in tudi Baragovih.

Vse to je Barago držalo doma. Včasi je pa vendarle šel v dunajsko okolico, v kak zgodovinsko važen kraj, ali pogledat kako slovečo cerkev, spomenik itd.

2. V šoli sv. Klemena Marije Hofbauerja

Devet mesecev po prihodu na Dunaj se je Baraga seznanil s sv. Klemenom Hofbauerjem. Napotil ga je k njemu profesor-duhovnik o. Weintridt, ki so bila njegova versko-filozofska predavanja obvezna tudi za juriste. (Prvi letnik prava se je imenoval "3. leto modroslovja", torej nadaljevanje obeh letnikov filozofije na liceju.) Z o. Weintridtom se je Baraga pobliže seznanil ali v spovednici ali pa na univerzi. Dne 12. jul. 1817 je beležil v dnevnik: "Bil sem pri o. Weintridtu, ki me je napotil k č. o. Hofbauerju." Bilo je torej sredi izpitov za poletni semester l. 1817, ko je akademik Baraga potrkal na vrata Hofbauerjevega stanovanja. Svetnik ga je ljubeznivo sprejel, peljal v večjo sobo in sédel z njim k dolgi mizi. Tisto uro se je odločilo, da se bo ta dvajsetletni visokošolec, sodelujoč z notranjimi in vnanjimi milostmi, hitro dvigal v duhovnem, nadnaravnem življenju, čez nekaj let postal duhovnik, nato misijonar in končno misijonski škof.

Trinajst dni potem, na sopraznik apostola Jakoba Mlajšega, je v popoldanski uri, ko je po dunajskih ulicah popuščala vročina, Baraga pokleknil v spovednici uršulinske cerkve pred o. Hofbauerja, se obtožil pogreškov svoje nedolžne mladosti in z njim precizno formuliral sklepe za prihodnost. V dnevniku pravi: "Dne 25. julija popoldne sem opravil pri č. o. Hofbauerju dolgo spoved. Ta dan mi mora ostati v vednem spominu zaradi neizrekljive milosti, ki mi jo je Bog tam podelil."

Od tistega dne je tudi on redno hodil v uršulinsko cerkev ali pa na Hofbauerjevo stanovanje k spovedi. Od Hofbauerja se je nehote učil spovedovanja in duhovnega vodstva, ki je zaradi njiju pozneje tako na daleč slovel. Najbrž je poslej hodil tudi k nedeljski in prazniški Hofbauerjevi maši

in pridigi. Tudi prvi pouk v pridiganju, v katerem je bil kot duhovnik velik mojster, je torej nehote prejemal s Hofbauerjeve prižnice.

Ali je pa zahajal na Hofbauerjevo stanovanje tudi k večernim sestankom? Je hodil z drugimi Hofbauerjevimi visokošolci tudi na skupne sprehode, na cerkvene pobožnosti? V dnevniku in obeh pismih Amaliji tega nič ne omenja. Zakaj ne? Ali ni zahajal? Ali pa je zahajal, a ni imel za potrebno, da to vpisuje v dnevnik, v katerega je vpisoval le izredne notranje in zunanje dogodke? Pa saj tudi o svojih doživljajih na univerzi ni — razen konflikta s profesorjem Steinom — ničesar zabeležil.

Lahko si je misliti, da je tudi on hodil k sestankom, na skupne sprehode in verske prireditve. Morda ne vselej, ker je vse življenje bil rad v svoji sobi. Pač pa vsaj večkrat. Ni dvoma, da je Hofbauer tudi njega želel imeti redno ob sebi, ga prepajati s katoliško miselnostjo in vzgajati v katoliškega javnega delavca. Če ga je vabil, ali mu je Baraga odrekel? Ali se mu ni zdelo škoda pustiti vnemar tako važno šolo za življenje?

Predpostavljajmo torej, da je bil tudi on dosti reden gost pri sestankih pri Hofbauerju; da je tudi on na skupnih sprehodih iskal ob njem oddiha, razvedrila in neprisiljenega pomenka; da je tudi njega svetnik včasi poslal k siromašnim bolnikom z darili, kakor je že v Trebnjem kot deček z materjo obiskoval bolnike. Predpostavljajmo, da se je tudi on seznanjal ne samo s Hofbauerjevimi akademiki, ampak — vsaj od daleč — tudi s širšim Hofbauerjevim krogom, z borci za vero in Cerkev, in se tudi ob njihovem zgledu krepil v dosledni in dejavni katoliški miselnosti.

Gledal je, kako dunajski romantiki čutijo, pišejo in delajo za katoliško vero. Seznanjal se je s katoliškim tiskom, zato je tudi sam kot duhovnik takoj prijel za pero in ga tudi v Severni Ameriki uporabljal za božjo stvar.

Mesec dni potem, ko je opravil dolgo spoved, je obolel. En teden je polegal doma, nato sta ga prijatelja Lužar in Kavšek spravila v bolnico usmiljenih bratov. O Kavšku piše v drevniku: "Nikdar ne bom pozabil, kar je storil zame v moji bolezni. Vsak dan je prišel ta dobri angel k moji bolniški postelji in mi prinesel krepčil. Brez tega skromnega, dobrosrčnega prijatelja bi se mi bilo v moji bolezni slabo godilo." Dne 11. sept. je zapustil bolnico.

O velikih počitnicah ni hodil na Belnek. Zdelo se mu je škoda časa in tudi vožnja je bila draga. Študentje so o počitnicah radi potovali in v župniščih so bili vselej gostoljubno sprejeti. Tudi Baraga se je odpravil na taka potovanja. Na njih si je širil obzorje in risal prizore iz narave.

Z Dunaja je poslal Amaliji dve zbirki sličic, vsega skupaj 60, ki so reproducirane v raznih spisih o njem. V dnevniku pove, da jih je začel izdelovati o božičnih počitnicah l. 1817 in jih dovršil 6. apr. 1818. Iz njih se vidi, da je imel precejšno zmožnost za slikanje (Gregorich, 2).

Dnevnik pove, da ga je zlasti to leto 1818 risanje tako zaposlovalo, da se je že njemu preveč zdelo. Risal in slikal je tudi po 8 ur na dan. To ga je tudi oviralo v učenju. Ob koncu semestra, 3. avgusta, je beležil v drevnik: "Kar je tako silno, navadno ne traja dolgo". Sklenil je, da se bo omejil. Leto nato, 3. avg. 1819, pa prizna, da sklepa ni držal.

V začetku jeseni 1818, od 12. do 24. septembra, je potoval po Ogrskem. Ko je nato doma štiri dni počival, se je vzdignil proti Moravski in Češki. Morda je spotoma videl Hofbauerjev rojstni kraj.

Še naprej je pazil nase. Na vernih duš dan istega leta 1818 je prevzel

službo, najbrž kot domači učitelj, z vso oskrbo, pri nekem Schrichi. Že 20. nov. je pa službo pustil. Zabeležil je: "Ta korak je bil pač eden najbolj nepremišljenih, kar sem jih kdaj storil. Iz tega moram povzeti nepozabni nauk: kar delaš, delaj po pameti in glej na konec." Čudno, da je bila pri njem, ki je bil na zunaj tako preudaren, prenagljenost skoraj glavna mladostna napaka značaja. Nekolikokrat ga je zmagala tudi pozneje v moški dobi.

V prepisu se nam je ohranilo pismo Amaliji 6. maja 1819. V njem piše Baraga: "Ti si in boš ostala razveseljujoč predmet mojih misli. Četudi se moja duša včasih bavi z drugimi mislimi in se jih raduje, je pri tem veselje moje duše le kratkotrajno. Po njem tu in tam nastane v mojem srcu pusta praznina, ki jo morejo izpolniti le blage misli na Boga in njegovo večno ljubezen in na Tvojo sestrinsko ljubezen. Čedalje bolj spoznavam, kako ljubezni željno srce mi je ustvarila večna Ljubezen in kako neskončno milost mi je izkazala s tem, da je temu mojemu srcu podarila drugo srce, ki je zmožno sprejemati kipeča čustva mojega srca in mi jih zopet stotero vračati. Ljubezen je vedno le eno in isto čustvo, ki se pa na razne načine razodeva. Zato, o ljubljena Amalija, ako bi moje srce ne bilo zmožno bližati se isti stopnji svete ljubezni, s katero krščanska duša ljubi večno Ljubezen... Bog sam mi je podaril Tebe, da me s tem darom spominja svoje dobrote in ljubezni do nas... Tako je torej v rokah vsemogočne modrosti božje to zemeljsko čustvo, čustvo ljubezni do Tebe, pripomoček, s katerim pripravlja najini srci za nebeška čustva in ju čedalje bolj vleče nase... Kolikorkrat prav prisrčno čutim blagor, ki mi ga je večni Bog podelil s Tvojim milim in blagim srcem, se moj duh dvigne k Njemu v neizmerne prostore, da ga zahvali za neprecenljivi in nezasluženi dar; potem se zopet vrne v (zemsko) domovino k blagemu čustvu, ki ga je dvignilo v višave... O Amalija, s še bolj gorečo in s še drugačno, posebno ljubeznijo ljubíva njo (večno Ljubezen), kakor je pa ta, ki jo je vžgala v najinih srcih. Najina ljubezen nama bodi najvišje na zemlji. Njega, Boga, pa ljubiva s še prisrčnejšo ljubeznijo, če je mogoče. Da, da, Amalija; je mogoče. S še bolj prisrčno ljubeznijo ga objemajva."

Akademik, ki tako piše, je imel nenavadno globoka čustva, tiha in umerjena, in jih je zato znal tako lepo izraziti, ker je mnogo razmišljal o njih. Njegovo bratovsko ljubezen je ožarjala ljubezen do Boga in jo dvigala k sebi. Iz te lepe, nesebične bratovske ljubezni je dobivala moč tudi ljubezen do bližnjega, ki ga je peljala do duhovstva in misijonstva.

Dne 14. jul. istega leta 1819 je pa proti pričakovanju prejel od Amalije pismo, da se bo omožila z Ljubljančanom Jožefom Egidijem Gresslom. Navdušeno mu je opisala svojega ženina, ki ga Baraga osebno ni poznal. Prosila ga je, naj ji čim prej odpiše, kako misli. Odpisal ji je še isti dan, čeprav je imel zaradi poletenskih izpitov malo časa. Čestita ji k sreči in upa, da bo njen zakon srečen. Potem pa pravi: "Ker prav pogosto mislim nate, ljuba moja, sem včasih tudi premišljeval, kaj bi mi bilo ljubše: da bi se poročila ali da bi se ne. Večkrat sem želel, da Ti odkrito povem, to zadnje in sicer iz tega razloga, ker bi potem bolj gotovo ostala skupaj, ko bi se vrnil domov." Želel je torej izpolniti očetovo željo in gospodariti na trebanjski posesti, a samski, ob gospodinjstvu Amalije. Že mu je torej stopal pred oči evangeljski svet vednega devištva.

Dalje piše: "Pa kmalu sta prevladala ljubezen in zrelejši preudarek in za mojo željo je postalo vse eno, ali se poročiš ali ne, kajti — mislil sem

si —, če se bo moja dobra, plemenita, pobožna, ljubezni polna Amalija odločila za ta korak, ki sega v večnost: o potem ga gotovo ne bo naredila lahkomiselno, brez najbolj zrelega preudarka in brez prepričanja; in če dobi takega, sem si dalje mislil, bi jo jaz malo ljubil, ako bi je te najvišje zemeljske sreče, srečen zakon, ne želel iz srca. Tako sem si mislil, moja iskreno ljubljena, o tej važni točki; in vse ljubeča Previdnost, ki nas s svojo roko pelje od milosti do milosti skozi življenje, je tako ukrenila, da bo gotovo k Tvoji največji sreči... Pozdravi v mojem imenu dobrega, vrlega, ljubega zaročenca! Če ga bom ljubil? O Amalija, kako bi ne mogel ljubiti moža, ki ga ljubi moja Amalija in ki mu tako prisrčno vrača ljubezen? Kako odkritosrčno Ti želim to lepo srečo!" Ne moremo si misliti lepše bratovske ljubezni, kakor je ta, ki nič ne misli nase in ki zato ni nič ljubosumna.

3. okt. 1819 je nehal nadomestovati Vesela-Koseskega pri družini L. Dva dni nato se je odpeljal s poštnim vozom proti Trebnjemu. Teden dni je potoval. Dne 18. okt. bila Amalijina poroka. Iz Trebnjega je šel k stricu na Belnek in je tam ostal do 10. novembra. Gotovo je v Ljubljani obiskal tudi Dolinarjeve, še vedno v smislu, da je Anica njegova zaročenka. Na povratku proti Dunaju se je za 4 dni in pol ustavil v Gradcu pri Dolinarjevem sinu Janezu, ki je bil tam za uradnika. Še zmeraj ga je imel za svojega bodočega svaka. Ta mu je leto nato, 27. sept. 1820, na Dunaju vrnil obisk. Vidi se, da je Baraga ostal z Dolinarjevimi v prisrčnih stikih. Gotovo so si večkrat pisali. A nobeno pismo se ni ohranilo (Gregorich 2). Baraga omenja v dnevniku samo prvo pismo, ki ga je od Dolinarja prejel 23. okt. 1816.

Po vrnitvi iz Trebnjega se je še posebno zavedel vrednosti časa. Hotel je čim prej dovršiti študije in se vrniti k svojim. Imel je pa tudi višji nagib: nič ne delati iz ničemurnosti. Zato je sklenil pustiti španščino. Konec l. 1819 — brez datuma — piše v dnevniku: "Čemu mi bo? ...Kako morem plačevati za toliko reči, s katerimi se obremenjujem? (Kdor se loti preveč reči, jih malo izpelje.) Odkrito priznam, da sem se lotil učenja španščine zgolj iz ničemurnosti in samo ničemurnost bi me mogla pripraviti do tega, da bi ga nadaljeval." Iz istih dveh nagibov je 9. jan. 1820 hotel pustiti tudi angleščino. "Do tega sklepa me je pripeljalo branje in premišljevanje nekaterih mest iz zlate knjige Tomaža Kempčana, ki so kakor nalašč zame. Odkrito rečeno, sama ničemurnost me je nagnila do tega učenja. Nikoli nisem imel pred očmi drugega cilja kakor ustreči svoji ničemurnosti. O Bog, koliko izgubljenih ur!" Na srečo tega prenagljenega sklepa ni držal, ker kaj bi bil počel prva leta v Ameriki brez angleščine? Za sedaj je pa mislil, da bi mogel ta čas bolje porabiti za učenje prava ali pa za molitev. Mesec dni nato je sklenil isto glede slikanja. Takole beleži: "Dne 10. februarja je božja milost zopet izbojevala v meni zmago nad mojo veliko ničemurnostjo. Nameraval sem namreč drugo jutro dobiti si učitelja za slikanje, da bi z njegovo pomočjo napredoval od skiciranja narave do slikanja z oljem. Po globljem premišljevanju okoliščin sem prišel do tega, da bi mi ta umetnost delala več škode kakor koristi, zdaj in tudi v mojem poznejšem položaju, ker bi zavoljo nje zanemarjal važne dolžnosti. Ta umetnost bi mi služila v mojem stanu samo za razvedrilo in za ustrezanje moji ničemurnosti. In ali naj ji žrtvujem toliko dragocenega časa?"

Pri Hofbauerju se je seznanil z drugimi njegovimi učenci. Ti so mu pozneje, če že ne omogočili, pa vsaj zelo ugladili pot v misijone in mu dobivali podporo zanje. Posebno važno je bilo njegovo poznanstvo z Lichten-

bergom, poznejšim tajnikom Leopoldinskega društva. Od Hofbaurja prežet z ljubeznijo do vere in Cerkve, se je Lichtenberg ves posvetil delu za severnoameriške misijone. Ostal je v svetnem stanu. Brez Lichtenberga bi društvo ne bilo tako hitro in s tako odprtimi rokami sprejelo Barage za svojega misijonarja in bi ga ne bilo tako velikodušno podpiralo. Ko je Baraga ob odhodu v misijone urejal na Dunaju vse potrebno, ga je Lichtenberg imel vseh 12 dni pri sebi in ga spremljal k raznim vplivnim osebnostim.

L. 1836 je Baraga prišel iz La Pointe v Evropo po sodelavce in denar. Tedaj so mu dunajski ugledni možje, bivši Hofbaurjevi akademiki, pomagali nabrati več ko 6000 goldinarjev. Pomagali so mu tudi do avdijence na dvoru. L. 1854 je Baraga takoj po škofovskem posvečenju zopet prišel v Evropo po duhovnike in po materialno podporo za svoj apostolski vikariat Sault Sainte Marie. Obojnega je dobil v veliki meri. Njegovi dobri znanci iz bivše Hofbaurjeve družbe so mu pri tem pač šli na roke. Predvsem kardinal Rauscher. Gotovo mu je pomagal tudi do avdijence pri cesarju Francu Jožefu in cesarici Elizabeti, kjer je dobil dragocene darove. Že ob tej priliki je kardinal Rauscher morda govoril z Barago o nameravanem procesu za Hofbaurjevo beatifikacijo, ali mu je pa pozneje pisal o njem v Sault Sainte Marie in je Baraga na njegov poziv poslal omenjeno prošnjo v Rim.

3. Vprašanje poklica

Že pred odhodom na Dunaj si je bil Baraga izbral za nevesto Dolinarjevo edinko Anico. Bilo je skrbno vzgojeno, krepostno, prikupno dekle. V kodarju Mohorjeve družbe za l. 1866 piše nepodpisan sodobnik o njej: "To dete sem poznal; bilo je lepo, ljubeznivo, sveto in bogoljubno kakor nebeški krilatec."

Zapiski Baragove sestrične povedo, da se je še kot precej velik fant rad igral po belneških poslopjih in travnikih. Telesno se je torej pozno razvil. Drugih deklet razen svojih sester, obeh sestričen in Dolinarjeve Anice pred odhodom na Dunaj najbrž ni kaj bolj poznal. Z Anico sta skupaj doraščala v isti družini in sta si bila tovariša. Na njej je videl vse to, kar si je tedaj kot pravkar dorastli fant mislil, da je potrebno za dobro ženo in gospodinjo. K tej izbiri ga je pač nagnila tudi hvaležnost do svojega botra in vzgojitelja dr. Dolinarja, očetovega prijatelja, in do njegove gospe.

Do dna globin pa ta le bolj iz preudarnosti izvirajoča ljubezen Baragi ni segla. V obeh ohranjenih pismih Amaliji Anice ne omenja. V pismu 6. maja 1819 pozna le dve vrsti ljubezni: do Boga in do sestre. Amaliji piše: "Ljubim te bolj kakor vse pozemeljsko." Dne 1. dec. 1820 je zaupal dnevniku: "Želja po duhovskemu stanu mi je vstajala že v 3. letu modroslovja." Takoj prvo dunajsko leto je torej že premišljal, ali bi ne šel v bogoslovje. Spoštovanje do duhovskega stanu je prejel že od svojih staršev. Mater so svoj čas pomagali vzgajati hišni duhovniki na gradiču Mala vas. Kateri dunajski duhovnik mu je zbudil prvo misel na duhovski stan, ne vemo. Morda Werner; morda Weintridt.

Tej misli se je pa ustavljal, ker je bil prepričan, da ga božja Previdnost po zunanjih okoliščinah in po očetovi želji na smrtni postelji ne kliče drugam kakor v Trebnje. Tudi se je čutil dolžnega skrbeti za sestri.

V istem vpisu v dnevnik 1. dec. 1820 tudi pravi, da se mu je želja po

duhovskem stanu, po enoletnem presledku — morda ga je Hofbauer nehote odvrnil od nje, obrnivši mu pozornost na splošno duhovno življenje — obnovila v 2. in 3. letu prava, to je v študijskih letih 1818/19 in 1819/20. A se ji še vedno ni vdal. Sredi novembra 1819 smo ga kar 4 dni in pol videli v Gradcu pri Dolinarjevem sinu, katerega je imel še vedno za svojega bodočega svaka. Konec septembra 1820 smo pa videli Dolinarjevega sina Janeza na Dunaju, ko mu je kot bodoči svak vrnil obisk.

V svoji negotovosti je Baraga molil in zaupal, da mu bo Bog ob pravem času že poslal potrebno spoznanje. Dne 8. okt. 1820 je v neki cerkvi slišal pridigo o zaupanju v Boga. Kar vidi se, kako je je bil potreben in kako globoko mu je segla v srce, saj jo je v dnevniku precej na dolgo opisal (glej Jaklič, Baraga, str. 25).

Dne 31. okt. 1820 je zapisal v dnevnik: "Danes mi je prijatelj Baumgarten z veliko odločnostjo zatrjeval, da Netti (Anica) ne bo nikoli moja žena. Jaz sem pa še z večjo odločnostjo trdil nasprotno. V nekaj letih se bo pokazalo, če Bog da, ali imam prav ali ne." Baumgarten je bil Ljubljančan, poznejši ljubljanski odvetnik, pri katerem je bil Prešeren za odvetniškega pripravnika. Barago, Dolinarjeve in Anico je iz Ljubljane dobro poznal. Baraga ga imenuje "prijatelja"; z njim se je torej večkrat zaupno pogovoril. Baumgartnovo prijateljsko oko je gledalo, kako v Baragi kopni misel na Anico in kako mu duhovski stan vedno bolj hodi na misel. Videl je, da je Baraga pošten in značajen fant, ki se svoji zaročni besedi ne bo lahkomiselno izneveril. In vendar mu je zadnjega oktobra 1820 "v veliko odločnostjo" povedal v obraz, da z njegovo poroko ne bo nič. Baraga si glede poklica še ni bil na jasnem. Pri njem je veljalo to, kar je dognano do jasnosti. Zato je "še z večjo odločnostjo" odgovoril Baugartenu, da še zmerom misli na Anico. Popolnoma trden in miren pa v srcu ni bil. Dvomil je. O tem nam pričajo besede, ki sledijo v dnevniku: "V nekaj letih se bo pokazalo, če Bog da, ali imam prav ali ne." Po končanih izpitih bo šel torej v Trebnje in tam nekaj let gospodaril. V mirnem delu sredi narave bo razmišljal, kaj naj stori.

Pa mu ni bilo treba tako dolgo čakati. Že po enem mescu mu je zasijalo polno spoznanje. Dne 1. dec. 1820. je zabeležil v dnevnik: "Želja po duhovskem stanu... se je 1. decembra vzbudila v meni s tako silo, da sem se za trdno odločil, po dovršenih pravnih skupšnjah vstopil v bogoslovje in postati duhovnik, če se bo najsvetejša božja volja strinjala z mojo najprisrčnejšo željo."

Poslej je še več prekle̊čal v dunajskih cerkvah. Zahvaljeval se je Bogu za milost duhovskega poklica in ga prosil moči, da bi svojemu sklepu ostal zvest. Dne 20. jan. 1821 je beležil v dnevniku: "Po navodilu bl. Alfonza Liguorijskega sem začel z obiskovanjem Zakramenta ljubezni. Ne morem izreči z besedami, koliko tolažbe čutim pri tem." Na knjižico sv. Alfonza L. o sv. Rešnjem Telesu ga je gotovo opozoril kak redemptorist, če ga ni bil že Hofbauer. Vsekakor pa mu je bil Hofbauer priporočal adoracijo.

Kako je o. Hofbauer pomagal Baragi tudi pri tej spoznavi, da ga Bog kliče v duhovski stan? Na tri načine:

Že s svojim zgledom, zgledom svetega duhovnika. V Ljubljani in tudi pri Dolinarjevih je Baraga spoznal več duhovnikov. Ti mu pa spričo svojega janzenistovskega in jožefinskega mišljenja niso mogli buditi posebne-

ga veselja do duhovništva. Weintridt in morda tudi Werner, oba s pristno katoliško miselnostjo, sta ga pa brž poslala k Hofbauerju.

Preden je Cerkev proglasila Hofbauerja za svetnika, je izjavila, da je imel vse kreposti, tudi duhovniške v junaški meri. In tega duhovnika-svetnika je mogel Baraga od blizu opazovati skoraj tri leta. Poznal je njegovo dolgo in trdo pot do redovništva in duhovništva. Gledal je, kako upravičeno ga preprosti in izobraženi spoštujejo in občudujejo kot svetega in apostolskega duhovnika. Gledal je od blizu njegovo goreče delo za duše, njegovo pobožnost, vsestransko odpoved samemu sebi in neprestano združenost z Bogom, ki je prehajala v zamaknjenost. Na Hofbauerju je gledal, koliko odpovedi in molitve je treba, da je kdo svet duhovnik. Gledal je pa tudi večnostne dobrine, ki jih duhovnik posreduje ljudem. Na njem je gledal vzvišenost in učinkovitost evangeljskega sveta devištva. Zato ni čudno, da je tudi v njegovi plemeniti duši vstala želja, stopiti na to sveto pot.

O. Hofbauer je Baragi nehote budil misel na duhovstvo tudi s sistematičnim gojenjem notranjega življenja, ki doseza svoj višek v popolni ljubezni do Boga. Iz obeh Baragovih pisem Amaliji iz l. 1819 se vidi, kako je ta fant, živeč sredi velemesta, ljubil Boga. In od te močne in nežne ljubezni do Boga ni bilo več daleč do sklepa, da se bo odpovedal zemski ljubezni in kot duhovnik ljubil in iskal samo Boga.

Glede svojega duhovniškega poklica se je pa s Hofbauerjem gotovo tudi naravnost razgovarjal, v spovednici ali zunaj nje. Ako je predelal z njim vse važnejše dušne zadeve, bi bilo čudno, če bi bil molčal o tej. Svetnik je pa v svoji nadnaravni bistroglednosti nedvomno tudi sam zaslutil in spoznal njegov duhovniški poklic in mu ga je previdno, a vztrajno gojil in krepil. Baraga je 10. okt. 1865 v prošnji v Rim z veliko hvaležnostjo omenil, da je tri leta užival izredno dobroto Hofbauerjevega duhovnega vodstva in da bo to dobroto do smrti štel med največje milosti, ki jih je prejel od Boga. Kot duhovnik, kot misijonar in kot misijonski škof je pri tem gotovo mislil zlasti na svoj duhovniški poklic.

Iz pisma 1. dec. 1820 se vidi, da v prvem letu prava, to je v prvem letu Hofbauerjevega duhovnega vodstva, o poklicu še nista mislila in govorila, ker je bilo najprej treba postaviti temelje duhovnega življenja. Razpravljala sta pa pozneje, v drugem in tretjem letu prava, do Hofbauerjeve smrti.

Lahko si mislimo, kako je Baraga trpel v tej borbi za poklic, kako je premišljeval, molil, branil zaročenko pred samim seboj. Naposled se je pa trdno oklenil tega, kar je spoznal, da Bog hoče od njega. V prošnji za sprejem v semenišče 22. okt. 1821 je mogel z vso upravičenostjo zapisati: "Odločil sem se študirati bogoslovje, ker čutim izrazito nagnjenje do duhovskega stanu" (Jaklič, Baraga 28).

Enako kakor Rauscherju je pa Hofbauer tudi njemu — če se odloči za duhovski stan — svetoval, da napravi vse juridične skušnje. S tem ga je hotel zavarovati za primer, da se premisli; hotel mu je omogočiti polno pravno znanje in kot duhovniku utrditi ugled pri sobratih in vernikih.

Po 1. decembru 1820 je svoj sklep, da gre v bogoslovje, razodel samo sestri Amaliji.

Verjetno je tudi on sprva mislil vstopiti k redemptoristom. Njegov duhovni voditelj o. Hofbauer je pa nekoliko prehitro umrl. Red mu je najbrže tudi pozneje, v hudi in skoraj brezupni borbi z janzenisti in jožefinci na Kranjskem, hodil na misel. Škofu Reséju je pozneje v nekem pismu omenil,

da je svoj čas mislil na redovni poklic, da bi imel zasluženje redovne pokorščine, a da mu Bog ni dal te milosti (Bren, Kol. A. M. 1951, str. 36). V Ameriki je imel tesne stike z redemptoristi. Oo. Hätscherju in Sänderlu je on pripravil pot v Severno Ameriko in ju je imel blizu svojih postank. Nato je mislil vstopiti v dunajsko bogoslovje, ker je pač želel ostati na Dunaju in biti blizu svojih prijateljev in znancev iz Hofbauerjeve duhovne šole.

"Dne 3. januarja (1821) sem dovršil zadnjo sliko v svojem življenju. Iskreno sem vesel, da sem z božjo pomočjo končno pustil slikanje, ki mi je vzelo zelo dosti časa", tako piše v dnevniku. Bila je to velika slika Dobrega pastirja. Ni pa bila to njegova zadnja slika. V Šmartnem pri Kranju še zdaj visi v cerkvi slika sv. Alojzija, ki jo je bil kot tamkajšnji kaplan napravil. V Ameriki se mu je zdelo za slikanje škoda časa. Za svoje misijonske postojanke je naročal slike iz Ljubljane, zlasti od Langusa.

Zelo mnogo je Baraga prejel od Hofbauerja, neposredno in posredno. Zato mu je bilo, ko je stopal ob njegovem mrtvem truplu, morda s svečo v roki, in ga je morda tudi sam pomagal nesti, kakor da na zadnji poti spremlja svojega drugega očeta. Z negotovostjo in z rahlim upanjem glede poklica se je zaziral v svojo prihodnost in prosil Boga, naj bi čim bolj odgovarjala Hofbaurjevim načelom in osebnim navodilom. Kot duhovnik, kot misijonar in kot misijonski škof je pozneje med Slovenci, med Indijanci Otavani in Očipvejci in med belimi priseljenci-rudarji na severnem robu Zedinjenih držav širil z govorjeno in tiskano besedo Hofbauerjevo dosledno katoliško miselnost. Posnemal ga je v brezpogojni zvestobi do Boga in Cerkve in v apostolski gorečnosti. Cerkvena molitev za Hofbauerjev spominski dan 15. marca slavi moč njegove vere in nepremagljivo stanovitnost ter prosi Boga, da bi bili po njegovi priprošnji tudi mi prav tako trdni v veri in vneti v ljubezni. Baraga je bil. Gotovo se je vse življenje potem priporočal Hofbauerjevi priprošnji. Kot hvaležni mu duhovni sin se je radoval, ko je slišal in bral o njegovi vedno večji posmrtni slavi.

4. Vrnitev

Jeseni l. 1821 se je dvajsetletni France Prešeren pripeljal na Dunaj, da se vpiše na juridično fakulteto. Na isti fakulteti je pa nekaj mescev poprej Friderik Baraga naredil zadnje skušnje. Dne 21. avgusta mu je bilo izdano spričevalo o vseh štirih letih prava. Za leto 1817/18 je dobil iz naravnega prava, iz splošnega državnega, mednarodnega in kazenskega prava, kakor tudi iz državnoznanstva v obeh semestrih same prve rede z odliko. V l. 1818/19 je dobil iz rimskega prava v 1. polletju in iz cerkvenega prava v 2. polletju prvi red z odliko. Za l. 1819/20: iz avstrijskega zasebnega prava v 1. polletju prvi red z odliko, v 2. polletju prvi red; iz nadarbinskega prava v 1. semestru prvi red z odliko, iz trgovskega in menič nega prava v 2. semestru prvi red. Za l. 1820/21 je dobil iz političnih ved v obeh semestrih prvi red, iz sodnega poslovanja in uradniškega stila v 1. semestru prvi red z odliko, v 2. semestru prvi red (Jaklič, Baraga 25 nasl.). V poznejšem življenju so mu pravne vede zelo prav hodile.

Po opravljenih zadnjih izpitih je pisal stricu na Belnek, da se bo 22. avgusta s poštnim vozom odpeljal z Dunaja. Sestri sta ga šli iz Ljubljane na Belnek pozdravit. Ko ga je hlapec 26. avgusta pripeljal s poštne postaje, so mu sestri in obe sestrični tekle naproti na konec vrta. Veselo so ga pozdravile in mu čestitale k opravljenim skušnjam. Potem so ga takoj vpraša-

le, kdaj bo poroka z Anico. Pa jim na to vprašanje ni odgovoril in je bil sploh molčeč in tih.

Stricu je zvečer povedal, da bo študiral bogoslovje. Prosil ga je, naj da takoj drugo jutro zapreči in se pelje z njim v Ljubljano. Šla sta k Dolinarjevim nasproti rotovža in tam je Baraga odpovedal Anici. Dobro, skrbno vzgojeno dekle je ob odpovedi, o kateri ni nič slutilo, gotovo prebledelo in utihnilo; življenjski up se ji je v tem hipu sesul. Seveda je to bila zanjo tragika; v petih letih jo je pomagala spraviti v grob. A njen zaročenec je bil zaslišal višji klic in treba je bilo iti za njim; ne bi bil prav storil ne za božjo stvar, ne zase, ne za tolike množice, ko bi bil ta božji klic preslišal. V vse to se človek zamisli, ko na kamnitem spomeniku, ki še stoji na levi strani ob cerkvi sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, bere zgoraj ime dr. Jurija Dolinarja in njegove žene, spodaj pa ime njune hčere Ane. Hladni kamen in mrtve črke; za njimi pa ležita dve življenski zgodbi, povsem različni: Aničina in Baragova.

Od Dolinarjevih je šel Baraga v škofijski dvorec. Treba mu je bilo iti samo preko ceste in ob dveh hišah. Takrat je bil za škofa v Ljubljani Avguštin Gruber, poznejši solnograški nadškof in sloveči pedagoški pisatelj. Pred tega moža je zdaj stopil absolvirani jurist Friderik Baraga, da se domeni o vstopu v dunajsko nadškofijo in dunajsko bogoslovje. Škof Gruber je že gotovo kaj slišal o njem, vsaj od profesorja Dolinarja. Zdaj ga je z veščim očesom ocenil in ga pridržal v Ljubljani.

Med počitnicami je Baraga prodal trebanjsko veleposest svaku Jožefu Egidiju Gresslu. Izgovoril si je bajto, ki je bila očividno prikupljena k veleposestvu, potem letno rento in določeno količino vina določene kvalitete. Sestri Antoniji je zapisal doto 5000 goldinarjev. Prodajno listino mi je dal v prepisu bivši ljubljanski advokat dr. Ivan Sajovic; njegova pokojna gospa Marija je bila Baragova pranečakinja. Listina se nahaja v mojem rokopisu za 2. izdajo knjige o Baragi. Na listini je prepis še z istega dne, da se Baraga odpoveduje bajti, renti in letni dajatvi v vinu. Trebanjska veleposest je bila zadolžena; vendar je bila mnogo več vredna, kakor je pa znašal dolg. Gressl si páč ni upal shajati, če bi moral poleg obresti plačevati tudi rento in dajati vino; zato se je še isti dan premislil. Baraga je pa tudi sam sprevidel, da bi svak težko zmogel obe dajatvi, in se jima je odrekel.

Dne 22. okt. 1821 je Baraga vložil prošnjo na ljubljanski škofijski konzistorij za sprejem v bogoslovje. Na vernih duš dan je prestopil prag ljubljanskega semeníšča.

Isto jesen l. 1821 je vstopil v celovško bogoslovje Anton Martin Slomšek, ki je obenem z Barago naš kandidat za blaženega.

Še prej ko po dveh letih bogoslovja, dne 21. sept. 1823, je bil Baraga v ljubljanski stolnici sv. Nikolaja posvečen za mašnika. Hofbauerjeva duhovna setev je v njem prinesla stoteren sad. Poslej je pa tudi sam bil sejalec, sejalec nepreglednim množicam.

Dr. Theol. FR. JAKLIČ

HOFBAUER AND BARAGA

(Summary)

Those five years (1816—1821) when he studied at the University of Vienna were particularly decisive for Baraga. He came to Vienna to acquire juridical as well as general knowledge, which would be useful to him as the lord of the castle of Trebnje. He left the Austrian metropolis determined to renounce the castle, break the engagement to the virtuous daughter of his godfather and educator Dr. Julius Dolinar, and enter a theological seminary. This spiritual change was brought about in him in the first place under the spiritual guidance of St. Clemens Hofbauer.

The present paper sketches the principal points of Hofbauer's life and describes his 12-year pastorship among university students and young men in general. Baraga's life while student of law is set into this frame. Detailed account is given of his struggle for vocation, his victory, and his return from Vienna.

BOGDAN BUDNIK

VEČER NA DEŽELI

Zapad je temnordeč, težak, visok kot stena ilovice,
svetloba dneva se v svilen, mehak pepel spreminja,
na nebu kot žerjavica v nečkàh se žar utrinja,
in glog je v polju bel kot vrgel nanj bi kdo plenice.

Daljave so poniknile v temò kot sinje reke...
Tam se belí zvonik svetló kot žarek mesečine,
tam okna hiš blešče se rdeče, zrelo kot maline,
tam strehe slamnate visé čez okenca kot veke.

Za poljem gozd se dviga črno kot noči nasip,
temà kot ajdovo testo kipi do zvezd vrhunca;
in zrak je rosen in hladan in zdrav kot smrček junca,
in sapa rahlo bije v lice kot srcá utrip.

Na klancu breze kot srebrni svečniki stojé,
kot curek mleka teče cesta skozi dno dobrave;
tam sleme hleva je uleknjeno kot hrbet krave,
tam jagnedi kot kapniki visoko v noč kipé...

Glej, zadnji krajec vstaja, kriv kot ovna zviti rog,
okrog vasi stojé kozolci, težki kakor sloni...
Obstali v mrtvem miru so vsi gibi in zagoni;
nad zemljo, potopljeno v noč, molčé se sklanja Bog.

Zdaj čas je molka in miru, oddiha in počitka.
Vsi gibi spé, samo srcé se venomer odpira,
pa še njegov škrlatni vir ves čist, svetal izvira...
Zaspì še ti sladkó to noč, o duša trudna, bridka!

Telo izmučeno nocoj na posteljo polôži
in razbremeni težo dné, izvij se rokam truda;
napij se novih sil, o človek, da boš zdrav kot gruda -
in jutri v novem soncu v novo delo dlan izpróži! —

STANKO KOCIPER

BOGEC NA PLAVŠČAKU

I.

Veste, kakšen je raj na zemlji? — Figo veste.

Ni ga več kot za dober predpasnik in nekaj čez. Vsaj goričanci na Plávščaku so ga tako ocenili.

Saj je zares bilo Lipovčeve žalaríje komaj več, kot bi je lahko pokril z Zavratnikovim predpasnikom. Zato je pa tudi bilo Zavratnika za pet drugih dedcev. Ni čuda, da je pre za obrok pojedel pol teleta in spil lagvíček piva. V ogenj seči si ravno ne bi upal zaradi te trditve. Toda živinski mešetarji so se na to pridušali. No, živinski mešetarji so se tudi na jalovo kravo pridušali. Naj že bo, kakor je pač bilo. Debeli Zavratnik je že dolgo mrtev, Bog mu daj miren počitek. Ko se boste z njim srečali nad zvezdami, boste lahko sami ugotovili, koliko je na tem resnice.

Da pa Lipovčeve žalarije ni bilo veliko, je za pri moj sedemkrat resnično.

Na priliko. Če je v dniki pod Lipovčevo žalarijo oral Poštrákov hlapec, je stari Poštrák navadno sedel na brani, ki je čakala na vratéh. Hlapec je bil vrhovljánec. Konji ga niso preveč ubogali. Posebno mlada Gidra ne. Tako ji je bilo ime. Bila je tudi kobila, da ji je moč kar slišno silila iz napetega zadka. Stari Poštrák se je razumel na konje. Kadar mu je zadosti zavrela kri, je zagrabil grudo. Komu je bila pravzaprav namenjena, bi bilo težko ugotoviti. Včasih se je res zaprašila ob blestečem se Gidrinem kolku, včasih pa se je tudi zamolklo razletela ob prepotenem hlapčevem hrbtu. — Pa to ni vredno, da bi izgubljali besede. Tudi stari Poštrák je pred leti spil zadnjega janževca in hlapec je poslej že dobro oral. Gidra je prišla v leta. Ni ji bilo več do norčij. Bog ne daj da bi moral spiti vino, ki ga je zvlačila po blatnih klancih! Tudi takšnole Gidro kmalu mine veselje do norčij, kadar mora izvleči poln voz polovnjákov iz slinaste ilovice, ki sega do pésti. — Kadar je stari Poštrák zalučal grudo, je že tudi izmeril Lipovčevo žalarijo. Potem si lahko mislite, da je zares ni bilo veliko.

Sicer je res, da je v dniki bila najožja. V ovinku jo je zaokrožal potoček. Izviral je iz studenca pod Práprotjakovimi goricami. Od tod je pol vrha tovorilo vodo v strme rebri Plávščaka. Čez dan so iz potoka pile vodo Hrgove krave, pod noč pa je v mladolesu ob njem pel slavec.

Od tod se je po rebri navzgor vzpenjala Lipovčeva žalarija. Jurek Lipovec jo je imenoval raj. Sedaj veste vse.

Proti sredi Plávščaka se je žalarija napela kot mlade grudi. Prav tu so bile zasajene prve rozge silvanca in muškata in rizlinga in dobre žlahtnine, ki so redale vse gori do vrha. Tu je imel Jurek Lipovec tudi svojo kučo.

Na sprotoletje so proti dniki cvetele slive, jablane, hruške in češnje. Med njimi se je vila shojena ozka pot. Tod je Jurek Lipovec tovoril vodo iz Práprotjakovega studenca. Kadar so pod glogom v dniki odprle zasanjane oči vijolice in so po rebri razlile veselo rumenilo trobentice, se je med njimi zapikoval v zemljo kos. Poleti so cingljale vdiljen navzgor po strmini si-

nice, taščice, pa ščinkavci, kovački in drozgi. Koliko jih je bilo, sam Bog vedi. Pred košnjo so med travo drgetale Marijine solzice in rožičaste iskrice, pa plave zvončnice in dolge slinaste kislice in tisoč rož, ki jim Jurek Lipovec nikdar ni vedel imena. Tako jih je imel rad, da še kose ne bi zagnal mednje, če se ne bi ravno o pravem času same od sebe osule.

Kadar je za Sv. Bolfenkom na Kogu jutro odprlo zlato zenico, je najprej poljubilo Lipovčevo žalarijo. Potlej so se spustili s trtinih listov na nastavljajoče se jagode mladih grozdov tisoči biserov, ki jih je stkala rosa noči. Oplodili so jih z opojnostjo, ki jo je ščemeči dan nad Plávščakom zoril v sladkost goričke zemlje.

O veliki maši je Jure Lipovec nad hramom posadil dolg smrekov ščop in nanj nataknil klopotec. Takrat je bila jesen. Po bratvi je klopotec zopet snel in ga spravil na podstrešje. To se je zgodilo v mesecu odpadajočega listja. Nekaj tednov je potem v kleti pod hramom skrivnostno šumelo in dražeče dišalo vse gor do vrha. O sv. Martinu se je šumenje ustavilo in Jurek Lipovec je pod hramom imel dva, tri polovnjáke vina. Kakršna je pač bila letina. Ko ga je prodal, je dobil toliko denarja, da je na sprotoletje lahko znova začel pridelovati darove jeseni.

Več kot je zemlja dala iz sebe, ni zmogla. Za Jureka Lipovca je bilo zadosti. Bil je Bogu za vse hvaležen.

"Veš, Bogec, če bi smel tudi po smrti kar tu ostati, bi bil čisto zadovoljen... Ne potrebujem lepšega raja..."

O sv. Urbanu je prižgal v kotu pred bogcem debelo svečo in zmolil vse tri dele rožnega venca na mah. V zahvalo in prošnjo.

"V čast sv. Urbani, ki naše vinske gore brani."

Jurek Lipovec je vedel, da bi mu včasih brez sv. Urbana huda predla, kadar je Pohorje puhnilo iz sebe črne oblake in jih zapodilo čez vinske gorice.

Leto za letom so neke mirne noči izpod nizkega neba začele padati velike snežinke in Lipovčevo žalarijo pokrile z debelo belo odejo. Vso zimo se je potem na Plavščaku iskril odsev bledega sonca. V mesečnih nočeh so po dolinah tulili psi in zajci so prihajali v bližino hrama. — —

Takšen je bil raj na zemlji. Za dober predpasnik ga je bilo in nekaj čez.

Jurek Lipovec je žalarijo podedoval od očeta. Takšno kot je bila. Jurek Lipovec je mislil, da takšen pač mora biti raj. Prav takšen in nič drugačen. Da bi moglo biti še kje kaj lepšega, si ni mogel misliti. Bil je hvaležen rajnkemu očetu in Bogu. Bogu še bolj, ker ga je zanj ustvaril ravno na Plávščaku.

Zato je Jurek Lipovec tudi bil poznan na tri fare. Zaradi žalarije ne. Svoj raj so imeli tudi drugi, da so se lahko v njem z delom ubijali. Stvarnik je vdiljen po teh sončnih vinskih bregovih raztrosil takšnele koščke raja. Poznali so ga zavoljo molitve in zaradi svetnikov, ki jih je Bogu v čast in zahvalo rezljal iz suhe lipovine.

Daleč naokoli ga ni bilo mrliča, kamor bi ne bili povabili Jureka Lipovca, če ni kar sam prišel. — Moliti je zares znal kot mogoče samo še stari Bízek. Imel je tako globoko bobneč glas, da ga je slišal ves sprevod, kadar je stopal tik za križem, ki je kazal zadnjo pot mrtvemu goričancu iz zemeljskega v nebeški raj. Molitev je pa zatrdno znal več kot sam gospod župnik. Vsaj takšnih kot Jurek Lipovec, gospod župnik zatrdno niso poznali, če se jih že niso naučili od njega. Molil je goričancem naravnost

iz srca. Kar so drugi samo nosili kot mehko pobožnost v srcih, je Jurek Lipovec za vse glasno izpovedoval. In kako glasno! Moliti ga zares ni bilo sram. Zato pa mu je Bog dal košček raja prav na Plávščaku.

Zavoljo tega Jurek Lipovec kajpak še zdaleka ni bil mevža, kakor svet preveč rad misli o ljudeh, ki nosijo v sebi strah božji. Marsikateremu napihnjenemu čeháku je ohladil vročo betico in v vojski je zaradi hrabrosti prišel celo do kaprola, kar ni bila majhna reč. Bogme, zaslužil ga je, če je bilo vse res, kar je pripovedoval.

Bil je iz krvi in mesa kot vsi goričanci. Bog jih je takšne ustvaril in najbržé so mu bili po volji, če jih je postavil prav med te bregove, da so postavljali klopotce ne samo škorcem v strašilo, ampak tudi Njemu v čast. Kajpak. Ko so ponoči goričanci trudni polegli po ležiščih, so rahle sapé čez vinske vrhove poganjale klopotce, da so hvalili Boga.

Če se je Jurek Lipovec vračal s sedmine, kjer je za pokojnikov mirni počitek zmolil pred vsako jedjo vse tri dele rožnega venca, in pridodal na vrh še nekaj svojih molitvic, se je tu in tam zgodilo, da je obnemogel na prisojnih vratéh ob Poštrákovi pšenici. Vino teh vinskih bregov je namreč težko. Nihče mu tega ni štel v zlo. Tudi Bog najbržé ne. Sicer bi ne bil dal ravno njemu daru, da je iz lipovine rezljal ljubke Jezuščke pa tudi velike strpinčene Križance. In zatrdno jih je izrezljal lepše kot je bil tisti neznani svetec na levem oltarju stare jeruzalemske cerkve, ki se je že tako čudno režal, da si ga ženske v drugem stanu niso upale pogledati. Bog pomagaj; bil je že tudi tako star, da so mu črvi sipali iz brade cele kupe prahu. Jurek Lipovec, ki se je razumel na takšne stvari, se ni zgražal nad njim.

Takšen je bil Jurek Lipovec, ki je imel svoj košček raja na Plávščaku, zaradi katerega je Bogu v zahvalo rezljal božje podobe in glasno molil za vse goričance.

Svojo pomanjkljivost pa je imel tudi Lipovčev raj. Jurek Lipovec je na sončni rebri Plávščaka živel sam. Šel je že v leta, pa se tega še zavedal ni. Nikoli ni pomislil, da je strmina pod hramom kot nalašč pripravna za to, da bi se po dehteči trati valjali otroci in se podili za pisanimi metulji, kadar hodijo vasovat k zapeljivim rožam. Jurek Lipovec je sicer bil pravi goričanec, ženske pa ni poznal.

Toda ljubi Bog, ki mu je dal raj na zemlji, je poskrbel tudi za to, — ker možu ni dobro biti samemu... — —

II.

To se je zgodilo takrat ko je umrl stari Poštrák.

Svet se je zavéčil. Nebo se je spustilo na zemljo kot umazana plahta. Med vrbáčami po dnikah in med obranimi goricami so se plazile razcefrane megle. Poti so bile sklizke, kot da jih je kdo s sálom namazal. Dva dni je že lilo. Ne sicer v debelih curkih. Počasi, na drobno, pa vztrajno.

Vrhovljanci, ki še niso utegnili nagrabiti listja, so se potihem celo jezili na starega Poštráka.

"Ni mogel vsaj še štirinajst dni počakati...?"

Drugi so mu očitali:

"Zakaj ni izhropel poleti, ko je suša žgala otave in mlade ajde..."

"Bog mu daj vse dobro; ni bil slab človek!"

Zares; stari Poštrák ni bil slab človek. Šintarov Tunek, pa Fajfarov Peter,

pa nori Majcen niso šli nikdar s prazno malho od hrama. Kolikim vrhovljancem so njegovi konji za božji lon preorali strma kópanja! Če je rad srkal iz slátinščaka pridelek svojega vrha in zato sedaj za njegov pogreb vztrajno prši izpod neba, Bog pomagaj! Drugi bi tudi, če bi že od kadi ne bili prodali vina, da so lahko davke poplačali. Hvala Bogu, da je tako! Sicer nad temi veselimi vinskimi bregi najbržé ne bi nikdar sijalo sonce. Še sreča, da ga ni lokal kot debeli Slavinec! Ko so njega pokopavali, je moral stari Novak skakati po krsti, da mu je ni voda iz groba odplavila.

Takšna je ta zadeva z goričanci, kadar umirajo.

Jurek Lipovec ni bil prav nič nevoljen zaradi starega Poštráka. Za šeko in dva prašička v hlevu je naphál že zadosti stelje v lístjak pod kapom. Zato je na čelu sprevoda, ki je staremu Poštráku posodil zadnjo pot, molil prav tako pobožno in glasno kot pri pogrebu mlade Borkove Lizike, ko je sijalo tako čisto sonce na cvetoče bregove, da so se kar bleščali.

"Že prav, že prav tako", si je dopovedoval, ko je drsal po blatni cesti proti Plávščaku.

Kajpak je bilo tako prav. V spomin rajnkega so se pogrebci pozno pod večer mastili. Jurek je zmolil mnogo rožnih vencev. Grlo se je sušilo. Če bi bil sončen dan, bi Jurek Lipovec najbržé spet obnemogel na vratéh pod žalarijo. Tako pa se mu je sicer močno sklizalo po mastni ilovici, prerival pa se je le naprej.

Ko se mu je nekoliko bolj spodrsnilo, da je ravno še ujel ravnotežje, je dejal:

"Para, kako je sklizka pot. — Bog mu daj mir, staremu Poštráku; bil je dober mejaš."

Srečno se je prilovil čez ozko brv. Ustavil se je pri glogu ob potoku, da bi nekoliko odpočil. Na treh postátih se je iz polteme še zelenilo v zemljo zbito perje repe, ki je čakala, da jo poskube.

Nekaj ga je vzpodbodlo.

"Kaj," se je Jurek Lipovec obrnil, kot da bi ga kdo med rebra dregnil. Imel je tenka ušesa. Zdelo se mu je, da je pod glogom nekaj bolestno zajavkalo.

Napel je oči in pridržal sapo.

Po odpadlem listju je narahlo praskal dež. Nič drugega.

Pač. — —

Jureku Lipovcu se je dozdevalo, da se med rahli šum dežja meša dih... — Bolj je napenjal ušesa, jasneje je razločeval... — —

"Pa ne da bi ga imel toliko pod klobukom; kali...?"

Ne. — Pod glogom je nekaj zares dihalo. Pridržano, bolestno...

"Da bi bil jazbec? — Kaj bi iskal, ko so koruze že pospravljene...?"

Ko bi vsaj glog ne bil tako gost, da bi lahko kaj z očmi razločil!

Srce mu je glasneje udarilo.

"Brrrhaaa..."

Če je jazbec, bo že skočil. — Pa ni. Nič se ni ganilo. Samo trepetajoče dihanje se je mešalo med šum dežja. Vmes rahli, pridržani, drgetajoči stoki...

Jureku Lipovcu je zazvenelo v ušesih.

"Da bi stari Poštrák iskal miru...?"

Jurek Lipovec se ni mogel domisliti, da bi s pokojnim imela še kakšne neporavnane račune. Za vsak slučaj je le siknil:

"Bog ti daj večni mir in pokoj in večna luč naj ti sveti, mejaš; amen..."

Če je stari Poštrák, bo sedaj odnehalo.

Ugotovil je, da so mu zobje narahlo zašklepetali. Stisnil je čeljusti.

"Para, tu nekaj ni v redu," si je dejal čez čas, ko se grm ni umiril.

Stari Poštrák torej ni bil.

Poizkusil je še zadnje. Sprožil je desnico in napravil velik križ v mokri nočni zrak...

"Če si krščanska duša, pomolil bom zate; pomiri se in pri miru me pusti! — Če si hudi, v sončni prah se spremeni pred tem znamenjem!"

Nič. — —

Torej ni bil ne jazbec, ne stari Poštrák, ne druga nemirna krščanska duša, pa tudi — oni ne, ki mu še imena ni dobro izreči...

Dihalo pa je in drgetajoče stokalo...

Tako Jureku Lipovcu zares ni preostajalo nič drugega kot samo še sklizka strma pot proti vrhu... Ej, če bi jo s polno puto vode na hrbtu ubral tako hitro, bi šeka nikoli žeje ne trpela! —

Odrinil je vrata s tako silo, da se je krava v hlevu oglasila. Čuk na starem orehu je samo pisnil in se neslišno preselil v noč.

Jurek Lipovec je za hip obstal kar sredi sobe. Izpod klobuka mu je po čelu curljal vroč pot. Srce mu je udarjalo v goltancu. Lica so mu žarela.

Kaj bi to moglo biti? — Ni mu dalo miru. Čim bolj je premišljal, tem večji nemir mu je legal v dušo.

Ko se je nekoliko ohladil, se je domislil:

"Kaj če je kdo v nesreči? — Bog se usmili..."

Jurek Lipovec je imel srce.

Prižgal je svetilnico. Toda za vsako priliko je izza očrnelega trama le vzel blagoslovljeno vodo. Kaj veš! Zemlja med temi vinskimi bregi je polna skrivnosti...

Spustil se je nazaj v dolino. Dva, trikrat je sicer rajši zavrl z zadnjico, kot da bi se na črepinjo prekopicnil. Luč in blagoslovljeno vodo pa je le vedno o pravem času dvignil v zrak, da ju ni razbil in zgubil.

Noč je bila pokojna. Le nekje v daljavi je zatulil moker pes in osamel, pozabljen klopotec je počasi udarjal ob topo desko.

Ob repi na vratéh je obstal. — Voda v potoku je žuborela, kot da bi se z nočjo pogovarjala. V glogu je šepetal dež.

Jurek Lipovec je prisluhnil. — Še je bilo tam.

"Para,..." si je dejal.

Trikrat je glog v znamenju križa poškropil z blagoslovljeno vodo. Počasi, kot da tehta vsak korak, je stopil naprej... — —

"Ah... — —"

Če bi Jurek Lipovec videl, kako je odprl usta in kako je izbuljil oči, se ne bi prepoznal. Samo dihnil je:

"Za pet ran božjih..."

Kar padel je na kolena v razmočeno travo. Visoko je dvignil svetilnico.

Pod glogom je v klopčič zvita ležala — ženska...

Sedaj šele, ko si je že močil kolena v travi, se je prav zavedel. Da mu je baba pripravila takšne trenutke! Tako se je razjezil, da bi jo najrajši brcnil z blatnim škornjem pod rebra. Pa je ni. Samo za ramo jo je zgrabil in stresel.

"Če si se šmarnice napila, baba, dvigni se in domov pojdi! Tu se boš prehladila in tréšlike nalezla."

Ni se ganila. Samo zateglo je zastokala. — Po vinu ni smrdela. Zato se je Jurek Lipovec nekoliko umiril.

"Ti je slabo?"

Jureka Lipovca je zaskrbelo. Da bi na njegovi žalariji izhlapela krščanska duša kot nemo živinče!

Blagoslovljeno vodo in svetilko je postavil na tla. Poprijel je žensko pod pazduhami in jo privzdignil. — Njena glava mu je mrtvo padla na prsi. Preko obraza ji je zdrsnil moker pramen las. Medla svetloba svetilke je vrgla preko njenih lic mehke sence. Skozi na pol odprte ustnice je piskal rahel dih.

Jurek Lipovec je onemel. Še nikdar ni videl ženskega obraza iz tolikšne bližine. Še nikdar ni nikogar pestoval v svojih težkih rokah. — Nepoznana mehkoba mu je legla v oči in ustnice so mu zadrhtele. Klečal je v razmočeni travi pod glogom in samo gledal...

Nekje v notranjosti se mu je trgalo nekaj, česar še nikdar ni občutil. Kaj je bilo, bi ne znal nikoli povedati. Bilo je sladko in boleče obenem. V drgetajoče prste mu je silila mehka sla, da bi narahlo pobožal bledi obraz. Razlivala se mu je po vsem telesu in se spreminjala v omamno bol. Ustnice so se rahlo razklenile, oči so ga zaskelele. — Klečal je pod glogom in bil brez moči. Izza krajcev klobuka mu je dež kapljal za rokav in za vrat. Ni se mogel ganiti. Samo narahlo je držal bledi obraz na svojih prsih in drhtel. In vendar ga je neizrazna bojazen priganjala, da bi pustil svetilko in blagoslovljeno vodo in bežal, bežal...

Čutil je, da mora nekaj storiti. Kaj?

Samo to je vedel, da jo mora varovati. Moral jo je pestovati. — Položil je polovico odpetega suknjiča preko njenega mokrega hrbta. Globoko se je sklonil nadnjo, da ji ni dež močil bledih lic.

Tako je ostal pri njej... — Kako dolgo, ni vedel... — —

Odprla je oči. Temna brezna so se zastrmela nekam v izgubljeno nedoglednost. Luč iz svetilnice je vrgla trepetajočo senco preko njih. — Oči so blodno iskale poti v življenje. — Ustavile so se v ostrih sencah Jurekovega obraza, preko katerega je drsal blesteč curek.

"Oh..."

Jurek Lipovec se je prestrašil.

"Pssst..."

Naglo ji je položil roko na ustnice. Kot da se je prestrašil njenega življenja. Zopet mu je bilo, da bi bežal, samo bežal od tod... Pa so mu kolena v mokri travi odrevenela... In tako lepo je bilo klečati tu... —

Z begajočimi očmi je bičal črno noč okoli sebe. Kot da je pričakoval, da se mora nekaj zgoditi... Nekaj velikega...

V mladolesu je zateglo zahuškala sova... Jureka Lipovca je zgrozilo.

"Umrla bo..."

Tu pod njegovim glogom? — On pa jo drži v rokah in mu je tako boleče lepo v notranjosti...

Sova je priletela bliže. Huškala je zoprno zateglo, grozeče...

Vse v Jureku se je napelo. Hotelo mu je zamegliti oči.

"Ne. Tu ne sme umreti! — — Ne sme umreti..."

Tako se je bal. — Tiste bolečine, ki mu je tako sladko mrtvila telo? Njene smrti?

"Prokleta sova. — Šššš..."

Sova je neslišno odletela, on pa je še dolgo v noč klečal pod glogom...

— V ohlapno telo se je počasi, nezadržno vračalo življenje...

Oblaki so se na ozko pretrgali. Izza Plávščaka je pomežiknila drobna zvezda. Jurek Lipovec se je odločil.

Prijel jo je pod pazduhami in postavil na noge. Mrtvo se je zaletela naprej, da jo je moral naglo poprijeti. Ovil si je njeno roko okoli vratu in jo prijel čez pas. — Utrujeno mu je sledila. Glava ji je padla na prsi, noge je s težavo vlačila za seboj. In vendar je Jureku Lipovcu bilo, da bi šel tako do konca bregov...

Ko sta prišla v sredo rebri do hrama, so se črni oblaki že raztrgali v cunje. Tisoči zvezd so trepetali nad jesenskimi goricami. Za Plávščakom je srebril nebo prihajajoči zadnji krajec...

Veter, ki je pihnil čez mokre bregove, se je zvil med vetrnice osamljenega klopotca, da je skoraj veselo zaklenkal... — —

III.

Tisto jesen je Hrgov Filpa odslovil deklo. Goričanci so mu zelo zamerili. — Ste že kdaj slišali, da bi dober gazda na zimo postavil družinče čez prag? Kjer je poleti delalo, tam naj ima pozimi tudi koline!

Toda resnici na ljubo bodi povedano, da je Filpa pravzaprav ni spodil. — Hujša kot on je bila žena Barika. Barika ni podpirala samo treh oglov Hrgove domačije, ampak je pré tudi hlače nosila. Družinče poleg takšne gospodinje ni imelo lahkega življenja. Ker je bila sama takšna, kot da bi hotela bika za roge preobrniti, si je kajpak tudi služinčad morala svoj kruh trdo prislužiti. Saj je še Filpa imel včasih hude ure poleg Barike.

Belčeva Gerika ni bila več tako mlada deklina, da bi ji neumnosti motale glavo. Pa vendarle Hrgovi Bariki ni in ni mogla biti prav po volji. Ko se je tisto jesen o bratvi še nekaj prehladila, da jo je včasih kar sredi dela začelo stresati, je že vedela, da bo najbolje kar culo navezati in iti. Naposled je morala celo leči. Barika, ki je bila vedno zdrava kot vročekrvna kobila, za to seveda ni imela preveč razumevanja. Tako se je zgodilo, da se je Belčeva Gerika tisti deževni večer, ko je Hrgov Filpa zalival Poštrákovo pogrebščino, dvignila in šla, čeprav ni imela kam iti...

Toda med temi vinskimi bregi Bog tudi nesreče obrača na dobro stran.

Jurek Lipovec je Belčevi Geriki zrahljal ležišče in čeznjo vrgel težko blazino. Skuhal ji je bezgovega čaja. Sam se je preselil v zapeček in mislil.

"Spotila se bo deklina in jutri bo dobra, da bo lahko šla svojo pot. — Dobro delo sem storil..."

Spal ni Bog ve kaj. V zapeček je natlačil samo stare prnje, pa ga je povsod tiščalo, kamorkoli se je obrnil. Buljil je oči v bledo noč, ki jo je mesečina potiskala skozi mala okna v sobo. Nekje v svislih je pridušeno javkal ujeti veter. Z razmočenega slamnatega kapu so se spuščale zaostale kaplje in trkale ob podstenje. Jurek Lipovec je mislil da stori najbolje, če jih šteje, dokler ne zaspi. Deklina je mirno dihala. Zaradi nje torej ni bilo potrebno, da bi bedel.

"Jutri ji skuham svežega mleka..."

Pa ni pomagalo. Kapljic ni nikoli preštel. Zaspal tudi ni. Povsod v bledi noči je lebdelo ono mehko, razbolelo lice... Čeznje ozek pramen temnih las, v katerih se lesketa dež... Če je na silo zaprl oči, se je obraz še jasneje začrtal. — Tiste črne oči... Kot skrivnostna brezna, ki jih boža trepetajoča

senca... — Na prsih je čutil tisti obraz, da je z razkrečenimi prsti grabil v praznino...

"Čakaj, Filpa, jutri ti jih napovem! — Je to krščansko, bolno družinče kar tako poriniti čez prag?"

Čez nočno nebo hitijo razcefrani oblaki. Na njih se vozi čez gorice srebrni odsvit mesečine. V Jurekovo izbo kuka in mu ne da spati. Ravno na napol odprte ustne bolne dekline se je prilepil svetli sijaj, da se je Jurek Lipovec naglo dvignil in kot okamenel strmel predse...

V kurniku je zakikirikal petelin.

"Para... Jutro bo že..."

Sedaj se je spomnil, kaj mora storiti.

"Za vse uboge verne duše v vicah..."

Šepetaje je zmolil pet očenašev.

Potem je zares zaspal. — —

Z zapečka je zlezel čemeren. Po prstih je stopil na podstenje. Noč je bila mimo. V očeh ga je zaščemelo svetlo jesensko jutro, ki se je spuščalo nad nizke megle po dolinah. Izza boravja se je rdečil visoki dimnik Hrgovega doma. Tenek curek dima je kipel navpično v nebo in se izgubljal nekje v bledi sinjini. Jurek Lipovec je bil nevoljen zaradi neprespane noči in je pljunil proti borovju. Potlej je šel molzt šeko, da bi Geriki skuhal svežega mleka.

"Potem bo šla..."

Gerika je pila mleko v tenkih, počasnih požirkih.

"Jurek, Bog ti povrni... — Sedaj bom šla..."

Jurek Lipovec si je grizel čubo in gledal v tla. Skomigal je z rameni kot neroden šolar. Srce mu je udarjalo tako glasno, da je zardel.

Gerika se je skušala dvigniti. Soba se je z Jurekom vred divje zavrtela pred njenimi očmi. Padla je nazaj na hrbet, kot da ji je nekdo izpodsekal roke. Iz vročih prsi ji je hušknil votel stok...

Jurek Lipovec je zaloputnil vrata in se zaletel v dolino. Kar po sredi goric. Preskakoval je grabice in pulil čevlje iz mastne ilovice.

"Filpa, takšne pridige ti še pater Janez niso o misijonu povedali..."

Pritekel je do gloga ob potoku. — V razmočeni zemlji so še zevali sledovi njegovih kolen. Stal je ob glogu in čutil, da se mu po notranjosti pretaka topla mehkota. Zamahnil je z roko:

"Kaj bi se s sosedi kregal... Skihala se bo deklina in šla."

Obrnil se je nazaj v breg.

Za potokom so zacvilile ojé. Blato je cmokalo pod konjskimi kopiti. Rezek pok biča je presekal dolino.

"Hej Jurek, dobro jutro."

Bil je Hrgov Filpa. Jurek Lipovec se je zmedel. Še odzdravil ni.

"Kako si sinoči hodil v breg, da si tako čemeren?"

Po Jureku Lipovcu je zagomazelo. — Da bi Filpa že vedel, koga ima pod streho? Na široko je odprl usta in z vlažnimi očmi gledal čez potok. Bilo mu je, da bi kričal ali se pogreznil. Samo od sebe mu je prišlo na jezik:

"Repo bi bilo treba populiti, pa je preveč blatna."

"Ko se bo Poštrákova gomila posušila, bo tudi tvoja repa godna. Lepo vreme bomo imeli. Poglej, kako ravno kipi dim v nebo..."

Počil je nad konjskimi hrbti. Blato v kolniku je zopet zacmokalo pod

kopiti. Voz se je zibal proti ovinku, da se je Filpa moral poprijemati ročic.

V Jureku Lipovcu je vse zagorelo.

"Tako... Še omenil ni, da je sinoči v dež in mraz nagnal družinče... — Čakaj, prase..."

Skočil je preko brvi za vozom.

"Sedaj ti jih napojem..."

Zagrabil se je za ročico. Voz ga je vlekel za seboj. Klecal je po globokem blatu.

"Čakaj... čakaj..."

Kri ga je žgala za ušesi. Nozdrvi so se mu širile.

"Kaj boš povedal, Jurek?"

Jurek Lipovec je stisnil pest in udaril po vozu.

"Filpa...," je zakričal. "Filpa...," je ponovil že tiše.

Potem je vse v njem nekam propadlo. Gluha, nedoumna praznina je zazevala v notranjosti. Nad njo je lebdela samo čudovita vročina, ki ga je omamila.

Potlej je rekel: "Filpa... — — Prositi sem te kanil, da bi mi pozimi pripeljal drva iz križniških gozdov... — Če bo dober saninec..."

"Ej Jurek, za to je še dosti časa..."

Jurek Lipovec se je nerodno nasmehnil:

"Pa se srečno vozi! — V božjem imenu..."

Ko je Hrgov Filpa zapeljal za ovinek, je Jurek Lipovec mislil:

"Dober sosed je zlata in srebra vreden... — Bo že ozdravela... Kaj bi to...? Še vedel nihče ne bo..."

Naglo je šel v breg. — —

Gerika je ležala zakopana v blazini in sunkoma dihala. Jurek Lipovec je stal ob vznožju postelje in gledal trpeči obraz. Bolestna, grenka drhtavica mu je lezla na ustnice. — Tiho je poklical:

"Gerika..."

"Jurek... — Jurek...,' je dihnilo preko suhih ustnic.

"Ti je zelo hudo, Gerika...?"

"Jurek... samo... samo... da ne bi — — tu umrla... — — Kaj bodo rekli ljudje...?"

Naglo, nezadržno ga je sunilo naprej. Boječe, rahlo ji je položil drtečo dlan na potno čelo.

"Jurek... — Kako to lepo hladi... — —"

Mehka nežnost se mu je razbohotila po vsem telesu. Bilo mu je, da bi se razjokal. Priprl je oči in dolgo gledal v vročični Gerikin obraz.

Potlej se mu je pogled preselil skozi okno na breg.

V mastni zemlji je odseval jesenski dan. Z visokih jagnedi je rahel veter pihal zadnje listje. V vrtincih je padalo na tla in se izgubljalo v blatu. Sršaste rozge v goricah so se krivile kot izžete starke. In vendar je skrivnostna moč v njih bila živa. Na sprotoletje bodo pognale rumene popke. Takrat bodo po rebri cvele trobentice. Pod glogom v dniki bodo zopet sanjale vijolice. Tople pomladne sape bodo sipale nanje prgišča mladega sonca. Glog bo ves bel. Velika, opojno dišeča bela kepa. In v mesečnih nočeh se bo v mladolesu oglasil slavec. — Gorice bodo zelenele in cvele, ko bodo nastavile grozdke. Takrat bo poletje vdiljen čez napeti breg nasulo pisano cvetje. Prileteli bodo metulji in sedali nanje. Taščice in penice se

bodo cvrčeče pogovarjale z drevesa na drevo. Pa se bodo samo tuji šolarji podili po visoki travi in delali kvar...

Jureku Lipovcu so se orosile oči...

"Jurek... Zakaj si me pobral...? — — Tu ne smem umreti..."

Trpka ginjenost mu je stisnila grlo.

O veliki maši se prične grozdje mécati. Sam ga bo hodil poskušat. In klopotec bo drdral nad hramom, da ga bodo vrhovljanski otroci hodili zijat... — Zima bo žez žalarijo pogrnila razkošno belo odejo. Samo nedeljski mašarji bodo po njej delali ozko gaz. Nobenih sledov sank navzdol od hrama, kjer je strmina tako vabljiva... Jurek Lipovec bo sedel za pečjo in rezljaľ iz lipovega lesa male bogce in velike križance... Samo šeka v hlevu bo včasih zateglo zamukala in prašiček se bo oglasil, ko bo lačen...

Jurek Lipovec se je stresel... —

Počasi je odmaknil roko z Gerikinega čela. Po prstih je stopil v príklet. Odprl je vrata na podstenje. Ob zidu se je vlekel do listjaka, ki je visel nad strmino. Kot da se krade od hrama...

Potlej se je nenadoma zaletel v dniko. Kot da ga je neznanska sila sunila navzdol. Drsal je po sklizki zemlji med slivjem, padal in se dvigal. Tekel je skozi borovje in se prekopicaval ob koreninah. Kot gonjen lisjak je preskočil potok. Ko mu je na sklizki, popašeni jesenski travi zdrsnilo, je kar po štirih zakolovratil navkreber proti Hrgovi domačiji.

Hrgov pes je divje zalajal in napel verigo.

Jurek Lipovec je padel na dver. Barika je stala pred kúmenom v kuhinji in prestrašeno zakričala.

Kot da ga je nekdo z vso silo zagrabil za vrat in pritisnil k tlom, je Jurek Lipovec tresnil na kolena... Sklenil je roke:

"Barika... Barika... Kot Mater božjo te prosim... Vzemi Geriko nazaj pod streho...! Samo toliko da ozdravi... Nič več... — In konja mi posodi, da ne bo prepozno..."

Ni čakal odgovora. Sam je zdrvel v hlev. Odbrcnil je psa, ki se mu ni utegnil umakniti.

Samo odejo je vrgel čez konja in mu nataknil uzdo. Kot maček se je zavihtel nanj. Mlada žival se je usločila in vzpela za napetimi vajeti. Zacepetala je, se zavrtela na zadnjih nogah in se v divjih skokih pognala skozi slivje na cesto. Blato je frčalo od kopit, kot da je zajahal blazen jezdec... Gosi na travniku so prestrašeno kričale. Ljudje so stopali na podstenja in gledali za jezdecem, ki je drvel v dalj... —

Pod večer je za Jurekom Lipovcem prijahal na Plavščak stari zdravnik Hajs iz Ormoža. Njegov belec ni mogel slediti mladi živali, ki se je penila pod Jurekom Lipovcem...

Hrgova Barika je presedela dneve in noči oh Gerikini postelji, dokler ni toliko okrevala, da jo jo lahko prepeljala nazaj na svoj dom.

Ko so se za sveto noč milijoni zvezd iskrili nad zasneženimi goricami in goričancem kazali pot k polnočnici, je Belčeva Gerika že bila zdrava. V predpustu je v dniki pod Plávščakom vriskal klarinet in vesela harmonika mu je odpevala takšne napeve, da je peta kar sama poskakovala...

Hrgov Filpa je Belčevi Geriki in Jureku Lipovcu napravil tako gostuvanje, da so vrhovljanci pozabili na jezo in so ga poslej samo hvalili.

Jurek Lipovec je bil ženih, da so stare vrhovljanke majale z glavami:

"Bog se usmili, kadar se vname star panj..."

IV.

Poslej je Jurek Lipovec še večkrat stal na predoknih in gledal navzdol po pisanem bregu, da je lahko ugotovil:

"Raj, vam rečem... raj..."

Celo ljudem je toliko pripovedoval o svoji sreči, da so sami goričanci poslej žalarijo imenovali Lipovčev raj.

Kajpak. Če je že prej bil Jurek Lipovec hvaležen pokojnemu očetu, da mu je zapustil žalarijo, kako bi ne bil sedaj! Sončne poletne dni v slivju ne čivkajo več samo penice in taščice. Kadar se vdiljen po visoki travi prekopicujeta in podita za metulji dve kuštravi deklini, Jurek Lipovec bogme včasih ne ve, ali je zacingljalo peničino grlo, ali je bil smeh njegovih otrok. V pšeničnih laseh se jima ujema odsvit sonca in v velikih očeh se zrcali neskončno plavo nebo nad goricami. Jurek Lipovec drži ženo za roko. Pri duši mu je, da bi zasukal Geriko in se sam zapodil za deklinama. Prekopicaval bi se po dišeči travi, otepal z rokami po dražečih cvetih in rezgetal kot mlad konj; če bi ne bilo preveč neumno... Lahko bi ga kdo videl...

Zato se Jurek Lipovec samo ozira v nebo. V vlažnih očeh mu žari sončni dan, na ustnicah mu trepeta sreča.

"Bogec, hvala Ti... hvala... — Je že prav tako. Za vse naj bo hvaljeno in češčeno Tvoje ime na vse večne čase — amen... — — Ampak... takole malo... čisto malo... Bogec, veš... si me le privščipnil... — — Že veš... He, he...," se je Jurek Lipovec pogajal z Vladarjem svoje sreče.

Jurek Lipovec je namreč računal, kako bi bilo, če bi se z deklinama po slivju kopičkal se majhen čehákec. Takšenle, veste... s kuštravimi zlatimi lasmi in kot zrelo jabolko napetimi lici, da bi se sončni žarki kar dričali ob njih...

"Saj nič ne rečem... — Kar prav je vse tako, kot je..."

Na tihem, čisto na tihem pa si je le mislil, da je za svoje molitve, ki jih je opravljal za vse mrtve goričance, in za bogce, ki jih je izrezljal iz lipovine, le zaslužil tudi sina. Kali?

"Vseeno... Pozimi izrezljam velikega bogca, da bo z vrha Plávščaka varoval gorice... — V zahvalo... v zahvalo..."

Mogoče se bo pa Bogec le še omehčal... —

Za deklicama namreč v Lipovčevi kuči že nekaj let ni hotelo nič več zajokati. In to je takole čisto narahlo, bogaboječe kljuvalo v Jurekovem srcu...

Tisto jesen pa je Gerika prijela Jureka za roko in mu veselo pogledala v sprašujoče oči.

"Jurek... — Ti... — — Sedaj pa bo..."

Samo zazijal je:

"Ha..?"

Potem je planil na predokna. Zahajajoče sonce se je še z zadnjimi žarki lovilo za vrh Plávščaka, da je žarel kot velik dragulj. Razpel je roke, kot da bi se hotel sam pribiti na križ. Strmel je proti zahajajočemu soncu. Prsi so mu kipele. Ves se je tresel.

"Takšnega, vidiš, takšnega bogca bom zrezljal za vrh Plávščaka..."

Naslednje jutro še ni dan dihnil izza Sv. Bolfenka na Kogu, ko je Jurek Lipovec že tekel nekam v dobravske šume, kjer je že dolgo vedel za hlod suhe lipovine.

"Ej, dober je Bog... dober..."

Potemtakem zares ni moglo biti dvoma, da bo sin. — —

Neke tihe noči je božje prgišče streslo na gorice sneg in zaprlo goričance v kuče. Samo rogovilasto kolje je molelo izpod debele belime, da so lahko sestradane vrane sedale nanj. Gorice so spale.

Jurek Lipovec je privlekel lipov hlod v sobo in nabrusil dleta. Vsi koti so potem bili polni tresk, da sta se lahko deklici igrali z njimi in da je Gerika imela s čim podkuriti peč. Jurek Lipovec tudi mnoge noči ni spal. Plaval je v ožarjenih sanjah in zato premišljal, kako bi bogca napravil čim lepšega...

"Takšen mora biti, da ga bodo v treh farah poznali. — Za toliko sreče..."

Blaženost se je preselila tudi na Gerikina lica. V živem pričakovanju je gledala Jureka pod roke in jih blagoslavljala. Les je hitro dobival oblike Odrešenikovega trpljenja.

Ko so odjuge začele izpodjedati debeli sneg, je Jurekovo delo že šlo proti koncu. Čisto gotovo kajpak še ni bilo. Manjkalo je še tisočev udarcev, da bi mrtev les postal to, kar je Jurek hotel iz njega izoblikovati. Ne trpeča lica, ne roke, ne noge še niso bile dodelane.

"Ej Bogec, če bi Te takšnega pribil na križ, bi se ti čeháki posmihali..."

Jurek Lipovec je hotel narediti bogca, da bi v treh farah o njem govorili. — —

Odjuge so pritiskale vedno bolj. S kapov so se spuščale debele kaplje, ki jih je mesečna noč začarala v pošastne cime, da so visele okoli kuč. Drevje se je otresalo snega. Z ropotom je padal na tla in plašil sestradane ptice. Hiše na prisojnih pobočjih so že začele kazati črne lise slamnatih streh, ki so se znebile bele teže.

Lipovčeva kuča je še vedno stokala pod debelim snegom, če se je močni jugec zaletel v svisli. Jureka Lipovca je včasih kar skrbelo, da se mu ne bi streha sesedla.

"Nič ne pomaga. Popravila je potrebna. — Listjak je že čisto nagnjen v dniko..."

Tako je mislil Jurek Lipovec tisti večer, ko je hodil okoli hrama in pomagal Geriki pri ópravici.

Od Drave se je zaletaval v Plávščak jug, da so oskubene jagnedi žvižgale napeve umirajoče zime. Čez vrh je letela jata črnih vran. Njih zoprni krik je odmeval izpod neba in se izgubljal v odmevih dnik. Nekje v vrhu je slívkal lačen pes.

Jurek Lipovec se je ozrl za vranami. Oči so mu zopet obstale na vrhu Plávščaka.

"Tam boš stal, bogec... Med tiste jagnedi bom zakopal križ, da te bodo videli čez vse bregove:..."

Po podstenju gre Gerika. Ta Gerika! Jurek Lipovec jo gleda in okoli usten ga žgečka nasmešek. Misli na pogreb starega Poštráka, na glogov grm v dniki, na deževno noč... — Sedaj pa hodi Belčeva Gerika po Lipovčevem podstenju in krmi njegovo šeko in prašička. V topli sobi kričita deklici, da bi si pregnali strah prihajajočega večera. — — Potem bo prijokal še čehákec, da bo več veselja, kadar se bodo trije drli. Na sprotoletje... Takrat bo Jurek Lipovec med jagnedi na vrh Plávščaka postavil velikega bogca, da bo zahajajoče sonce spletalo okoli njega božji sij.

"Še ni gotov... Še ni pravi..."

Saj tudi zime še ni konec.

Jurek Lipovec gleda na Geriko. Po podstenju gre proti nagnjenemu lístjaku in z njo hodi — sin... Sin... Jurek Lipovec si mora s pestmi zadelati oči, da mu veter ne spodi solz čez topla lica...

Veter se zaletava v svisli, da pritajeno ječijo. Hiša narahlo trza, da bi se otresla snega. Cime se trgajo in se razbijajo ob podstenju.

"Križ božji... — —"

Mrtveča groza stisne Jureku Lipovcu grlo, da samo zacvili iz prsi:

"Geeeriiikaaa..."

Veter nosi pošastne odmeve preko mračnih dolin.

Na slemenu se odpira črna lisa. Slamnata streha sili počasi izpod snega. Lístjak pod kapom se nagiba proti strmini. Debele prosníce hreščijo, tramovi se trgajo od stene.

"Geeerikaaa..."

Gerika si nalaga listje, da bi nastlala šeki in prašičkoma. Suha stelja šumi. Gerika ne sliši, kako ječi tramovje nad njego glavo.

Jurek Lipovec skoči preko zasneženega dvora. Noge se mu udirajo globoko v razmehčani sneg.

Lístjak počasi, nezadržno leze proti dniki...

Jurek Lipovec zagrabi soho. Z vsem telesom se upre ob lístjak. Z desnico se krčevito zagrabi ob tram na oglu.

Glasu ni iz grla. Samo ustnice hlipajo v večerni zrak, dokler ne pisne med hreščanje popuščajočih tramov:

"Geeriiikaaa... bežiii... —"

Jurek Lipovec čuti, kako lega teža lístjaka nanj. Vse v njem poka. Pekoča bolečina v zaledju in trebuhu mu omamlja zavest. On pa drži nagibajoči se lístjak, da bi se ne prevrgel na Geriko in ubil sina...

Na blodne oči leze zoprna siva megla... Trepéta skozi vse telo ne čuti več... Samo ustnice še zašepetajo:

"Ge-ri-ka..."

Krčeviti prsti oprasnejo ob stari tram. Nohti se lomijo... —

Jurek Lipovec ne vidi več, kako njegova Gerika plane iz lístjaka in grozničavo zavpije. Tramovje poka, hrastova soha drsa raz kameniti podstavek... —

Sneg se naglo spusti s strehe. Topo zabobni med hreščeče tramovje. — —

Ko so Jureka Lipovca izkopali izpod podrtega lístjaka, ni čutil nobene bolečine več. Čudovita pokojnost se mu je razlila čez telo. Samo čutil je, da pri njem kleči Gerika in joče. Odprl je oči.

"Hvala Bogu, Gerika... hvala... da te ni — — dobilo... — Sedaj bo sinek..."

Z medlimi očmi se je ozrl proti vrhu Plávščaka, kjer se je dan bratil z nočjo.

"Takšnega... lepega... bogca... bom postavil tam gori... med jagnedi... Tako lepo ga bom naredil..."

Pa ga ni več.

Takrat Jurek Lipovec še ni vedel, da mu je padajoči lístjak načel hrbtenico in zmečkal kosti desne roke, s katero se je krčevito lovil za tram... — —

Toda ko je Gerika pod konec sprotoletja deklinama dala malega čehákca, da bi ga varovali, kadar bo jokal, so na vrhu Plávščaka le posta-

vili križ in nanj pribili Jurekovega bogca. Takšnega, kot je bil... V obraz je res bil še nekoliko natečen in prebodeno desnico je imel páklavo kot Jurek Lipovec. Gorice pa bo le čuval pred hudo uro in videli ga bodo čez vse bregove... —

Jurek Lipovec poslej ni več hodil za križem, da bi glasno molil za zadnjo popotnico mrtvim goričancem. Toliko pa so ga le zmécali, da je ob lepih sončnih dnevih sam zlezel s predoken na vrh Plávščaka.

Sedel je v travi na sépu in si bogca ogledoval.

"Pa si zares malo čuden... Tudi páklav si — kot jaz; ne jemlji mi tega za greh... — Tako lepega sem te hotel narediti... — Za zahvalo... — —"

Sedaj Jurek Lipovec nosi zahvalo samo v srcu.

Sedi na sépu in gleda proti dniki.

Ob potoku valovi zelena pšenica, kot da se vsa vzpenja proti vrhu. Po krompirjevici se sprehaja pisana sraka in sojka šegeta nekje v mladolesu, kjer bo zvečer gostolel slavec. Med ravnimi redi goric hodi Gerika. Škropi mlade grozdke, da jih ne bi peronospora načela. Iz slivja kukajo drobni nastavki in češnja ob goricah se zares že rdeči. Med drevjem čivkajo ptice. Po pisani trati se kopíčkajo otroci. Deklini cvilita in čehákec se kar davi s smehom. Čehákec...

Na vrhu Plávščaka stoji veliki bogec. Preko njega visoke sape podijo srebrne oblake, da brišejo neskončno sinjino neba nad goricami.

Tu sedi Jurek Lipovec. Moli za vse te bregove, ki jim oko ne vidi konca, kadar stoji sonce nad njimi... — —

SLAVKO SREBRNIČ

ŠE NIKDAR TAKO

Še nikdar tako
rahlo nisi padal
dež na zemljo,
kakor padaš danes.

Še nikdar tako
tiho nista zelenela
senožet, drevo
in breza bela.

Še nikdar tako
svetli niste bili
kamni, ki z vodó
v strugi ste se umili.

Še nikdar tako
nisem čutil, zemlja,
da družina smo
jaz in trava ena.

SLAVKO SREBRNIČ

POMLAD — NEKOČ

Led in zmrzal kopnita,
sonce v višavo želi,
južna sapa je zlita
v polja — vlaga diši.

Mož in žena
s sočutno rokó
tehtata seména,
trosita v zemljó.

Vigred mi umiva zenice,
trka na srce —
nad mano preletavajo ptice,
prve travé zelené.

TINE DEBELJAK

V SONCE

Brez vriska, brez zastave — kot na umiku.
Zastava je naša — mrtvaški prt,
pregrnjen čez hoste naših brd,
čez jame, vrtače, čez tišine v logu,
krvav kot grla vzdih v zadnjem kriku:
nad srcem vihrá nam, ne ladji na drogu.

Víhra iz oblakov je bičala vale —
danes žar sili se skoz meglovino.
O víhra, ki šla je čez Domovino,
podrla hraste — jambore ponosite,
odprla jim brezna — vrtnice v skale,
nas vrgla na te poljane valovite!

Zdaj sedli na brod smo — pobegli škorci
z doma, predanega od tujcev na dražbi.
Brezdomci — doma so: z obupom v tolažbi...
Brezdomci na morju smo: izbranci Usode,
v viharje upov blodeči pomorci —
ne veterani! — borci nove Svobode!

Ni vriska na ladji, čeprav je z verige
spuščena in se iz vihre opoteka.
Težko slovo je človeka od človeka —
težje od rodnega pogorišča...
Izgnanci svobodni iz ljubezni in brige,
plovci za Soncem — hej! — kdaj čez grobišča

razlijemo v ruše ga — mlečno Sočnost! —
da v rože požene nam mrtvo goščo?
Kdaj zavihtimo ga kot Prerok ploščo
z gore k nam v noč, da razdrobi se v Dan?
Kdaj ga izbruhnemo v temno bodočnost
z bliskom in gromom — nov vulkan?!

Hej! Vozi v Sonce, kapitan!... V Ocean!...

TINE DEBELJAK

NAD ZVEZDAMI

Nad Atlantido

Mesečina... srebrnina...
Ocean: jekleni
Ladja drsi čez podlesk.
Od zvezda lijè jasnina —
nebnih rož pelodovina
čez valove kot pršič...
Kje si, slavec, sladki ptič?

Ves posut kot glog sem s cveti,
ves zalit od lesketanj
bledih rož čez trne ran.
Slavec v srcu, daj zapeti!
Daj se od zvezdá razvneti!
Mesec kliče! Ziblje brod!...
Slavec nem tišči v perot.

Tožno sklonim svojo glavo
čez ograd, v sáp belih hlap,
nad srebrnopeni slap,
broda našega zastavo,
svetel trak čez vso daljavo:
ves je od meseca zalit,
ves od šumov v sen zavit...

Mesec gleda me iz gladine,
zvezde z njim... O zvezda živa!
Zlata ribica igriva!
Iz dna se dvigne, z valom sine,
utrne spet se v pokrajine,
potopljene v dnu morjá...
nova se zalesketá...
tretja... peta... o zvezdice!
Dvigajo se v slap srebrni
in izginjajo pod krni...
svetijo mi v dno brzice,
vidim: mesta... dom... gorice...
zvezdnato nebo nad njim...

Nad zvezdami v globel strmim,
v zlate utrinke Atlantíde:
z néba v mórju do valov —
z vala skozi slap domov
v potopljene grajske zide
v sén otrokom... in spet vzide
v beli slap... v moj spremni tok...

Slavec, kaj budiš se v jok?

TINE DEBELJAK

V R Č V P A M P I

(Iz neobjavljene zbirke "Rože v trnju")

V pampo sem odvržen vrč iz gline
med osat, bodiljaste lišaje.
Mraz mi nočni je odbil ročaje,
kdo naj dvigne zdaj me, razbitine?

Tuja zvezda dna mi ne presine,
mesec ne, vso noč me zalivaje —
poln sem ruš... Skoz nje brstim vzdihljaje:
klice rož... vzkale mi v trnovine.

O srce! Kaj jočeš z vetrom v travi?
Krhki glini se zaganjaš v boke —
ženeš krila?... Kam bi v let?... — Njej v roke!

Dvigni, veter, me! K vzglavju postavi
njenemu me — vazo, kakor včasih:
cvetoči grm — ji vsujem rož po lasih...

Tine Debeljak

1. 8. 1950.

BINE ŠULINOV

"...PREŽALOSTNE ŠRIFTICE..."

"Saj ne vem, če bi ti pisal ali ne... Čevlje sem dobil. Dva meseca in pol je hodil zavoj, pa je le prispel. Žal so čevlji za dve številki premajhni. Pa bo že dobro tudi tako. Je pač noga bolj občutljiva. Saj boš razumela. Aprila gremo v sedeminšestdeseto. Saj to ni starost, ampak ti sam najbolje veš, kako nama je bilo življenje postlano s cveticami.

Hvala Njemu! Tudi teta je vesela, da si ji poslala ogrevalo za noge. Sva pač stara. Poslano nama je vse prišlo prav, zdi se nama le težko, ker razumeva, da tudi tam ni vsega na uporabo. Torej ne pošiljaj zavojev! Seveda: prav pridejo. In če te ovirajo pri vsakdanjem delu, tudi ne pošiljaj, bomo potrpeli. Seveda četudi je majhen paketček, vedno prav pride. Meni ni treba nič pošiljati; če že kaj hočeš, raje mami: stara je, pa ima rada sladko črno kavo. Pa še da ne pozabim — saj ne da je treba, ampak staremu človeku se dobro zdi, če se ga kdo spomni če bi mi poslal naramnice (hozentregerje po domače. Če ne veš, ti bo Anica povedala, kakšne)..."

"Dragi, tudi jaz nekaj vrstic, čeprav vem, da bo pismo predolgo. Pa ne zameri: hvala Ti za vse. Nama je obema zelo dobro, posebno meni. Nič ni treba pošiljati, če pa že hočeš, daj kaj za ata: včasih bi mu kozarček vina dobro prišel in tudi slanine se ne bi branil. Seveda, če ne moreš, nikar, ampak ko že tako siliš, da moramo pisati, kaj potrebujemo in da boš sicer poslal kakšne neumnosti, ki jih sploh ne bomo rabili in boš tako denar zavrgel, Ti pa raje pišem. Bili smo pred mesecem dni na Mirkovem domu v Trstu. Še vedno ima dosti rož in ga prijatelji radi obiskujejo. Škoda, da smo tako daleč narazen: bi ga šli večkrat obiskat. Kakor smo zvedeli, si mu ti plačal najemnino za deset let. In potem, če midva med tem umrjeva, kdo bo skrbel zanj? Vsaj šopek rož, da bi mu poslal kdaj pa kdaj. Pa kaj, ko si tako daleč... Da ne pozabim: naj ti ljubi Bogec poplača za kavni mlinček. Ne veš, kako sem ga čakala. Eno leto preden sem se ti upala pisati in spet še eno leto. Prav tak je, kakor smo ga imeli v Mariboru, ko smo bili še vsi skupaj, tudi onadva. Kava me vedno spominja na tiste dni in kolikor dam sladkorja vanjo, vedno je grenka. In kje si ga dobil? Saj se še spomniš punce, ki je šivala na Viču pri sosedovih? (Tista črna, ki je tako rada poslušala kitaro!) Pisala je bratu v Argentino, pa ji je poslal vse mogoče stvari, samo mlinčka ne. Pravi, da jih ni tam, ker vsi ljudje kavo že mleto kupujejo. Kaj ne zgubi tako vsega duha? Torej zato sem bila tvojega toliko bolj vesela. Oprosti, da ti tako na dolgo pišem. Gotovo imaš malo časa za pisma, ampak že eno leto ti je samo ata pisal in jaz nič in morda spet eno leto ne bom, če sploh še bom in zato vem, da ne boš hud, če sem več napisala, kakor sem hotela... Oprosti pisavi; je videti, da nič ne pišem. Pa komu bi in zakaj, saj sem vedno pri tebi..."

"...Vidiš, tako je, draga mamica. Oni dan sem hodil po cesti in se spomnil, da sem Ti obljubil glavnike, tiste upognjene za kite. Stopil sem v trgovino in se ustavil pred steklenimi omarami. Lepa prodajalka se je približala.

"Ali bi mi, prosim, dali te glavnike... Štiri, pet, oziroma... Povejte mi gospodična, koliko takih glavnikov je prav za prav treba za... Kako se pravi po špansko?"

"Šest, gospod!"

"Mi jih daste, prosim!"

Pogledala me je, malo čudno se ji je zazdelo in se je nasmehnila, morda je bilo nagajivo.

"Za... svetlolasko... ali za temnolasko?"

Pogledal sem jo v lepe oči in zdelo se mi je, kakor da sem jo šele tedaj zagledal.

"Za bele lase, za čisto bele lase, gospodična..."

"...ne bodite hudi, gospod prezident, da Vas motim. Vem, da ne morete imeti dosti časa, vem, da je moja španščina grozna, ampak moram, moram Vam pisati.

Morda je slabo, da Vam pišem, kajti iz teh vrstic boste videli, da še nisem državljan, in ko bom, da bom slab. Storil sem zločin proti državi...

Trinajst let sem star in sem sam tukaj, tam onkraj morja pa imam mamo. No, pa se je zgodilo, da mi je pisala, naj ji pošljem iglo. Tako iglo, navadno, za šivanje, gospod prezident, tako iz jekla. Iglo. V vsem kraju tam naokoli tam pri nas nihče nima igle. Pa sem jo kupil, da jo pošljem mamici. Nisem vedel, če delam kaj nepravilnega, in sem kupil precej veliko, svetlo, kakor jo je imela mama, ko mi je šivala hlačke. Prvič v življenju sem kupil iglo in potem, da je ne bi zgubil kakor Poldrugi Martin, sem jo prav lepo zavil in shranil.

Poglejte: včeraj sem oddal zavoj. Stal sem v vrsti tam na pošti in prav ko se mi je približal tisti mož s pečatnim voskom, sem zaslišal: "No, señor, igel pa ne smete poslati! Ni dovoljeno!" Tako čudno mi je bilo nenadoma v grlu. Ni mogoče! Taka majčkena igla, pa da je ne bi smel poslati! Poglejte, gospod prezident, jaz nič ne vem, kako so zakoni in zakaj so, vem samo, da je treba pošteno delati in ubogati, pa sem si dejal: pazi fant, da se tebi in drugim kaj slabega ne zgodi. No, približal sem se tistemu gospodu, ki pregleduje. Vse je lepo pregledal, pogledal me izpod kosmatih obrvi in se mi nasmehnil. Potem je rekel: vse je v redu. Pa ni bilo, kajti jaz sem iglo dal v nogavice in sem mu zašepetal: Oprostite, gospod! Kaj pa to...? Pogledal je, odmajal z glavo in me spet pogledal. Grozno je bilo. Spomnil sem se, kako mi je mama dvakrat pisala, da nimajo z ničemer zašiti krp, pa kaj sem hotel. Požrl sem slino in počasi stegnil roko, da vzamem iglo iz nogavice. "Za koga je?" je vprašal mož in sem ga videl kar dvojnega, dokler si nisem potegnil s prsti preko oči. "Za mamo. Za mojo mamo!" Potem sem ga pogledal prav navzgor in zašepetal: "Samo ena, samo ena je! Saj vem, da se ne sme, je zakon, ne? Ampak... ampak... če bi vaša mama..." Nisem mogel več, videl sem samo, kako je spet pogledal na iglo, kako jo je spretno zavrtel med prsti in... ne vem, nisem več dobro ločil, igla se mi je zasvetila skozi solze. Ko sem si z rokavom obrisal oči, je mož še vedno stal pred menoj. Lepo počasi je zavil iglo in jo dal spet nazaj v nogavico. Potem se je obrnil in ne vem, saj mu nisem nič hudega dejal, ampak sem videl, res sem videl, da so mu solze šle po licih.

Po mojem zato, gospod prezident, ker je storil nekaj, česar ne bi smel. In najhuje je to: jaz sem kriv, da se je pregrešil, in zdaj si pravim: fant, ka-

ko boš dober državljan, če že danes ne samo ne spolnjuješ zakonov, ampak še druge kvariš...

Kar vidim, gospod prezident, kako bo pri nas čez en mesec. Stari Lovše — to je cerkovnik, pa je obenem tudi poštar — bo prinesel zavoj v hišo. In potem se bo zbrala vsa vas in bodo gledali in bi bili zelo užaljeni, če bi kdo odprl zavoj, ko njih ne bi bilo zraven. Gledali bodo in gledali — dokler se ne prikaže igla. Potem bodo nehali dihati in mama bo dejala:

"Od njega je, od njega v Argentini..."

In tisti dan bo pomenila Argentina nekaj, česar niso poznali, nekaj daljnega, nekaj bogatega.

"Argentina!" in glas bo povedal, da je to dežela, kjer imajo vse. Vse! "Imajo igle..."

In zvečer bo ded izvlekel iz kota veliki še avstrijski atlas z zemljevidi, tisti atlas, katerega je še najstarejši v zadnji vojski padli sin rabil v šoli in na katerem je drugi vnuk risal parkeljne z rdečimi dolgimi jeziki in ga je zato ded udaril, tako da je mali padel in si zbil konec nosu, kar se mu še danes pozna. Potem bodo odprli zemljevid Južne Amerike in dedov suhi, žuljavi prst bo potoval preko morja in kmalu zatem bodo še drugi suhi prsti sosedov potovali preko zemljevida, se suvali in premikali in potem bo ded dejal: Še bolj dol, tam dol; tam, kjer je konec sveta. Tukaj!

In vsi mali, s plavimi očmi tik na robu mize, bodo začeli črkovati: Ar - gen - ti - na...

To je tam, kjer so igle.

Saj me razumete, gospod prezident. Ne vem, če je kdaj kakšen argentinski diplomat povzročil, da ljudje tam preko morja celo noč niso mogli spati. Ta iglica pa. Ta mala igla, ki bo šla iz večera v večer iz ene hiše v drugo in jo bodo povsod gledali in ves večer pri ognju govorili o tisti čudoviti deželi ob srebrni reki...

Hvala vam, da imate tako slabe uradnike, pravim. Saj me razumete, kaj mislim povedati. Na, prav to je bilo še zdaj potrebno, vse sem zapacal... Ampak ne bom še enkrat cele strani napisal, ker mi gre strašno počasi izpod rok in je ura že čez polnoč in jutri moram zgodaj na delo. Saj ne boste hudi, če mi je solza padla na pisanje. Če je že hotela, bi naj vsaj prej, ko sem pričel. Bom kar nadaljeval. Spomnim se, bilo je takrat, ko mi še niso očka ubili, kako so mi večkrat pravili: če boš priden, boš še za prezidenta. Pa sem bil še kar priden in glejte, zdaj sem tukaj. In premišljujem: če bi bil kdaj prezident, ali ne bi hotel biti raje tak, ki ima tako slabe uradnike pod seboj, ali pa take dobre, ki so nas iz hiše pognali in jo zažgali, ker so hoteli dobro in vestno izvrševati svojo službo in kakor so tisti, ki mojo mamo sedemdeset let staro še vedno silijo, da koplje cestne jarke...

Zdaj, ko sem Vam vse to povedal, upam, da boste pomežiknili na desno oko in rekli: če se huje ne boš pregrešil, sin moj tuji..."

"...vem, dragi arbiter, diplomatska služba Ti ne dopušča dosti časa. Prav zato se Ti toliko bolj čudim za poslani pergament s tisto presenetljivo zgodbo. Položil sem ga med svoje stvari: leži med malo rimsko svetiljko in čudovito izrezljano staro bombillo za mate na preveč disciplinsko stkanem prtu, ki mi ga je Lada poslala iz Valencije. (Njeno zadnje pismo: črno. Dosti vprašajev in pikic. V zunanjem življenju dolgčas. Rada bi preživela jesen v Rimu. Kdo je ne bi?) Tako leži Tvoj pergament: nekaj neznanega iz daljnega vzhoda, da druži stari in novi svet. Da ne pozabim: dobil sem dva pre-

krasna vzorca težkih zapestnic; motiv: v karavani hodeče lame; tolčeno bolivijsko srebro. Eno Ti pošljem ob priložnosti obenem s filmom (Tvoje počitnice v Tirolih 1947; še zdaj ne vem, kako se je to zmešalo med moje papirje) in obenem z neko drugo stvarjo. Morda Te bo razveselilo, če boš med pošto z raznimi dolgočasnimi povabili in uradnimi pismi našel tudi zgodbo, posebno še, ker sem jo skušal čim verneje napisati, kakor mi jo je pripovedoval Tvoj poklicni tovariš B., ko sva sedela pri Avedikianu. Še vedno bi presedel celo noč ob arabskih slaščicah. Edino, zaradi česar se potoži, je to, da ni take postrežbe, kakor je bila v Rimu. Morda ne veš, da tukaj strežejo samo moški... Je sijajen človek; nekoliko me moti, ker večkrat ponavlja iste zgodbe. Recimo: vsaj nekajkrat sem že slišal, da sem jaz verjetno še sedel v gimnaziji, ko je on že jedel baclagua in arise in ne vem še kaj tam v Kairu. Sicer je čudovit. Povsem se je potegnil iz javnega življenja in kaj nenavadno preživlja nekatere dneve. Kadar mu je prav dolgčas, pošilja pisemca na "Courrier du coeur" v "Elle" in se podpiše "Le coeur désolé" ali "Pauvre coeur désamparé" in potem čaka na odgovor in na ljubezenske nasvete. Pravi, da je to eden največjih užitkov, kar jih ima, in da mu je neverjetno poboljšal prebavo v zadnjih časih.

Da ne bom predolg, tukaj Ti je zgodba.

Mati mu je pisala:

"Samo še enkrat bi rada slišala tvoj glas, sin moj nesrečni. Glej, nimam želje, da bi ti poljubila oči, greh bi bilo to želeti, niti da bi te stisnila na prsi in začutila tvoje močne roke, ki bi me varovale pred vsem... ne, bilo bi nespametno... Čudno, sin moj: želim si, da bi slišala tvoj glas, da bi mi še enkrat dejal: moja mala mamica... tako kakor si mi dejal, ko sva se zadnjič videla tam na meji in ko tvoji in moji vojaki niso pustili, da bi mati sina poslednjič preko čela prekrižala, kakor sem te prvič takrat, ko si mi zajokal v naročju in sem rekla: Moj Bog, daj da ga bom pokrižala vedno, kadar bo prišel in kadar bo odhajal... Pa vidiš, sinko, Bog nam da včasih velike stvari, majhne pa jemlje. In jaz sem dvignila pest proti Njemu, takrat ko so tvojega starejšega brata ubili in mu s čevlji pogazili glavo, da je ni ostalo in da mu niti mrtvemu nisem mogla prekrižati čela... tebi ne živemu... Zdaj pravim: On ve, zakaj tako hoče. On tudi ve, zakaj hoče imeti takega tretjega sina, tvojega brata, ki je ostal z menoj tukaj, pa mi ne pusti, da bi ga pokrižala. On je zdaj od novih. Strašno se je spremenil in če bi ti slišal, kako o Bogu govori, bi te zabolelo krog srca, kakor kdaj mene zaboli in mislim, da me bo konec. Tretji... O tebi nikoli ne govori, pa vem — oprosti, da ti tako pišem, a saj si edini, komur se še lahko potožim — pa vem, pravim, da te sovraži. Dalje ko si hodil, bolj ko si se oddaljeval od nas, bolj je raslo njegovo sovraštvo. On je njihov: mrk, sovražen, nezaupljiv do vseh, tudi do mene. Ponoči zginja in se vrača zjutraj in ga ne smem vprašati, kod je hodil, kaj je delal. Ljudje se ga izogibljejo po cesti. Kdaj premišljujem: kaj sem storila, da sem rodila take sinove. Mislim na vaju, ki sta še živa: če bi vaju postavil nasproti, bi se ubila. Zakaj? Kaj se nista spočela v istem telesu, od istega moža? Mar se nisva imela z očetom tako rada takrat, ko si ti rasel v meni, kakor takrat, ko je rasel on, tvoj brat? Kaj vama nisva dala iste krvi, z istimi ustnicami poljuba v pozdrav, za srečo in blagoslov na življenski poti? Vem... stara sem, ne razumem, kaj učeni ljudje govorijo in mislijo. Ustvarjajo ljudi kakor jih

ubijajo: seštevajo in odštevajo mrtve številke. Danes so tukaj samo še mrtvi ljudje. Pravim mrtvi, kajti ko bodo telesno umrli, saj ne bodo umrli, saj so bili samo številke. In številka ne umre... Se še spomniš, ko sva nekoč ob petrolejki sedela in si mi razlagal, kako je število pojem in kako je ta pojem bil že takrat, ko ljudje še niso imeli besede zanj in za to, koliko imajo prstov na roki... Ti si morda pozabil na tisti večer, saj je vendar bil samo eden izmed mnogih lepih, jaz nisem. Kajti ko sem te pokrila, prekrižala preko čela in poljubila, sem mislila: Moj Bog, samo poglej, kaj je vse v tej glavici pod mojimi ustnicami. V tej glavici, ki še pred štirinajstimi leti ni mogla niti same sebe pokonci držati in sem jo z mehko roko morala podpreti in prinesti na prsi...

Zdaj sem sama. Zvečer, ponoči pride on: tih, mrk, črn... še pozdravi ne in kadar govori, mi govori kakor tujki. Groza me je pred njim. Groza... Mogoče je zato, da sem si tako strašno zaželela tvoje besede, tvojega glasu, da bi te samo enkrat še slišala..."

Fant je zložil pismo. Sklonil se je preko kolen in roki sta mu drhteli, kakor da bi vsak hip hoteli zmečkati nerodno popisani papir... Samo še enkrat da bi slišala... Nenadoma se mu je zazdelo, da pred letom dni, ko je dobil to pismo, sploh ni razumel materine želje. Še se je spomnil. Našel ga je nekega jutra pod pragom, spravljal se je v službo in šele v vlaku med gnečo ljudi ga je preletel. Ni mogel razumeti, kako je bilo njej, ko je pisala...

In potem se je zdrznil.

Kako da mu takrat že v samem prvem trenutku ni prišlo na misel: plošča, gramofonska plošča! Dal bo sneti ploščo, govoril bo svoji mamici, kakor bi ji govoril na uho... poslal preko morja... Kakor bi se zbal, da bi bilo prepozno, je skočil in zdrvel po stopnicah na cesto...

Tiste dni je bil grozno nestrpen. Trgovina, kjer so snemali plošče, je bila zaprta in dnevi do ponedeljka so se mu zdeli neskončni.

Osemnajst centimetrov krat dva milimetra aluminija in... solze in ljubezen in vsa nežnost človeka, tisoč milj oddaljenega od matere, ki je nikoli več ne bo videl... da ji zadnjič pove, kako jo ima rad, kako strašno jo ima rad. Osemnajst centimetrov krat dva milimetra in na njih tisoč in tisoč minut pred spanjem, ko bi človek preklel svet in trenutek, ko mu je prvič svetloba udarila v drobne oči — in spet tisoč in tisoč, ko človek blagoslavlja Njega in blagoslavlja njo, ki mu je dala utrip srca, ki mu je dala ta lepi trenutek, ki je zginil in je vendarle večen. Ko blagoslavlja njo, ki mu je dala, da je mogel ujeti ta zrak, to besedo, to podobo in tisti hip, ko je prvič zagledal pred seboj njen obraz in ni razumel ničesar, kakor ne razumemo ničesar, kadar se kaj velikega, lepega pričenja goditi.

Sedemkrat je sonce leglo za pampo in sedemkrat je ista njegova svetloba udarila v triglavski ledenik in takrat je prišla plošča do matere.

Ko ne bi nikdar prišla! Ali vsaj tedaj ne... Ni mogla razumeti, kaj je v tistem okroglem zavitku, in ko so ji dopovedali, se je zjokala še bolj. Saj ni minilo niti tri mesece, odkar ji je zdrsnilo po zledenelem lesenem stopnišču in si je pretresla glavo. Od tistega jutra ni slišala ne mlekarja, ki je trikrat pozvonil, niti poštarja, ko je potiskal pismo pod vrata...

Nemo je držala ploščo v rokah in gledala ljudi, kakor bi bila zblaznela. Prsti so ji počasi zadrhteli preko brazd in zavedela se je, da je tam on, nje-

gov glas, njegova beseda, vse, kar ji je hotel povedati v slovo... Pogledala je sosede in kakor bi jo bilo nečesa sram, se je vsa drobna splazila po strmih stopnicah navzgor v svojo sobico.

Proti večeru se je preoblekla in se odpravila k sestri, da bi ji povedali, kaj je na plošči. Pa se je zbala: najmlajši njen je tudi ves spremenjen. Kadar jo sreča, ji ne pogleda več v oči... Sedla je spet na posteljo... Seveda, utegnil bi komu kaj povedati... In sploh...

"Če sem znala počakati toliko dni..."

Od tistega večera je bila plošča vedno pri njej. Vsako noč si jo je položila pod vzglavje in drobni izsušeni prstki so ji tipali preko hrapavih brazd in zazdelo se ji je, kakor da spet sliši njegov smeh in jok in da občuti vso ljubezen iz njegovega glasu. Noč za nočjo se je pogovarjala z njim. Obujala sta spomine, včasih ji je pravil, kako mu je v novem svetu... Zavračala ga je, kadar jo je opeval kot svetnico in jokala je, kadar se je zjokal on...

Skrivala je ploščo pred sinom, ki se je ponoči vračal domov, in srce ji je bilo kakor blazno, ko je legel, in je pazila, da ji ne bi noht preglasno potegnil preko plošče in bi on kaj zaslišal, zasumil... morda vzel...

Nekega dne je zvedel: prestrašila se je, obstala vsa majhna in bleda v kotu sobice — tako grozno velika se ji je nenadoma zazdela — in ga gledala, kakor nekaj, kar druži vso grozo tega sveta v sebi. Držal je ploščo v roki, se nasmehnil nekam negotovo in jo zagnal na posteljo. Ko je odšel iz sobe, je planila k ležišču, s solznimi očmi komaj našla ploščo in vsa obupana pričela premišljevati, kam bi jo skrila.

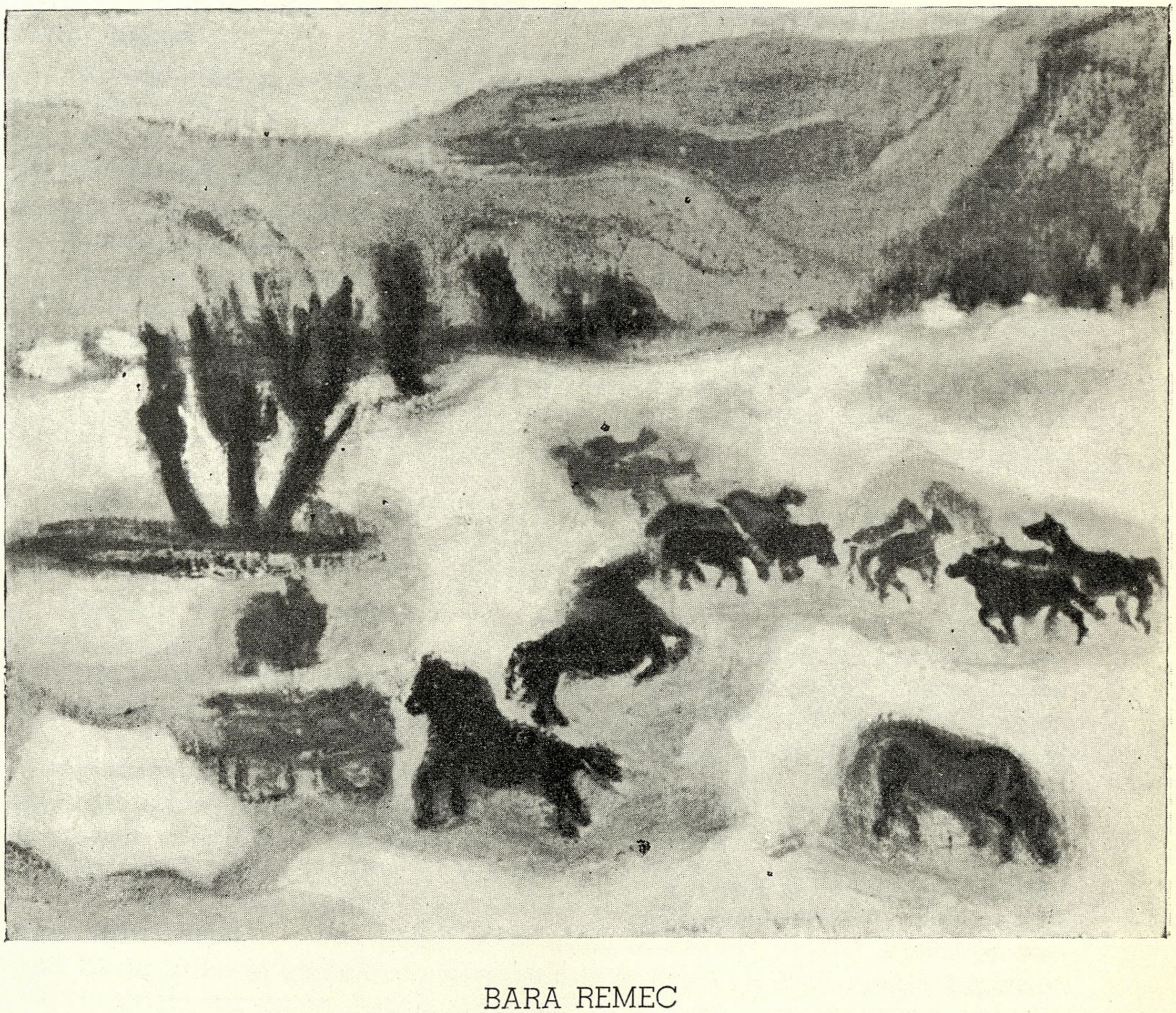
Od takrat je ni več pogledala podnevi; samo noči so še bile njune. Spet sta se z daljnim sinom pogovarjala in neke noči se ji je zazdelo, da je zvedel, kaj se ji je zgodilo...

Minevali so tedni in on na plošči je bil vedno drugačen, vedno več ji je povedal, vedno bolj jo je znal tolažiti, bil je, kakor da bi zaživel na novo.

Nekega jutra je prišel poštar. Navadno je puščal pisma v pritličju, zdaj pa je prišel prav gor v stanovanje in ji na skrivaj pokazal majhen list. Naj pride k njim, če hoče slišati ploščo. Ni se ji treba nikogar bati, so sami zanesljivi in ji bodo povedali, kaj ji sporoča sin. Samo nasmehnila se je. Saj ve, kaj je na njej, in kako bi moglo biti več, kakor ji je že povedal...

"Dragi moj sin nesrečni ali srečni", je šlo potem njeno pismo preko morja, "sam Bog naj Ti bo plačnik za to, kar si mi storil. Brat Tvoj se je nekam spremenil, kupil mi je gramofon in kadar sem sama, poslušam Tvoj glas. Kakor da mi govori še vedno tisti, ki mi je govoril na meji, ko sva se zadnjič poslavljala... Zdaj bi rada umrla. Vem, da si ostal, kakor si bil in da bi me danes prav tako pogledal v oči, kakor si me takrat, ko sem Te zadnjikrat pokrižala preko čela, pa čeprav ima zdaj morda že nekaj gub..."

Kadar je sin prihajal ponoči domov in je vstala, da mu pogreje večerjo, ga ni več gledala kakor nekoč. Nekaj čudnega je opazil v njej. Postala je bolj mirna. Kakor da so njene misli drugod zaposljene. Začutil je, da se nekaj novega godi v njej. Nekdo je vstajal med njima, nekdo, ki ji ni bil samo bliže kakor on, ampak je postajal del nje. Mati se je spreminjala iz dneva v dan, postala je bolj vedra, nekoč se je celo nasmehnila. Bila je srečna in ta sreča je rasla v njej, se večala, kakor je v njenem sinu rasla mržnja do njega, ki je bil onkraj morja, a vendarle bliže njej. Sam se ni zavedal, kako

BARA REMEC

K R A J I N A

se je ta mržnja vsesala vanj, kako je vedno večkrat na dan premišljeval s sovraštvom o bratu.

In potem nekega dne, ni vedel, kako se je zgodilo in kdaj, je sovraštvo prešlo na nekaj bližjega, na nekaj otipljivega: na okroglo brazdasto ploščo. Nikoli je ni slišal, nikoli je ni več videl, vendar je predstavljala onega drugega. Zrak se mu je zdel vedno bolj nasičen s ploščo, kakor bi se spreminjala v dišavo. Počasi je mržnja zrasla v bes in če se ne bi bal tistega materinega čudovito mirnega obraza, tistih nemih oči, ki so dobile tako moč nad vsem v zadnjih dneh... Včasih se je smejal sam pri sebi: kako more neki biti tako neumen: Ljubosumen — ha, beseda še iz pubertetne dobe — kako sploh more zgubljati toliko časa s tako neumnostjo, z nekaj centimetri zrezljanega aluminija. Kako mu neki more taka neznatna stvar jemati mir, kratiti spanec...

Nekega dne se je ujel, da misli, sklepa o tej mrtvi plošči kakor o živem bitju. Kaj je torej v njej? Mar je res samo toliko in toliko gramov neke tvarine, ali morda res samo njegov glas? Nekaj drugega mora biti v njej. Nekaj, kar je tudi gluhi materi povedalo in zdaj pravilo dan na dan stvari, ki jih on ni razumel, sploh ni zvedel.

Sploh ni zvedel!

Takoj se je premagal in se nasmehnil, toda zobje so se mu zarili globoko v stnice. Zvečer, ko je legel, mu je misel prišla na tiste drobne brazde, na katerih je počivala materina roka in jih božala. Zazdelo se mu je, da naravnost čuti, kako preko njenih prstov prehajajo v celo njeno telo čudoviti glasovi, kako ona zatrepeče ob njih skrivnostni glasbi. Neznani glasovi, tolažeči, ponavljajoči, morda celo ščuvajoči...

Ščuvajoči...

Jasno. Kako bi sicer ona tako gledala nanj, kako bi sicer mogla kdaj brez pogleda stopiti mimo njega? Zakaj ga včasih tako mogočno in ponosno pogleda, prav kadar jo hoče z besedo raniti...

Bolestno se je nasmehnil in se obrnil pod odejo. Hotel je zaspati, silil se je v dremanje. Zamislil se je v delo v tovarni, ustvaril si je pred seboj kolesa stroja, tako grozno uspavajoča sredi popoldanskega dela... Počasi je pričel zginjati, pa se mu je nenadoma iz daljave privrtelo veliko kolo. Vedno večje in svetlejše je postajalo. Sunkovito se je stresel: bila je plošča in misli so mu zaplavale v brazdo, brzele vedno dalje, vedno bliže osi in ko je mislil, da je na koncu, je opazil, da se plošča še vedno vrti in da je os izginila nekam v daljavo... Strašen trud ga je zagrabil... Vedno hitreje, vedno dalje se je vrtela plošča, v brezkončnost. Hotel se je znebiti te more, podzavestno je stresel glavo, pa spet se je povrnil v neznano večnost se zgubljajoče brazde... Ves poten se je skrčil in potem dvignil. Zunaj je zavijala burja in ko je globoko in neenakomerno dihal, je tudi njemu zapiskalo v nosnicah, da ga je čudno spreletelo. S kazalcem si je obrisal znojno čelo in počasi spet legel.

Ščuvajoči glasovi! Proti njemu. Krčevito se je obrnil in zadrl zobe v blazino. Blazno mu je vedno močneje udarjalo v možgane božanje njenih prstov po plošči, udarjanje je raslo v grmenje, kakor bi se hotelo spojiti s pišem burje, ki je divjala krog oglov in udarjala v zadelane oknice... planil je pokonci. Počasi se je pričel plaziti k materini postelji, prižgal je lučko in jo zasenčil z dlanjo, da bi ublažil udarec svetlobe. Obrnil se je, ne da bi odmaknil roke od svetilke, in zagledal njeno suho, belo roko. Ležala je, ka-

kor da bi mu kazala, naj se vrne v posteljo. Oči so se mu uporno zasvetile in skozi možgane mu je udarilo: nikdar še ni videl materine roke tako razgaljene. Razdražilo ga je, krog oči ga je zapeklo, zazdelo se mu je, da je burja vdrla prav med temne stene. Med krikom je planil k postelji in zagrabil za roko.

Potem je spet odprl usta in izvil se mu je hropeč krik. Bil je drug, drugačen krik. Krik človeka, ki v poznih nočnih urah zagrabi mrtvo mater za roko.

Zazdelo se mu je, da je minila cela večnost, čeprav mu je lastni krik še vedno plaval v ušesih. Čudno se je nasmehnil in zazdelo se mu je, da je zaznal nove črte na svojem obrazu. Ali morda stare, pozabljene? Navsezadnje je le otrok tistih starih dni, one dobe... Potem se je preplašil. Čigav otrok? Kaj bi dejali oni, njegovi, če bi ga zdaj videli, če bi slutili, da misli... da sploh misli. Če bi vedeli, da je v tej grozni uri prvič, odkar je postal drug človek, pomislil nekaj, kar je bilo z njim, samo z njim v zvezi...

Čelo se mu je zmračilo. Kakor morilec, ki se je prikradel v stanovanje in našel svojo žrtev že mrtvo, je pogledal krog sebe, skočil k vratom, jih zaklenil in potem spustil črni papirnati senčnik preko luči. Začutil je, da hitreje diha. Telo je prehitelo natančno izraženo misel in predno se je dobro zavedel, je potegnil blazino izpod matere. Dolgi črni šivi so se razparali kakor prepereli pod močnimi prsti in šele potem je zagledal tenko črno ploščo v materini desnici. Prav s silo jo je moral potegniti iz rok in za hip ga je zagrabila groza: prsti so se ji stegnili, kakor bi hoteli seči po njegovi roki. Burno je zadihal in hitro stopil s ploščo proti vratom. Naglas se je zasmejal in jo položil na omaro. Krog odprtih ust mu je drhtel nervozen smehljaj in z globoko nagubanim čelom, ki ga je zravnal šele, ko so ga oči začele peči, je nemirno gledal krog sebe. Nenadoma je planil k omari za posodo, vzel iz nje aluminijasto pokrivačo, odlomil ročaj in jo zavil v strgano blago vzglavnika. Drhteči prsti so potegnili iglo z nitjo iz škatle, sešite iz barvastih razglednic. Položil je pokrivačo na blago in pričel šivati. Zgrabil je zašiti žakeljček, uravnal aluminijasto pokrivačo in jo skrbno položil pod materino vzglavje in se začudil: tako čudovito miren je postal. Snel je plašč z žeblja, da mu je kar sam padel preko ramen, in si potisnil ploščo pod pazduho. Kakor bi se bal, da koga ne zbudi, je potihem odprl vrata in ugasil luč. Pod njim se je dolgo stopnišče izgubljalo v temo.

Ko se je na koncu hodnika stisnil skozi priprta vrata in se pričel spuščati po škripajočih stopnicah v klet, ga je zalil pot in šele ko je začutil ilnata tla pod bosimi nogami in je stopil pod umazano okno, skozi katero je od cestne svetiljke prihajala slabotna svetloba, se je oddahnil.

Sovraštvo mu je zasijalo preko obraza. Dolgo zadržani bes mu je planil iz oči, zdel se je kakor maščevalec nad človekom, ki mu je moral biti dolga leta prijazen, ker se ga je bal in je zdaj šele napočila ura... Z drhtečimi prsti in ne da bi odvrnil oči od plošče na tnalu, je v temi iskal in potem zagrabil sekiro. Kakor bi se hotel dvigniti preko vsega sveta, se je povzpel na prste, dvignil roki s sekiro in pričel blazno udarjati. Vedno močneje in ko je začutil, da je med tnalom in sekiro nekaj upornega, je udarjal vedno hitreje in potem se je ves zasopel ustavil. Odprl je pekoče oči in pred seboj na parobku zagledal zmaličeno kepo nečesa čudnega, kar se je počasi gibalo, borilo, kakor da se noče ustaviti, umiriti, umreti.

Sekira mu je padla iz rok na boso nogo in šele ko se je vlačil po tem-

nih stopnicah navzgor, je začutil nekaj toplega med prsti in topo naraščajočo bolečino...

Pogreb je minil mirno, kakor je minila ona. Malo ljudi je stalo ob grobu, ko so jo spuščali v jamo. Krsta se je zibala kakor prazna na širokih umazanih trakovih, da so se pogrebci čudno spogledovali. Skoraj ni bilo slišati molitve, pač pa šepetanje, da so ji v krsto položili tudi ploščo, govorjeno ploščo od sina v Ameriki. Ministrant je povedal, sam jo je potipal.

Še pred koncem pogreba je sin nekam zginil in ko so se ljudje že pričeli razhajati, se je nenadoma šepajoč priplazil izza starega nagrobnega spomenika. Ustavil se je pred grobom in se dvakrat, trikrat blazno, naraščajoče zagrohotal. Ljudje so zapuščali pokopališče in zamrzelo jih je preko hrbtov. Preplašeni so se ustavljali med velikimi, črnimi železnimi vrati, a nihče se ni vrnil...

Smejal se je, smejal, nežno dvigal roko in grobarju, ki se je bližal, že od daleč govoril, naj hodi bolj tiho, da ne pregluši glasov. On sliši, sliši čudne stvari... Zaprl je oči in roka se mu je v zraku ustavila, kakor da bi naletela na nekaj trdnega, nevidnega, pokazala nekaj okroglega, in bil je videti kakor slepec, ki s prstom bere in sprejema vase.

Mali hišnikov sin pravi, da včasih sliši, kako se spodaj v kleti ponoči dva pogovarjata, da ječi in moli in se nekaj smeji... Pa kaj vedo otroci! Vsak šum se jim zdi beseda in vsak veter jim je jok. Kaj bi razumeli, pravi hišnica in položi malemu roko preko ust in boječ pogleda proti vratom...

* * *

Dragi moj arbiter: kaj praviš o modernem Kajnu in kaj bi naredil stari Sušnik, če bi kdo od nas pri književnosti dejal, da je Dickens dolgočasen, da Poe ni poznal groze in da je Proust premalo realen?"

MIRKO ŠUŠTERŠIČ — VALIANT

TEŽKE URE

Dan pekoč
gre na zapad,
pesek vroč
zalije
mračen hlad;
brez zvezd je noč.
Črn vihar
skoz pampo plane,
vrtinec črnih misli
v duši vstane:
zanje ni daljav,
ne mórij ne višav —
kot za mrtve ne:
v težkih urah
vseh teh noči
misel nanje
žari, žari...

N I H A N J E

Bolnik.
Beli oblaki.
Modro nebo.
V duši nemir.

Zadnji vprašaj.
Večnost? Je ali ni?
Kje so brezkončna obzorja?

Blaznosti krik.
Drevja šelest.
Sonca zaton.

Mrtva jesen.
Bučanje vetrov.
Dež trka na okno.

Bog...

T U J A O B A L

Neznana
širina
oceana.

Senca viharja
ob ladjo udarja.

Želja že išče
breg, pristanišče.

Zadnji še val.
Tuja obal.

Mesto bleščeče.
Misel trepeče.

Pesem se čuje.
Ceste so tuje.

Strašna povest
miljonskih je mest.

ŠE ENO LETO

Slišim prvega kosa — kri mi utriplje na koncu prstov! Zdaj sem poplačan za neusmiljeno januarsko burjo, ko so se hiše stresale. Pred mano je pomlad, najljubša med vsemi deklicami: pride in se ti ponudi, vzameš jo, a še preden si se je naužil, je že ni več. Hrepenel bom po nji in jo klical, in se bo vrnila lepša in vdanejša nego kdaj prej — in spet bo vriskalo moje srce.

Sinoči se je v blisku, gromu in viharju razdivjalo neurje. Vsa rast se je napila novih moči. Glej, umiti hribi na severozahodu strmijo nepremično v popolnoma jasno nebo; ali so beli od snega ali od kamenja? In s kraške planote vidim preko lagun in Barbane globoko v modro Italijo. Zdaj spet lahko diham, prijetno in bogato je življenje.

Bori šumijo in slavčki pojo, meni pa nočejo iz spomina besede, ki jih je nekdo iztisnil v gnevu:

"Zapad je ko stara ladja, ki na vseh straneh pušča vodo in je ljudem na nji zoprno tesnobno."

Trpko sem ga pogledal, on pa je zrl v tlak, po katerem sva stopala, in nadaljeval:

"Zapad je brbljav: samo izjavlja in izjavlja. Jezi me to neprestano izjavljanje raznih veličin. Utruja me! Moral bom manj brati časopise in manj poslušati radio, če nočem postati čisto zmešan. Vzhod ve, kaj hoče: molče gre svojo ravno pot, saj ima trden cilj pred sabo. Priznati moram, da občudujem to jasno linijo, četudi se za cilj ne morem navduševati. Zapad preveč govori, kaj bi rad. Ali veš ti, kaj Zapad sploh hoče?"

Medtem ko zvesti Vil spi v grmu in vsenaokoli pojo ptice in nad bori plavajo samotni blesteči oblaki po sijajno modrem nebu, gleda moje srce v uboga pleča s štrlečimi lopaticami, v rjavo letensko obleko, pobledelo od znoja in dežja in sonca in vetra; sklonjena pleča gredo v klanec mojih ljubih Otavic in se mi skrijejo — skrije se mi zadnja podoba materina. Potolažil sem jo bil ob slovesu:

— Še eno leto potrpite, mama, potem bo vojne konec! —

Sama stopa v klanec in veruje: Ko bodo drugič dozorele hruške pri skednju, bo vse dobro, vse urejeno. Še eno leto — kaj pa je to! Za eno leto je še moči v životu, vera v srcu pa je neizčrpna.

Minilo je tisto leto... vojne ni bilo kraj. Mati se je grizla z zemljo in z vodenico, zapuščena v samoti sredi ptic in vetrov. Moj glas ni segal do tja, da bi jo spodbudil še za eno leto — za poslednje leto potrpljenja. Strašno gluh je bil tisti čas, in v marcu, ko so stare slive razmajali viharji in so se zarumenile trobentice, je mati omagala v boju z zemljo in z vodenico. Tako ji je bila prihranjena strašna pomlad, ko je v nekaj dnevih izkrvavelo v grozi in mukah več ko deset tisoč mladih in močnih življenj... ena cela vojska!

Kako naj jaz vem, kaj Zapad hoče! Toda moj drug je ves jedek.

"Kakor vsak človek, tako je tudi vsak narod v bistvu sebičen. Vsak narod, da, in močnejši tem bolj! Ideal Zapada je zlato. Zato ne misli na našo

pobito vojsko, za katero si niti rok ni umil. Šteje zlatnike in daje izjave na tiskovnih konferencah, da z njimi meša poštene ljudi. Povej mi: Kam naj se danes pošten človek obrne, da ne bo razočaran? Na koga se je še mogoče zanesti?"

Morala sva se ustaviti na križišču, kjer nama je hrupno prečkala pot vrsta vozil. Moj drug je potem z mislijo grebel dalje.

"Mi smo, da tako rečem, dedno obremenjeni z idealizmom — menda zato, ker je naša domovina venec vseh naravnih lepot. Zato smo za krivice še posebno občutljivi. Najbolj pa nas boli nehvaležnost — saj žvečimo njen grenki kruh že dolga stoletja. Močneje v nekoga verujemo, huje smo razočarani. Seveda: ali poštenje in zlato moreta skupaj?"

"Torej kaj: ali naj se vsi pobesimo?"

"Vpiti je treba, vpiti, najsi je svet še tako gluh! Četudi bomo glas vpijočega v puščavi, vsaj sebe bomo rešili pred usodo Sodome in Gomore. Če bomo mi molčali, kdo bo svetu izpraševal vest? Če bomo jenjali vpiti, bomo še sami utonili v mlakuži."

V tistem trenutku sem spoznal, kako globoko sem že.

"Nič v življenju me ne more več presenetiti," sem rekel, "kajti vidim: na svetu je vse mogoče. S tem se je treba sprijazniti... vsakdo ima svoj prav..."

"Iz mlakuže govoriš!" je vzkliknil moj drug. "Zalivajo te umazani valovi sveta, daljne zvezde pa jočejo za tabo."

Šel si je z levico preko čela in las.

"Kdor danes molči, ko se na ves glas šopiri laž, ni ne moder ne ponižen, temveč strahopeten. Kdor danes samo razmišlja v samoti in tišini, namesto da bi dvignil prst in spregovoril, je kriv tujega greha, čeprav ima sam še tako jasne pojme."

"Toda kaj naj mi praznih rok ob tem strašnem Avgijevem hlevu?" sem ga nemočno pogledal.

"Izkidati ga ne moremo, to je res, ali vpiti moramo, kako smrdi vedno huje, tako da nas bo lepega dne zadušil, če se mu ne bomo postavili v bran."

Kako lepo je o poletnih večerih gledati bliskavico v temnih oblakih tik nad obzorjem! Tiho vztrepetava za bori in griči, tako da zemlje sploh ne čutiš. In po prvem mrzlem oktobrskem dežju ti zasijejo Alpe v belini, kot bi bile iz najčistejšega sladkorja.

Majski popoldan obliva hiše in dvorišča s svetlim razkošjem.

Vstopil je, pozdravil in se srečno smehljal. Nato je v zadregi iztegnil roko, da sem jo moral sprejeti. Kdo je to?

"Ali se me še spomnite?"

Gledal sem ga. Svetle lase je imel počesane nazaj, oči so bile velike in sive in na levo je lahno škilil. Na obrazu je bila sled prestanega trpljenja. Nekje sem že videl ta obraz — in spet ga nisem videl.

"Če ste Slavič, ste se hudo spremenili," sem odgovoril negotovo.

"Torej ste me spoznali!" je veselo vzkliknil.

"Kaj je z vami?"

"Tu sem spet, vidite — prebežal sem z Vzhoda, ušel sem iz raja. Po štirih letih sem spet tu. Še veste, kako je bilo tedaj v Trstu?"

Dobro vem, kako je bilo, pa se ne spominjam rad.

"Vem, kako je bilo, Slavič! Veliko se je spremenilo ta čas."

"Krivo smo vas sodili in nismo vam verjeli. Prišel sem vam povedat, da ste imeli prav."

"O Slavič, kako je bilo z vami ta leta zgoraj?"

Njegove oči so skrivnostno zasijale. Rekel je zmagoslavno:

"Kaj bi govoril — spoznal sem resnico!"

"Nismo vam mi dali mature, marveč oni. Toda veliko več kot papir je vredna življenjska zrelost, ki ste jo dosegli. Vidim, da ste cel mož. Večina vaših sošolcev se je raztepla po svetu za kruhom in svobodo — kaj mislite pa vi?"

"Tudi jaz pojdem."

Zabolelo me je v dno srca.

"Tudi vi pojdete, Slavič," sem rekel brezmočno. Potem pa je duh premagal človeško slabost v meni. "O, pojdite kot plamenica, ki jo je proti svoji volji prižgal Vzhod, in razsvetljujte temo Zapada!"

Razdelil sem zvezke za zadnjo šolsko nalogo, eden pa mi je ostal v rokah. "Pavlovec Marija". Moja najboljša učenka! Del sem ga na kateder. Zvezek leži sam in sinji kot daljno morje in nebo, med katerima plove njena ladja v Avstralijo.

Saj pojdem tudi jaz nekoč... toda eno leto bom še tu. Še enkrat hočem čuti žametni alt v bliščobi, ki jo mlado sonce izseva na morje in se od tam vsa mehka razliva na Kras. Še enkrat bi rad začutil srčne utripe na koncu prstov.

KAREL RAKOVEC

EGO SUM VITA

O žitni klas, zemljé najdražji plod!
Kako te čaka srp, da dozoriš
nevesta mu v objem in vreže križ
ti v hleb, da živel bi človeški rod.

Otrok, ljubezni materine sad!
Nestrpna šteje dneve, kdaj ponudi
mu prvič prsi, ko porodni trudi
človeštvu podaré poganjek mlad.

Ko nas kesne za vero bog napuh
je pahnil v smrt, si Bog, ljubeč stvarjenje,
se izničil v prah in dal na les razpeti.

In da bi blagovest "Jaz sem življenje"
vsaj s srcem doumeli, si kot dete
prišel in v naši sredi ostal kot kruh.

I. M. D.

ANGEL IN SOVA

V poletnem večeru goré so otožne,
gozdovi šumijo
in voda stoji;
še dolgo svetloba ostane.

Meglice kapljajo na njive pobožne,
svetilke gorijo
z nebeških poti
in dolgo se veter ne zgane.

Prav kot da še enkrat Boga so ubili,
temnó je postalo;
nihče ne zvoni,
nikdó ne pozdravi Marije.

V zvoniku pa angel z mrtvaškimi krili
premakne kazalo,
da sova zbeži;
nihče ne zaprosi Marije.

I. M. D.

PESEM BREZ UMETNIŠKE VREDNOSTI

V nedeljo popoldne oblaki stojijo,
nevidno raztekajo sence po tleh,
le hrasti šumijo, šumijo.

Na brdih ugaša veseli nasmeh,
pod dimniki vžigajo belkasti les,
le bori in bori šumijo.

Še preden odsveti, utihnejo ceste.
A zemlja se skloni k naročju nebes,
potrta, odkar je ne ljubim.

MARIJAN MAROLT

BARA REMEC
IN NJENA RAZSTAVA V BUENOS AIRESU

V ulici Florida, kjer so najelegantnejše trgovine, je tudi vrsta razstavnih salonov, skoraj vseh, kar jih ima argentinska prestolica. V enem teh, v galeriji Antú, je razstavljala od 27. marca do 8. aprila 1950 slovenska slikarica Bara Remec 26 olj in s temi deli oba prostora ne napolnila, pač pa pregledno opremila. Kipar France Ahčin je z dvema malima plastikama in s portretom pisatelja dr. Antona Novačana v nadnaravni velikosti prispeval tri skulpture. ki so sicer nesporna odlična umetniška dela, a so služile spričo močnih učinkov Barine palete za večino obiskovalcev predvsem ugodnejšemu celotnemu vtisu te slovenske umetnostne prireditve v največjem južnoameriškem mestu. Razstava je bila med tistimi, ki so razstavno sezono 1950 odprle.

Buenos Aires ima vse, kar zahteva likovno-umetnostno življenje od modernega velemesta: slikarsko galerijo, umetnostno akademijo poleg šol manjše veljave, pa tudi že večje privatne zbirke starih in novih umetnin. Večkrat prireja razstave določenih zgodovinskih razdobij in povabi celo kakšen evropski narod, da pokaže svojo umetnost. Zato ima poleg številnih umetnikov raznih smeri in narodnosti tudi stalno umetnostno publiko, ki hodi po Floridi od galerije do galerije, in to publiko je tudi kolekcija Bare Remec privabila na oglede. Kolikor smo jo mogli opazovati, je z velikim zanimanjem komentirala razstavljene podobe. Seveda to mesto ni kakšno umetnostno središče v tem smislu, da bi bilo merilo sodobnosti kot Pariz ali Monakovo, pa tudi ne kot Ljubljana ali Zagreb, kjer izzove vsaka pomembnejša razstava pristojne referente časopisov in revij k pojasnilom ali celo k polemikam. Tu gospodarsko življenje tako zelo prevladuje, da ima vse umetnostno ustvarjanje le bolj nekakšen komoren značaj, pri čemer domač akord ali celo disakord še vse bolj pobož̌a paisanovo srce kot v mestih večje umetnostne tradicije.

* * *

Za Slovence je razstava v lanskem velikem tednu pomenila mnogo več kot za argentinskega obiskovalca. Ko je Narodna Galerija v Ljubljani priredila l. 1922 prvo zgodovinsko razstavo slovenskega slikarstva, je Izidor Cankar (v ZUZ) napisal poročilo, kjer pravi nekako takole: "Z vseh strani so prihajale slike, a čeprav smo gradivo doslej zelo skromno poznali, smo kaj kmalu lahko videli, če pripada delo slovenski umetnosti ali ne. Tista razstava takrat je pokazala, da imamo že v prejšnjih stoletjih opraviti s posebno slovensko umetnostjo." V čem je ta umetnost, tega niti Cankar takrat niti kdo drug za njim še ni mogel z besedami izraziti. Umetnostno — znanstveni jezik za taka dognanja, ki jih posreduje bolj čustvo kot pa stilna analiza, še ni dovolj bogat. Po petletnem tavanju skozi Italijo in konč-

no tudi mimo izložb tukajšnjih trgovin z umetninami pa je tudi slovenski obiskovalec Barine razstave občutil nekaj podobnega kot pred 28 leti slovenski umetnostni zgodovinar v Ljubljani. Čeprav je slovenska pokrajina na razstavi zelo skromno zastopana z dvemi, tremi opusi iz tržaške in obenem slovenske periferije, si se zavedel koj ob vstopu v prostore galerije Antú, da si v hramu **slovenske** umetnosti, da je vse to tako naše, da si more res do sitega napasti oči s temi platni samo naš človek. In to vkljub temu, da dela slikarica danes v tujini precej drugače, kot smo jo poznali pred leti v Ljubljani. V čem je ta domačnost, je pri moderni slikarici prav tako težko povedati, kot pri slovenskem baroku, če tudi je eden stilnih elementov, slikovitost, gotovo pri Slovencih bolj prevladujoč kot pri sosednjih Italijanih ali celo Nemcih. Toda to edino nam je gotovo ni toliko približalo; tu zadaj tičijo subtilnosti narodnega življenja in izživljanja, ki jim ne vem imena, niti še bistva ne. Rajni dr. Stanko Vurnik je ob takih težavah, ko česa ni mogel dognati ali razložiti, dejal: "To se more le z muziko izraziti". Pa kot vidimo pri Bari Remčevi sedaj, tudi s čopičem.

V svetovni likovni umetnosti se je le redka ženska — kot Benečanka Rosalba ali Nemka Kaethe Kollwitz — povzpela do splošne pomembnosti, čeprav posebno v zadnjem času slikaric, kiparic in arhitektinj nikjer ne manjka. Pri nas so se lotile slikanja najprej nekatere ljubljanske uršulinke v prvi polovici prejšnjega stoletja; učitelj jim je bil Matevž Langus in natančno po naukih svojega učitelja so gojile portret in nabožno slikarstvo. Kot Kranjica se jim je v dobi poznega biedermeierja pridružila grofica Marija Auersperg s cvetličnimi tihožitji. V dobi realizma in impresionizma slika dobra štiri desetletja Ivana Kobilica; izrazita impresionistka je tudi Anica Zupanc. Njeni sodobnici Henrika in Avgusta Šantel po začetnih samostojnejših obetih zapadeta vplivu sorodnika Saše. Roza Klein, Sternenova žena, je slikarstvo pozneje opustila, ko menda ni mogla slediti takemu velikanu, kot je bil njen mož. Helena Vurnik, žena arhitekta Franca, se je pod moževim mentorstvom uveljavila v knjigi in liturgični opremi ter v stenskem in oltarnem slikarstvu. Po prvi svetovni vojski so se pojavile kiparica Karla Bulovec, pozneje keramičarka Dana Pajnič, slikarica Mara Jeraj, ki je popolnoma zašla v manire svojega moža Toneta Kralja, in poleg raznih ilustratork in celo arhitektinj manjšega formata tudi Bara Remec. Žene so priredile enkrat v Ljubljani tudi posebno razstavo umetnic. Žena je v slovenski likovni umetnosti dobro zastopana, bolj kot v leposlovju ali celo v glasbi, toda ob bok svojih velikih moških kolegov se morejo postaviti le genialna Ivana Kobilica, morda Anica Zupanc, a prav gotovo še Bara Remec.

V njeni ljubljanski dobi bi jo postavili nekam med Pavlovca in Mušiča, v generacijo, ki je sledila revolucionarnemu ekspresionizmu bratov Kraljev in Vidmarjev in se, čeprav izučena v inozemstvu, vrnila v slikovitost, ki so jo domači impresionisti tako zasidrali v umetnostno življenje. "Čisti" impresionizem to kajpak ni bil več, predmet je le premočno izstopal, motiv je postal važnejši kot splošno vzdušje in interes za oblikovanje posameznične forme je dostikrat prevladal nad celotnim vtisom. Primerjati je treba le, postavim, Groharjevo starološko s Pavlovčevo ježiško cerkvijo, obe naslikani med drevjem in obe viseči v Narodni Galeriji. Pri Groharju vtone cerkev v splošno občutje krajine, pri Pavlovcu izstopa vitkost cerkvenega stolpa prav tako kot svojstvene oblike obdajajočega drevja, toda obe

sliki sta slikoviti. Po vsem tem, kar je naša slikarica že v dobi begunstva pokazala v svojih grafičnih listih, v katerih je kot nekoč Goya izrazila strahote vojske in revolucije, ki sta divjali v njeni domovini, pa bi si jo bilo težko predstavljati še takšno, kot jo pomnimo iz Jakopičevega paviljona v Ljubljani.

Ta njena grafika, lesorez, pomeni znaten pogon v smeri proti idealizmu. Idealizem v slovenskem slikarstvu pomeni linearnost, ploskovitost, brezprostornost in vezano kompozicijo. Lesorez bolj kot katera druga grafična panoga idealističnemu umetniku služi, da v njem oblikuje svoje navdihe, ker kar izziva k linearnemu in ploskovitemu pa brezprostornemu podajanju. Po svoji vsebini pa pomeni idealizem v likovni umetnosti odmik od predmetnosti k ideji: važen ni upodobljeni človek z zunanjimi značilnostmi ali v razmerju do svetlobne sence, temveč je važna ideja, kateri služi ali katero predstavlja. Pri Bari Remec in njenih lesorezih bi bila ta ideja žrtev za Boga in domovino ali simbol: krizantema — mrtvaška roža, ne snov tihožitja; lučca iz katakomb — večna luč mučeništva, ne sujet, ki ga je našla na potovanju skozi Rim itd. Vendar je Remčeva preveč zasidrana v slikovitem stilu, da bi mogla kar preskočiti v skrajno linearnost in ploskovitost, kot smo jo srečavali pri zgodnjih bratih Kraljih, včasih v Maleševi grafiki in pri Plečnikovih vinjetah. Spomnimo se le njenega lesoreza Brezjanske Matere Božje. Značilne konture figuralne kompozicije in preprosta milina Marijinega obličja so ljudem že tako v spominu, da ju risar ali grafik lahko v nekaj potezah linearno reproducira. Svojčas je vzbujala pornost Jakopičeva "kopija" Brezjanske Marije, ki jo je naslikal v več varijantah, a vse so bile izrazito slikovite in je marsikdo ob pogledu nanje zmajeval z glavo, češ tako se vendar ne kopira. Če zdaj primerjamo lesorez Bare Remec z Layerjevim originalom ali katerokoli njegovo verno kopijo (n. pr. Koritnikovo), potem pa z Jakopičevo, kot jo imamo v spominu, potem je njen lesorez vkljub tehnični zapeljivosti v linearnost in ploskovitost dosti bližji Jakopiču kot Layerju ali Koritniku. Vkljub naklonu k idealizmu, ki sta ga ob razstavi ugotovila dr. Debeljak v uvodu h katalogu in kritik R. Jurčec v Svobodni Sloveniji, je glavna stilna značilnost umetnice še vedno slikovitost, kot brez nje tudi ni bil še za življenja poznega helenizma prvi idealizem krščanske dobe v obeh Rimih. Ta primerjava s tako pomembnim umetnostnim svetom naj prepreči kakšno morebitno očitanje stilne neenotnosti. Dosledne in izključne idealistične, naturalistične ali realistične dobe so redke in kratkotrajne; dosti pogostejše in daljše so dobe prehodov in prelivanj. Zato tudi o dosledni brezprostornosti ali celo vezani kompoziciji pri slikaričinih lesorezih ne moremo govoriti.

V Buenos Airesu je razstavila Bara Remec dva portreta, pet tihožitij in devetnajst krajin. Le - teh je pet iz Trsta in okolice, enajst iz Italije, ena iz Avstrije in dvoje iz Buenos Airesa. Samo krajino komaj kdaj slika. Največkrat jo poda v zvezi s človekom ali živaljo, a kadar slika mestne predele, si izbere take, kjer je tudi nekaj narave: drevja ali morja. Arhitektura jo zanima dostikrat zaradi njene posebne oblike, n. pr. rimski, okroglemu templu podobni paviljon z razgibano fontano; včasih jo zanima tudi krajina zaradi svojstvene oblike kot valovanje srednjeitalijanskega gričevja ali nenavadno oblikovan otok v morju. Prav posebno pa jo privlačuje oblika dreves, pa najsi bodo to od vetra razgibane jagnedi, ali krivenčaste oljke, prirezana dreveza v dredoredu ali kar neskončna reka dre-

vorednega drevja. Na drugi sliki spet je vzbudilo njeno pozornost omrežje telefonskih žic, skozi katero gleda na tržaško pristanišče. Interes za nekatere oblike, posebno dreves, je gotovo realističen element v njeni umetnosti, ki pa vendar služi tudi slikovitosti in morda celo "ideji", kot upognjeni topoli ali zverižene oljke. V takih primerih pridejo konture bolj do veljave kot v drugih slikah.

Kakšne posebne poglobitve ali omejitve prostora, čeprav je ta včasih zaključen z vencem gora ali arhitekturnim ozadjem, ne podaja, pač pa se dostikrat prostor le izgublja v ozadju, a drugod spet bi lahko govorili o skoraj enotni prostorni ploskvi. Posebno zanimiva je slika iz tržaškega predmestja, kjer se krajina s številnimi hišicami ne konča z nebom, ampak sega čez vrhnji rob slike in si jo moramo predstavljati še nadaljevano nad okvirom. Čeprav slikarica naravnih oblik ne deformira, kot so to zavestno delali ekspresionisti, bi vendar natančen opazovalec dejal, da je na nekem tihožitju ležeča steklenica perspektivno zarisana, a mislimo, da se je to zgodilo vendar iz (umetnici podzavestnega) teženja k ploskovitosti, kot so zopet marsikje pri rožah in drevesih razni izrastki "pristriženi" na bistveno formo rože ali drevesa.

Najdalje v smeri idealizma je šla slikarica v otroškem portretu. Menda je to neki postržek, že skoraj izgubljen, iz Rima. Nehote se moraš spomniti zgodnjih bizantinskih mozaikov, ne le v poudarjanju značilnih potez v obrazu, ki naj karakterizirajo upodobljenca, ampak tudi v silno pestri barvni kompoziciji, ki je sploh poglavitna značilnost Bare Remec v begunski dobi ustvarjanja. To je zlasti očitno na pokrajinah, ki so slikane v soncu, medtem ko krajine v senci še najbolj spominjajo na njeno ljubljansko delo.

V barvah se slikarica zelo oddaljuje od naturalizma. Tudi pri impresionistih, spomnimo se le Jakopiča, je vse blestelo v barvah, da je včasih kar vid jemalo, toda tiste barve so prehajale kot v mavrici druge v drugo. Bara Remec pa ljubi večje barvne ploskve — tudi neke vrste ploskovitost — brez prelivanja, četudi ne moremo govoriti o jasnih konturah teh ploskev. Na vseh slikah prevladujeta rdeča in zelena barva, ne vedno isti, temveč v številnih odtenkih, ki sta jih barvi zmožni, pa tudi spojeni z drugimi barvami, toda vedno tako, da še lahko rečemo: to je zeleno, to rdeče. Če teh barv na predmetu ni, si jih naša umetnica ustvari sama. Največkrat jih pa vsaj nekaj že na predmetu poišče. K tema dvema barvama, ki zavzemata povprečno po dve tretjini platna, rada pridruži v manjši ploskvi kakšno toplo modrino. Naslikala je n. pr. tihožitje z rdečo in belo krizantemo; belo krizantemo je morala senčiti zeleno, čeprav rahlo olivno. Še značilnejši primer je portret gospoda; tudi pri njem sestavljajo barvo obličja olivno — zelene ploskve in rdeče črte, kar je po ugotovitvah umetnostnih zgodovinarjev tudi izredna lastnost našega ekspresivnega slikarja 18. stol. Fortunata Berganta, le da uporablja Remčeva obe ti barvi s krepkejšim zamahom in brez prelivanja ene v drugo. Potemtakem bi rekli, da je slikarica, kakršna se je pokazala na tej razstavi, idealistka predvsem v izberi barv, pri njih uporabi pa stopa slikovitost v ospredje.

Če bi se končno lotili še slikaričinega znanja, potem bi s hvalo ne bilo treba skopariti. Včasih njeno znanje že meji na bravuro. Kako ti ta ženska z eno samo potezo čopiča podá prepričljivo naprej nagnjenega vozača na konjskih dirkah, res ni karsibodi. Da, znati je treba, če hočeš kaj napraviti.

ALOJZIJ GERŽINIČ

DVE OCENI

Jeremija Kalin, Velika črna maša za pobite Slovence. Buenos Aires 1949 Založila Založba Svobodne Slovenije. (Z uvodom in pojasnili založnika. Z lesorezi in linorezi K. Mirtiča) 220 strani.

Iz slovenske emigracije je po kratkem bivanju v Argentini vzšlo delo, ki mora začuditi zunanjega opazovalca po sili obeh sodelujočih umetnikov in po višini opreme (opaziti je pač nekaj motenj v stavku). Delo oživlja snovi, ki še krvavé iz neposredne preteklosti, v njem je prepolno zgodovinskih, idejnih, skupinskih in osebnih problemov in najbolj prijemljive poedinosti se vrste z dogmatičnimi in političnimi razpravljanji. Prav to je značilnost, ki te prva premaga: vsebinska raznolikost, z njo pa prepletanje kompozicijskih silnic in bohotnost oblikovne rasti. Po pesnikovi izjavi najdeš ključ v to zapletenost, če jo razumeš kot glasbeno fantazijo, ali kot pravi uvod: pesnitev "ni niti lirična, ne epična in dramatična, temveč res le besedno-orgelska simfonija na liturgične molitve..." (str. 6). Vendar nas to ne more odvezati, da ne bi skušali razložiti instrument, iz katerega valove zvočne struje, in kompozicijo ter harmonijo teh struj.

Preglejmo najprej **sestavne dele** Črne maše! **Uvod** predstavlja, v kolikor se to dá, pobude, klice, predstvariteljsko razpoloženje v pesniku. Je učenjaški, zadihan, zgoščeno-eliptičen. Zanimiv za književnega in kulturnega zgodovinarja, za pesnitev kot dokončano delo pa nepotreben (kaj šele "temelj vsej pesnitvi" (str. 217!) Tako sta prava priprava k maši speva De Profundis in Poškropi me. Prvi je očrt celotnega dela. Kako polno se po razsekanem, tožečem poročilu začuje melodija: "Kdo bo obstal, Gospod?" (viola!), kako zbere vse zasluge kontrasta prvo idilično mesto: "Si po vsej zemlji slovenski razsul majske cvete?..." (flavta, pozneje visoka godala!). In tu smo pri **ideološkem temelju begunstva:**

"Naša jadra: **Tvoj Plašč,**
Naša zastava: **Tvoja Volja...**" (21).

In drugo:

"Visoki dvigni, Bog, **slovensko žrtev!**" (26).

Vetrinjski psalm: trikraten stopnjevani klic:

"Tabor brezdomnega človeka!
Sramoten žig v čelo Evropi!
Tenčina črna čez lice Sloveniji
Nož skozi srce Materinje!...".

Naši bataljoni, naši križevopotci. In tu tretje: **misel vstajenja.**

Pristopni del maše same postavlja dogajanje pri nas v okvir vesoljstva:

"Ves svet je postavljen po Tvojem Križu v razdor": fronto, ki jo je videl škof Bonaventura in doživel Gregorij. **Dies irae** potanko, včasih preveč nadrobno

riše plazove nesreč, ki so se vsuli na našo domovino. Zavrla jih je slovenska vojska. Zmaga je priborjena, vse je pripravljeno na slavje: "Zdaj!":

Mrtvorojeno dete... —
Tretji maj...
Zmago krogla spodnese na Vzhod...
Fanfare: Pogrebni pohod..." (73).

Ta kontrast gotovo ni ustvarjen s poetičnimi sredstvi: crescendo in accelerando in živa zasedba orkestra do pavze — dvopičja, potem štirje v molk vdelani takti brez barve, brez gibanja — to je glasba. Slede iz Sveta in doma znani, tu rahlo prenarejeni odstavki Koščena piščal, Mrtvaški pohod. V breznu: neizčrpna tragika domobranskega pogina:

"O Bog,
moja piščal je zdaj le še votla kost —"
"...koraka za bataljonom bataljon
brez vojaških pesmi, bez fantovskega smeha,
le rane nam zelene po telesu kot rožmarin in majaron,
roka pa kri stiska krčevito...";

Nepozabni prizori! Končno:

"Zadnji glas je umrl.
Zemlji v srce je pal — ubiti slovenski zvon...".

Torej mora sonce prevzeti nujno nalogo:

"O Sonce, zavpij čez ves svet z gorečo trombo
o pokolju in pokopu slovenskih vojščakov..."

Berilo in **Evangelij** sta dve globoki, izvirni parafrazi, čudovita zlasti prva. Manj uspela, nekako utrujena, je parafraza Creda; brez dvoma izredna težava za poetično obdelavo. Škoda je polemike s komunističnim letakom. K označitvi slovenske vojske ne prinese nič.

Spet znano iz Sveta in doma je **Darovanje,** učinkovitejše od Recitativa zgodopisca v Dies irae.

Poezija zvoka je **Sanctus.** Iz njega veje vedra naivnost, celo humor. Težko se zdi vključiti ta del v slovesnost Črne maše.

V **Kanonu** bi bilo čutiti pešanje navdiha. Naj navedem nekaj slabših verzov: str. 123 spodaj ("Daj kretnji topli stisk Darovalca" itd.), str. 125 zgoraj ("...a on, z očesom, ki vidi v daljavo..."); str. 126 ("ki se kot Kajnov dim po zemlji vlegajo in slovenske duše begajo", itd.); str. 127: ("oči ji odpira solz nasilje, molitve so le črne bilje").

Na srečo zraste navdih h koncu (Mašnik v sebi), prav v to, da se **ideološkim temeljem emigracije postavi vrh:** "O Bog, če so potrebne še žrtve k naši žrtvi,

naj bomo mi tisti zreli trsi,
da iztisneš iz nas vso kri
za rešitev teh apokaliptičnih duš..."

Dopolnilo dobi ta ponudba v **Očenašu**

("Narod, moj Narod, Božje jeze ne kliči!
Bič, Tebi namenjen, preprezamo begunci..." 140),

ki je sicer vzporedje, a mnogo močnejše, h Credu. Vsebuje **naš narodni program**

"Pridi k nam Tvoje kraljestvo,
Kristus, naš kronani Kralj!
Slovenija bodi kristal
najžlahtnejši v Tvoji kroni,...

rod, ki imej eno skrb:
pognati ves iz Tvojih Besed,
vzrasti se ves v Tvoj Red..."

Agnus Dei je še enkrat obnova satanovih uspehov in pogina njegovega rjavega in črnega jezdeca, — nato pa prikaz sedanje moči tretjega, rdečega. Neusmiljena je **analiza sodobja:**

"Satan — Gad že čez pol sveta vihra...
...ves svet ledeni rep kot nov ekvator obdaja."

Ob tem pa:

"O svet Zahodni:...
So tvoje bakanalije, ob vinu prečute
v razglasju godb v Parizu... Berlinu... UNU,
graditev trdnjave proti krvavemu sunu
Viharja z Vzhoda, ki se bliža v gomotu?!
...O pada... vse pada... razpada...

Evropa... Amerika... Svet!"

Brezupno! Glej pošastno-nedolžne štiri stihe, ki slede (str. 163 spodaj)! Ne, v človeštvu ni nešitve, rešitev je v Jagnjetu!

Zadnji del obrne upanje še k našim pobitim: Njih "kri: svoji zemlji rodni je stekla v plodno drobovje."

Njih kosti so razmetane (Slovenija — Gora mrtvaških lobanj), le posamezne pridejo že zdaj v zavetje križa (krasna Balada o materi), a vse zahteva zmagoslavja teh mrtvih (Kapelica v gozdu). Mrtvaškemu pohodu mora slediti Zmagoslavna pot:

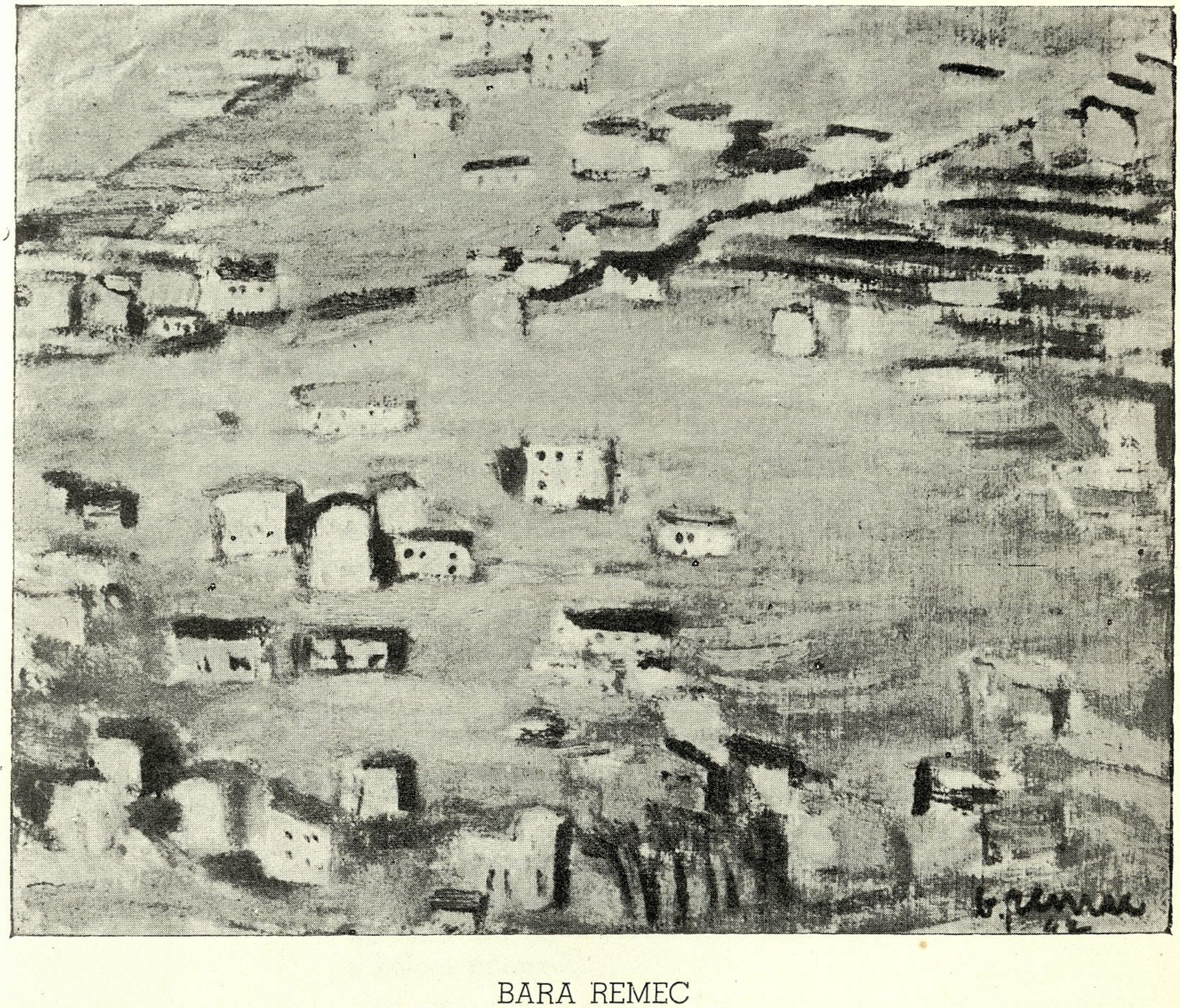
"Zvon... zvon... zvon...
Čez vso Slovenijo gre veliki don."

Pred krstami s kostmi pa:

"Bel konj
in na njem
On!" — Kristus Kralj. V oltarju sprejme pobite čete in mašo za njih pokoj. On sam konča črno mašo z alelujo. Poveličanje zvestih in usmiljenje z rodom — žrtvijo.

A vse to je še v božjih rokah. Za zdaj smo potrebni blagoslova (zaključek maše z blagoslovom), da bo naše življenje zvesta hvalnica Gospodu (Laudate Dominum).

* * *

BARA REMEC

MOTIV IZ TRSTA

Tako je zgrajena Črna maša. Iz **snovi,** ki kliče po oblikovanju, a mu je še nevarna. Ponekod se zdi, da sama nosi pesnika, drugod se mu upira, mu ne da do sebe. Razumljiva je torej menjavajoča se prepričljivost. Odvisno je to tudi od prijema: mnogo, preveč je **kronike;** ta se povzpenja v **rapsodiko,** še rajši v **retoričnost;** navzgor (ne v pomenu kvalitete!) gre v **vizije.** Ob tem bujnem toku najdeš sem in tja čisto **lirične** koščke, tu fine **psihološke poteze,** tam spet **aforizme.** S tem smo tudi že pri **slogu.** Naukrotljivo **retoričen** je. To je slog period, vrinkov, vzklikov, stopnjevanj, tropov, glasovnih ali celo grafičnih figur. Prim. **sintaktično košatost** v rožnem vencu Mrtvaškega pohoda: vsak del domala je le po en stavek. Prim. **kopičenje** subjektov in atributivnih stavkov v Credu str. 93 ("...sveti Avguštin, ki..., sveti Tomaž, ki..." itd.); prim. zmagoslavje glagolov istotam na str. 94/5 ("Verujem v Sina-Boga..."), zmagoslavje imen (v slovičnem smislu) v naslednjih odstavkih (str. 95: "verujem v tega Sina..." do "in njuni, drugi..." str. 96), zmagoslavje sed. deležnikov na str. 132. ("O, vsi ti tisoči in stoti... živeči... blodeč, tresoč se..., verujoč..., okušajoč..., prepričajoč se (!)..., odpirajoč."); zmagoslavje prislovnih določil na str. 187, ali na str. 189. V Sanctusu se je pesnik kar predal svoji neusahljivi **tvornosti besed** (str. 117, 118 in preko). Glej prosilno retoriko na str. 123 ("Daj srcu..., daj kretnji..., daj kretnji..., daj kretnji..., daj mu") ali na str. 168; glej gnevno opisanost sedanjega propalega času (n. pr. str. 164). — Tako **sintaktično figurativno pregnetanje** je Jeremiju Kalinu tisto čarobno sredstvo, ki prestavlja dogodke, misli, hrepenje v nov svet. Zgodi se včasih, da prenos ne uspe: tam, kjer ostane to sredstvo brez odmeva v pesnikovi notranjosti. Drugače povedano: Kalin je večino snovi prestavil v svoj notranji svet in od tam se mu je razlila v tem razgibanem, krepkem, okrašenem slogu. Kjer pa je zmanjkalo vsebine, je bilo treba razporediti in pognati v tek še na pol mrtvo besedno snov. Ali pa je bila volja po ugnetanju presilna, tako da je preveč izrezljala doživljaj, ki je bil velik in preprost.

V ta, v celoti elementarni tok pa režejo mogočni jezovi. Prim. ponavljanje prošnja (Usmili se nas! in dr.) v Pristopnih molitvah, v Darovanju in dr., ponavljanje in povzemanje klicev (prim. V breznu str. 81.) — Še močneje je tam, kjer se **tok sam nenadno ustavi:** ko zazveni tišina (prim. Mrtvaški pohod, str. 75; Balada o materi). Poseben je vtis **kratkorečja** v dramatičnem poročilu kot na str. 102

("Že na sredi poti je...
ustavijo ga partizani: "Tovariš umira v logu!"
Hiti, da reši dušo: zdravega obhaja v brlogu...
Še roko mu da v slovo: obhajanec ga —
s kolom pobije.").

Mnogi odstavki v Dies irae so taki tudi zaradi pritiska kratkih vrst in rime.

Potem najdemo mesta, kjer za hip požene **ekspresionističen** cvet:

"Naj obstane naš brod, ves ubog,
na Tvojo Milost pripet..." (21),

"postavi jim k vzglavju gozdne tesnobe
svoj križ..." (25)

"verjamem slepim očem,
ki vidijo kretnjo krika!" (82).

Ali pa zadiši **preprosta poezija:**

"naj mi zapoje vse telo,
čisto in svetlo
kot na Tvojem vratu kragulǰček mili..." (154).
"Jezus moj, pridem!" (173. — prelepo v tisti zvezi!)

Prav tako napravlja zveza nekaj presunljivo preprostega iz besed:

"Sem tvoj sin.
Bojim se volkov" (180: mrtvec materi!).

Pogreb na str. 183. Prim. še verze:

"Bel konj
in na njem —
On!" v zvezi (Zmagoslavna pot).

Vse to — mogočni figurativni tok, pasove tišine, zatišja preproste poezije in idilike — nosi skoro ves čas **prosti ritem** v najrazličnejših tempih in taktih, kombiniran z naglasnimi stiki (n. pr. odstavek o Mariji na str. 22-26). Razmeroma redke so **kitične zveze,** redne in razkošne pa vezi **rime.** Visoko stopnjo pesnikovega obvladovanja snovi izpričuje dejstvo, da se ritem in rima tako skladno pridružujeta vsem drugim vsebinskim in oblikovnim sestavinam — tako da se vse med seboj podpira in ojačuje. Če naj navedem posebno prepričljiv primer, bi bila to Zmagoslavna pot. — Med izjemami omenim nerodno premaknitev ritma v začetku Paternostra (str. 139); razpust v prozo:

"Družba človeška, nekoč povezana Enota,
rastoča na ustvarjajoči Božji Besedi,
je zdaj apokaliptična pošastna Strahota." (157 — razdiralno delo rime! — Podobno na str. 57 "o ženska..."; nekatere prisiljene kratke kitice v Dies irae (Gla Boga!). Ponekod daje rima poseben poudarek besedi, ki ga smiselno ne sme imeti, drugod je preveč zvončkljanja. V recitaciji tega ne bo toliko, ker je precej — optičnih rim. Sicer pa so pesniku — po večini po pravici — nekatere malenkosti res le malenkosti. Suvereno si množi **besedni zaklad** in lasti **svoboščine.** (V besednem zakladu so značilne pogoste zgodovinske in dnevne tujke: kamijoni, Gestapo, mitraljez, krematorja (gen!), konferenca, jazzband, Čeka, Ozna, UNO, UNRRA, IRO; omeniti je, da je Kalin nadomestil izraz "kraške jame" v Svetu in domu okt. 1946, z izrazom: "kraške **fojbe"** (str. 76). Drugod je šel po besede v dialekt in v svojo delavnico: križasta kljuka, ljubezen domovinja, dvojnoruda lava, mogoti, rožni kranc, ubijač, trobač, reza, sun, zvezdá tečine, nesamovit, žrmo, brezmeja, mlivka, grod. Primeri tvornosti še: za v vek iz veka; si postavljam križ na čelo, na srce, na stebre ramen; odrinil na visoke valove množic slovenskih; na verige teme priklenjen, se glas kot na krilih vzravna; o vsi Vsi Sveti!; nas maščevanje; v dlaneh srca nosim sv. obhajilo. Svoboščine: poln nade (4 zložno!), prot Dekalogu, vedno šire). — Naš jezik je odrasel in odrasli si sme več privoščiti kot dete. Občudovanja vredna je

asimilatorna sila angleščine, španščine, nemščine. Pri nas pa toliko strahopetnega purizma!

Ozrimo se po teh nadrobnostih spet na celotno delo! Preprezajo ga številne kristalizacijske silnice. V **kompoziciji** je pač najbolj vidna delitev po mašnih delih. Gotovo je bila za pesnika vabljiva naloga zlitje liturgičnih oblik, verske vsebine in vsega, kar je naš narod zadelo v svetovnem spopadu. **Izredna naloga! Pa je uspela.** Kot si oblikovne sestavine, te in vsebinske, tako si tudi vsebinske prožijo pomoč in se poganjajo, tarejo in stapljajo. Temu služijo tudi ostala kompozicijska sredstva:

1. simetrična porazdelitev vlog med begunce — **mrtve — žive, njih** skupen nastop v povzdigovanju, nato pa zopet: **živi — mrtvi — begunci.**

2. Medsebojno vplivanje nadnaravnega sveta in človeških bojev.

3. Kontrastno — vzročno razmerje med trpljenjem pa poveličanjem, smrtjo pa vstajenjem.

4. Vmesna poglavja — po navadi nujen člen v celoti, včasih pa skoro samostojen vložek (Balada o materi). Delitev teksta med mašnika, strežnike, zbor, vse in dr. Od vsega tega kompliciranost celote, preprezanje in ponavljanje motivov. Slutiti je, da bi učinkovitost zrasla z večjim poudarkom na monumentalnost kompozicije, s pomnožitvijo čisto poetičnih delov in krotenjem besednega pogona in zvočnosti. — V teh strugah se spuščajo Kalinova verska jasnost, narodnostna vznesenost, razvnetost za duha človečanstva, osebna prizadetost in umetniška ter besedna invencioznost. Tako je Maša prav ponaelektrena z **asociacijami.** Pokazal sem že 4 glavne vrste asociacij: teološke, narodno-ideološke, zgodovinske, slovstvene in poetične. **Teološke** črpajo razen iz liturgije največ iz Apokalipse. Sv. Janez je moderen in moden pisatelj! Jezusa gleda Kalin predvsem kot Jagnje: Jagnje — Odrešenika in Jagnje — Zmagovalca. Močna in iskrena je cerkvena zavest. Osnovna krepost pesnitve je **vera** in po njej je Črna maša **največja religiozna pesnitev v slovenski književnosti.** Pokazalo se je znova, kako vera dvigne vsega človeka (Tomaž Kempčan: "Ljubezen božja namreč premaga vse in razširi vse dušne moči."), tudi človeka kot umetnika. Kako velik in veličasten, ker resničen, je svet Jeremiju Kalinu; kako majhen in grd, ker lažen, pa materialističnemu "umetniku"!

Iz vere edino se moreš zavedeti smisla vsega, skozi kar je naš narod moral iti, moreš oceniti vrednost žrtev, določiti mesto nas v emigraciji in onih doma. Vse to je živec Črne maše. Pri pregledu vsebine je bilo naznačeno, kako smo v njej postavljeni v obči boj, ki ga posebno ostro v naših dneh bijeta "Ljubezen srca in Sovraštvo duha"; kako smo s pokoro in molitvijo in z naravnimi sredstvi trebili zlo izmed nas; kako nas je udarila neumnost in zloba sveta, a ne tako, da to ne bi bilo v načrtih božje Modrosti in Dobrote; kako smo begunci s podarjenimi življenji veliki, če sprejemamo nam namenjeno nalogo: borbo za vero in vdanost Bogu kot rod-žrtev in kako je naš narodni program služba Kristusu Kralju. **Tako globoko zasnovane in s takim izrednim gradivom izdelane narodnostne pesnitve doslej ne premoremo.**

Zgodovinske asociacije neprestano skrbe, da se opisana leta ne izgube

v osamljenost in dajejo poseben priokus neštevilnim odstavkom. Marsikaj te vrste bo s časom obledelo.

Končno: **poetične asociacije.** Po pesnikovi lastni izpovedi bi bil Kasprowiczev himnični način tisti daljni spomin, ki je oplodil ustvarjanje Črne maše. Mickiewicz naj bi bil pokazal, kako je moči obdelati sodobne ljudi in vsem znana dejanja v poeziji. Asociacije se dotaknejo še ostalih 2 velikih poljskih romantikov: Słowackega brodnje po krvi, Krasińskega poznanje človeške hudobije. Vseh treh pa kot poetičnih reševalcev narodnostne in begunske usode. — Poskusov celostnega razumevanja človeške zgodovine je dovolj v svetovni književnosti, pa kako revna je tu poganska razlaga s sodelovanjem med seboj sprtih bogov (Homer in posnemovalci) in kako umetniško težko izvedljiva med kristjani!

Naših književnikov spomnijo bolj kakšna posamezna mesta, tako Župančiča

"Je sam sebe razdejal,
bo poginil moj Rod?! (20).

"Uho nastavljam k Zemlji, da ujamem trupel rastočo skrivnost:" in še nekateri sledeči verzi (str. 177), in Šalija, redko Balantiča, izjemno celo Levstika ("Nebo zavriska s slednjega jim svoda..." (117), "Božja Slava grmi po vsem nebeškem svodu" (120) in Aškerca (prizor v nebesih, kitica str. 113, 114); Gregorčičeva misel o krogotoku v naravi pa je doživela novo obdelavo na str. 177. Narodno pesem pozove pesnik sam z ribo—faroniko, pa tudi v dikciji na enem mestu, ki ga zdajle ne najdem več. — V celem je Kalinova umetnost samosvoja, sposobna pa tudi asimilacije. Če se še enkrat ustavimo ob Župančiču, ju bliža jezikovna sila, smisel za miselne in domišljijske umetne ognje, sicer pa je Kalin proti onemu retoričen, vizionaren tip z baročnimi težnjami po nevezanosti.

Pesniku je bilo dano zadoščenje, da mu je stal ob strani umetnik, ki je šel vsebini do dna in ji dal živeti na lesorezih. V slogu sicer ni enakosti s pesnikom — Mirtičev ekspresionizem je varčen s sredstvi in gledalca primora k osrednji značilnosti predmeta in od tam razumeš, čutiš, drhtiš, črnobeli prikaz je izkopal tisto, kar nosijo verzi, včasih še več (Judežev poljub, Talec, Graditelj piramid). Najlepša **skupna umetnina** pa je Balada o materi in ilustracija k nji. — Več povedati o lesorezih mora kdo drug, ki je v teh stvareh doma.

Zaključno o Črni maši. Ostala bo vedno v naši kulturi kot **dokument najhujše dobe, kot izraz vere, priča veličine katolicizma, odpornosti našega naroda in plod velikega umetniškega hotenja ter stvariteljske moči.**

Dr. Metod Turnšek, Država med gorami. Drama v petih dejanjih. S sedmimi zgodovinskimi reliefi opremil akademski kipar prof. France Gorše, spremne besede napisal Rado Lenček. Trst 1948. — 121 strani.

Prevažna je vloga Trsta v sedanjem razbitem in ponižanem slovenskem svetu. Tudi v kulturi, dasi so redki vidnejši pojavi od tam znamenje,

kako so energije napeljane najprej na druga področja. Med ljudmi peresa je neutrudljiv dr. Turnšek. Z velikim zanimanjem smo vzeli v roke njegovo večkrat pohvaljeno zgodovinsko dramo.

Tako kot je knjiga izšla, je gotovo koristna, a bolj drugod, ne tam, kjer naj bi bil njen prvi pomen in odkoder naj bi se širil blagodejen vpliv: v dramski književnosti. Delo je nastalo iz plemenitih namenov, je skrbno pripravljeno, a razmeroma malo doseže zaradi estetske šibkosti. Snov — doslej res umetniško pičlo obdelana doba slovenske državnosti, pridno nabrani zgodovinski in narodopisni podatki in obe glavni ideji: narodnostna in verska — je zaživela v Goršetovih reliefih, medtem ko ji je **dal Turnšek samo zunanji okvir vezane besede in dramske ureditve.** Ni treba ponavljati, da so na področju umetnostne tvornosti velike **ideje in tendence** hvaležno gradivo estetskemu oblikovanju, **če ostanejo samo tvarni vzrok; tvornemu** vzroku pa mora biti mogoče slediti ne samo Avguštinovo geslo: Ljubi in delaj, karkoli hočeš, temveč tudi: **Bodi pesnik in delaj, karkoli moraš.**

Naš oder in naša književnost sta že mnogo škode trpela zaradi samorasle **narodopisne romantike** ali pa **narodopisnega učenjakarstva.** Tudi v Državi so razvlečeni prizori (III,8 ima prav namen zadrževanja) te vrste, ki jih ni nič treba. Ali ni nekaka demagoška zmota v košatenju folklore in umetnosti, češ: slovensko (slovansko, germansko, "naše") je, ali naj bi bilo, ali je bilo, torej se vsak pravi Slovenec (Slovan, German, "naš") mora navdušiti? Dejansko pa je največkrat nasilno vržena v igro ali povest, od vrača pozornost od važnega, dolgočasi nestrokovnjaka in navdušuje takega gledalca, ki naj bi se rajši za kaj drugega navdušil.

Zgodovinska "točnost" je druga taka kleč, ki je razbila že marsikateri literarni brod. V Državi beži pred njo vsako dramatsko življenje; psihološka resničnost pa ima sovražnika zlasti v kombiniranju obeh idej — narodnostne in verske — in v odsotnosti poezije. **Narodnostna tendenca** izsili nekaj prenapetih izjav: Gorazd: "Nikoli tudi in nikjer ne bomo" — namreč Slovenci klonili; Borut: "Smo svoja samostojna država svóbodna. Je bila, bode." (1,7); Mojmir: "Kdo kdaj je še slovensko moč izmeril?" (1,17); Borut: "A jaz duha slovenskega ne vklonim" (zaključni verz III. dej. — po sramotnem in neumnem padcu v bavarsko sužnost). Zdi se, da utegnejo taki verzi pri mnogih poslušalcih vzbuditi nasprotje tega, kar bi hoteli. "Konflikti", ki naj bi nastali med idejo državnosti in ljubezni (II, 10, 12,), med krščanstvom in poganstvom (Gorazd, IV, zlasti 6) so prav tako slabokrvni kot n. pr. prerekanje med Slovenci in Bavarci, kdo je zmagal in kdo je vladar (III, 16) ali kot podrtje stene na koncu IV. dejanja.

Temeljni nedostatek dela pa je **zmota, da nastane poezija iz vezanosti besede, obračanja besednega reda in dostavljanja atributov.** Prva naša, zdaj tričetrt stoletja stara zgodovinska tragedija je v vsakem pogledu, zlasti pa v poetični moči daleč pred Državo. Ta spominja bolj na Aškerca v zadnji dobi kot pa na Jurčiča in Levstika: "Pri križih zdaj pa osmih...", "veseli znak pomladi tople prve" (I, 1). "Kaj rod naš slovenski le tam pod Obri" (prestaja) (I, 4) (mašila!), "Da, pregrozno, zločinsko to početje." (I, 1); "Ah, **mala si!",** "... dorasle, **male,** mile kakor ti si" (I, 1), itd., itd. Posebno neprijetna pa je manira asindetičnega kopičenja sinonimov. Za primer naj sledijo samo verzi iz III. dejanja 3. prizora, ki obsega le eno stran: Jaz le si-

rota sem, brez **krova, kruha.** . . .in Svetka veščе je **kuhi, peki** vsaki; — no pasla bom vam **ovce, koze, junčke.** — Zdaj **prosim, snubim** te za **drago** roko (Atributi drag, ljub, blag so podobna manira). Brž **pošljem, skočim** ponjo.

Spremne besede so lepe, a govore žalibog o tem, kaj je Država med gorami hotela biti, ne pa o tem, kaj je.

Imprenta "Dorrego", Dorrego 1102, Buenos Aires, T. E. 54-4644